

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

KAROLINA STAŽYTĖ

Civilinės teisės dieninių studijų programa 62401S111

APKALTOS INSTITUTAS LIETUVOS
KONSTITUCINĖJE TEISĖJE

Teisės magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
lektorė I. Pukanasytė

Konsultantas –
prof. dr. E. Jarašiūnas

Vilnius, 2009

TURINYS

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	3
IIVADAS	4
1. KONSTITUCINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA	8
1. 1. Apkaltos instituto sąvoka ir reikšmė.....	19
2. ASMENYS, KURIEMS GALI BŪTI TAIKOMAS APKALTOS PROCESAS	25
2. 1. Respublikos Prezidentas, kaip apkaltos proceso subjektas.....	27
2. 2. Seimo nariai, kaip apkaltos proceso subjektai.....	30
2. 3. Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo pirmininkai ir teisėjai, kaip apkaltos proceso subjektai.....	31
3. APKALTOS PAGRINDAI	33
3. 1. Šiurkštus Konstitucijos pažeidimas.....	33
3. 2. Duotos priesaikos sulaužymas.....	36
3. 3. Nusikaltimo padarymas.....	40
4. APKALTOS PROCESO EIGA	43
4. 1. Apkaltos proceso iniciatyvos teisė (kaltinimo iniciatyva).....	43
4. 2. Parengiamieji apkaltos proceso veiksmai.....	45
4. 3. Apkaltos procesas Seime.....	47
5. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO VAIDMUO APKALTOS PROCESSE	52
5. 1. Teisės ir faktų tyrimo santykis apkaltos procese.....	55
5. 2. Konstitucinio Teismo išvados galia ir reikšmė apkaltos procese.....	59
6. APKALTOS PADARINIAI	63
6. 1. Pašalinimas iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimas, kaip konstitucinė sankcija...63	
6. 2. Apkaltos subjektų konstitucinių įgaliojimų suspendavimas prasidėjus apkaltos procesui.....67	
6. 3. Galimybė patraukti asmenį kito teisinės atsakomybės (apkaltos – konstitucinės teisinės atsakomybės - ir baudžiamosios atsakomybės santykis).....68	
IŠVADOS	76
LITERATŪROS SĄRAŠAS	79
SANTRAUKA	83
SUMMARY	84

Stažytė K. Apkaltos institutas Lietuvos konstitucinėje teisėje / Teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė lekt. I. Pukanasytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2009.

Anotacija: analizuojama konstitucinės atsakomybės ir apkaltos samprata, teisinės, politinės ir konstitucinės atsakomybės santykis. Nagrinėjamos šio instituto įgyvendinimo problemos, subjektai ir taikymo pagrindai. Teorinė analizė grindžiama realių politinių apkaltos bylų praktika. Atskleidžiamos Seimo pagrindinės funkcijos apkaltos procese, šio proceso stadijos. Aptariamas Konstitucinio Teismo vaidmuo apkaltos procese. Nagrinėjamas Konstitucinio Teismo nustatytų faktų, bei iš rezultatyvios apkaltos pritaikymo asmenims kylančių teisinių padarinių klausimas.

Raktažodžiai: *Konstitucija, apkalta, apkaltos institutas, apkaltos procesas, Konstitucinis Teismas, konstitucinė atsakomybė, šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, teisė ir faktas, priesaikos institutas.*

Stažytė K. An institution of the impeachment in the Constitutional law of the Republic of Lithuania / Master's Work in Law. Supervisor lector I. Pukanasytė. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2009.

Annotation: the paper analyses the conception of Constitutional responsibility and impeachment, the ratio of juridical, political and constitutional liability. Discusses the problems of implementation, the subjects (parties), which participate in this process, grounds of application. The theoretical analysis is based on practice of real political impeachment cases. The present article discusses the main stages of an impeachment procedure, the main functions of Seimas. Also the role of Constitutional Court in impeachment process, the question of Constitutional Court established facts and the question of legal consequences originated from the useful impeachment procedure application to persons is analyzed.

Key words: *Constitution, impeachment, institute of the impeachment, impeachment proceedings, Constitutional Court, Constitutional responsibility, major violence of constitution, law and fact, Oath Institute.*

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Joks kitas Lietuvos Respublikos (toliau – LR) konstitucinės teisės klausimas pastaraisiais metais per trumpą laiką nevirto tokia praktine ir teorine problema, kaip LR Prezidento pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka. 2003 m. pabaigoje ir 2004 - ūjų pradžioje vykusio politinio-teisinio skandalo rezultatas - pirmasis toks įvykis pasaulyje, kai tiesiogiai rinkėjų demokratiškai išrinktas suverenios valstybės vadovas pašalinamas iš pareigų kitos demokratiškai išrinktos institucijos – Parlamento.

Apkalta LR teisės sistemoje – konstitucinis institutas, pirmą kartą įtvirtintas priėmus 1992 m. LR Konstituciją. LR Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti iš pareigų aukščiausiuosius valstybės pareigūnus, šturkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Taigi vienuolika metų, t. y. nuo LR Konstitucijos įsigaliojimo iki 2003 m. pabaigos, remiantis galiojusiomis Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – LR Seimo) statuto nuostatomis ir jų ankstesniais išaiškinimais Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – LRKT) nutarimuose (bei pirminiu pritaikymu Seimo nariui A. Butkevičiui 1999 – 2000 m. pagal „supaprastintą modelį“), buvo galima formuoti tik hipotetinę ir oficialiai neišbaigtą doktriną. Apkaltos procesas ir pasaulinėje praktikoje taikomas gana retai. Dar rečiau šis procesas baigiasi aukštųjų valstybės pareigūnų pašalinimu iš užimamų pareigų. Dažniausiai pradėtos apkaltos procedūros nepasiekia baigtinio momento - balsavimo dėl pašalinimo iš pareigų parlamente. Taip yra todėl, kad asmenys, kuriems gresia apkalta, patys atsistatydina iš pareigų, nelaukdami balsavimo parlamente. Analizuojant apkaltą, svarbu suvokti šios konstitucinės atsakomybės formos turinį, taikymo tikslus, prasmę.

Esant neretiems politiniams skandalams ir besikartojant pareigūnų savivalei ar piktnaudžiavimui suteiktais įgaliojimais, labiausiai išskyla ne jų civilinės (materialinės), administracinės ir net ne jų baudžiamosios atsakomybės, bet konstitucinės atsakomybės klausimas. Neretai išgirstame politinių oponentų grasinimus pradėti apkaltos procesą vienam ar kitam aukščiausiajam valstybės pareigūnui. Taigi politinėse aktualijose vis dažniau kalbama apie paklausimus, atleidimą ar pašalinimą iš pareigų, taip pat ir apie apkaltą. Tačiau neretai politiniame gyvenime dalyvaujančių asmenų minimos sąvokos: „apkaltos procesas“, „teisinė ir politinė atsakomybė“, „konstitucinė atsakomybė“ vartojamos visiškai neįsigilinus į jų sampratą. Dažnai šios sąvokos „suplakamos į vieną“ arba joms net suteikiama nauja, visiškai ydinga samprata: teisinė atsakomybė neskiriama nuo politinės, teisinis procesas nuo apkaltos proceso. Šių teisinių kategorijų klaidingas suvokimas atsiskleidžia ir painiojant LRKT funkcijas su LR Seimo funkcijomis

apkaltos procese bei LR bendrosios kompetencijos teismų funkcijomis ordinariniame procese, juk neretai galima išgirsti teiginių, kad Seimas ar LRKT „nuteisė“. Nors minėtos sąvokos ir yra tarpusavyje susijusios ir jas sieja vienas ir tas pats konstitucinis apkaltos institutas, tačiau jos nėra tapačios ir vartojamos skirtingose kontekstuose, nagrinėjant apkaltos institutą teisiniu ir politiniu aspektu. Tokie klaidingi vertinimai vartojant minėtas sąvokas, iškelia konstitucinės, teisinės ir politinės atsakomybės santykio problemą.

2003 - 2004 metais vykusio LR Prezidento R. Pakso apkaltos proceso metu iškilo teisės aktų, visų pirma Seimo statuto ir kitų įstatymų, reglamentuojančių apkaltos procesą, konstitucingumo klausimų ir įgyvendinimo problemų, kurie vėliau, atsižvelgiant į LRKT sprendimuose suformuotą apkaltos proceso oficialią konstitucinę doktriną buvo pataisyti taip, kad atitiktų LR Konstituciją. Taigi galime kalbėti apie tam tikrą konstitucinio apkaltos instituto interpretavimo ir taikymo patirtį. Kaip žinoma, tokia patirtis liudija valstybinio gyvenimo krizę. Kita vertus, jei šalies konstituciniai mechanizmai veikia ir įstengia tinkamai apsaugoti bendrąjį interesą, galima teigti, kad konstitucinė demokratija šalyje yra gyvybinga. Tokia patirtis verta dėmesio ir yra nagrinėtina. LRKT iki tol neturėjęs progos pateikti išvados dėl konkretaus apkaltos proceso, šiuo laikotarpiu pirmą kartą išsamiai išaiškino Seimo ir LRKT santykį apkaltos proceso metu, t. y. atskleidė tam tikrą Konstitucijos nuostatų prasmę, nenuspėtą akademinėje literatūroje. Turbūt pagrindinė naujiena Lietuvos teisininkų bendruomenei ir visai Lietuvos visuomenei Prezidento apkaltos metu buvo ypatingas LRKT vaidmuo šiame procese. Tai sunku buvo numatyti tiesiog skaitant 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekstą. 2004 m. kovo 31 d. išvadoje LRKT sukūrė precedentą, pagal kurį Seimas, spręsdamas LR Prezidento (ir ne tik) konstitucinės atsakomybės klausimą apkaltos proceso tvarka, privalo kreiptis į LRKT išvados, nes faktiškai LR Prezidento apkaltai pradėti yra tik vienas teisinis pagrindas – teisinė abejonė, kad LR Prezidentas „šturkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką“. Taigi konstitucinė justicija išryškino nūdienos demokratinei valstybei būdingą tendenciją – **politinio proceso juridizaciją**.

Būtent išnagrinėti šį institutą, pasiremiant visu tuo, kas buvo išaiškinta ir pakeista reguliavime praktinių apkaltos bylų Lietuvoje metu ir kaip jų pasekmė, paliečiant likusias tam tikras spragas ir netikslumus, kartu atsakant į visuomenei rūpimus klausimus analizuojama tematika, ir skirtas šis mokslinis baigiamasis darbas.

Ištirtumas. Nagrinėjama tema mokslinėje literatūroje analizuota nepakankamai, tik kuriuo nors jos aspektu. Pavyzdžiui, V. Bacevičius išnagrinėjo apkaltos instituto konstitucinį reguliavimą Lietuvoje ir užsienyje, konstitucinės atsakomybės probleminius aspektus, E. Jarašiūnas - LRKT vaidmenį, teisės ir fakto santykį apkaltos procese, E. Šileikis - konstitucinės atsakomybės buvimo „pripažinimo“ ir sampratos klausimą bei apkaltos proceso sampratos pokyčius LR, M. Statkevičius – apkaltos padarinius, A. Skaistys

– priesaikos institutą ir jo įgyvendinimo problemas, V. A. Vaičaitis – prezidento apkaltos ypatumus. Įvairūs LR Konstitucijoje įtvirtinto apkaltos instituto aspektai yra atskleisti bent keliuose konstitucinės justicijos bylose: apkaltos samprata, tikslai, pagrindiniai apkaltos elementai ir principai, apkaltoje dalyvaujančių institucijų vaidmuo ir įgaliojimų turinys, priimamų sprendimų pasekmės, pateiktas beveik visų su apkaltos institutu susijusių sprendimų teisinis pagrindas Lietuvoje. To pasekoje atskleista ne tik apkaltos instituto oficialioji ir mokslinė doktrina, bet padaryta nemažai Seimo statuto, įstatymų ir kitų norminių aktų pakeitimų.

Darbo tikslas. Remiantis išnagrinėtos oficialios ir mokslinės literatūros duomenimis atskleisti apkaltos instituto sampratos pagrindinius elementus, tikslus ir taikymo prielaidas, aptarti pagrindines šio instituto įgyvendinimo problemas.

Tyrimo objektas. Konstitucinis apkaltos institutas, kuris šiame darbe bus tiriamas dviem aspektais: teisiniu ir politiniu; taip pat teisiniai santykiai, atsirandantys taikant konstitucinę teisinę atsakomybę, šių santykių ypatumai.

Tyrimo dalykas. Apkaltos institutą tiesiogiai reglamentuojantys bei su juo susiję LR norminiai teisės aktai, jų pokyčiai, LR konstitucinė jurisprudencija bei mokslinė doktrina.

Uždaviniai :

1) išanalizuoti konstitucinės atsakomybės sąvoką plačiuoju ir siauruoju požiūriu, numatant pagrindinius ją išskiriančius požymius, santykį su kita teisinės atsakomybės forma – baudžiamąja atsakomybe, taip pat atskleisti apkaltos, kaip vienos iš savarankiškos konstitucinės teisinės atsakomybės formos, sąvoką, jos ypatumus ir pokyčius, šio instituto tikslus ir reikšmę;

2) plačiau apžvelgti pagrindinius apkaltos instituto sampratos elementus - LR Konstitucijoje ir Seimo statute nurodytus asmenis, kuriems gali būti taikoma apkalta, apkaltos pagrindus, apkaltos proceso eigą bei apkaltos padarinius, - kartu paliečiant su jais susijusias aktualias problemas, jų sprendimo būdus;

3) susipažinti su pačia apkaltos procedūros vykdymo tvarka ir jos taikymo patirtimi Lietuvos Respublikoje;

4) apžvelgti LR Seimo (politinės institucijos) ir LRKT (teisminės institucijos), kaip dviejų apkaltos procese dalyvaujančių institucijų, vaidmenį, įgaliojimų ribas bei santykį šiame procese; taip pat plačiau išnagrinėti LRKT priimtos išvados galią, teisės ir faktų tyrimo santykį konstitucinės justicijos byloje.

Mokslinė hipotezė. Po LR Prezidento 2003 – 2004 m. apkaltos padidėjusi LRKT galių apimtis apkaltos procese lemia, kad apkaltos procesas LR iš esmės yra mišrus: „pusiau parlamentinis, pusiau teisminis”.

Tyrimo metodika. Faktų, gautų skaitant literatūrą ir sukaupėtų idėjų apibendrinimui, darbe naudoti bendrieji mokslinio pažinimo metodai: dokumentų analizės, loginis, lyginamasis, istorinis, sisteminis,

teleologinis, lingvistinis. Remiantis norminiais teisės aktais, vykusių apkaltos procesų bylų duomenimis gauta informacija sisteminama ir loginių samprotavimų būdu daromos išvados.

Loginis metodas - analitinis metodas, būtinas atskleidžiant bet kokio mokslinio tiriamojo darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, atliekant teismų praktikos analizę, pateikiant išvadas bei apibendrinimus. **Istorinis metodas** taikytas analizuojant konstitucinės atsakomybės bei apkaltos instituto sampratos raidą, nustatant įvairių apkaltos instituto elementų charakteristikos pokyčius. **Sisteminės analizės metodas** padėjo identifikuoti, išnagrinėti problemas ir nustatyti jų tarpusavio ryšius esant faktorių įvairovei. **Lyginamojo metodo pagalba** buvo gretinamas skirtingų valstybių apkaltos instituto teisinis reguliavimas, atskleidžiamas nacionalinių teisės aktų pokyčių teisingumas, būtinumas ir tinkamumas. Siekiant atskleisti kai kurių teisės normų turinį, taip pat buvo taikomas **teleologinis**, arba **teisės akto leidėjo ketinimo**, metodas. Teisės normų turinio aiškinimui didelę reikšmę taip pat turi **lingvistinis metodas**, nes analizuojant teisės normas yra atsižvelgiama į gramatikos, sintaksės (sakinių darybos) ir kitas kalbos taisykles.

Darbo struktūra, imtis. Darbas susideda iš turinio, anotacijų lietuvių ir anglų kalbomis, įvado, dėstomosios dalies, kurią sudaro šeši pagrindiniai skyriai, išvadų, literatūros sąrašo, santraukų lietuvių ir anglų kalbomis. Darbo imtis – 85 lapai.

1. KONSTITUCINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA

Apie konstitucinę atsakomybę, kaip atskirą ar savarankišką teisinės atsakomybės rūšį, Lietuvoje iki 2004 m. nei teisės teorijos vadovėliuose, nei Seimo statute ar kitame norminiame akte iš esmės nekalbėta. Teisės moksle ir įstatymų leidyboje tradiciškai buvo nurodomos keturios teisinės atsakomybės rūšys (civilinė, baudžiamoji, administracinė ir drausminė atsakomybė) ir (papildomai) modernūs jų papildiniai (materialinė, siaurojo požiūriu - ir tarnybinė atsakomybė). O jeigu ir būdavo užsimenama apie konstitucinę atsakomybę, ją iš karto priskirdavo politinės atsakomybės rūšiai. Tiesa, galima teigti, kad konstitucines vertybes „saugo“, pavyzdžiui, baudžiamosios teisės normomis detalizuota baudžiamoji atsakomybė (pvz., baudmės, nustatytos Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) XVI skyriuje „Nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai“). Abejonių dėl konstitucinės atsakomybės egzistavimo kilo ir dėl formalaus pagrindo – pačioje Konstitucijoje įvardytos tik dvi teisinės atsakomybės rūšys (formas): baudžiamoji (62 str. 2 d., 86 str. 1 d., 100 str., 114 str. 2 d.) ir administracinė atsakomybė (86 str. 1 d.). Papildomai, tik ne pažodžiui (nors pakankamai aiškiai), kalbama apie civilinę (materialinę, moralinę) atsakomybę (30 str. 2 d., 60 str. 3 d. antras sakiny).

Norint atsakyti į klausimą, konstitucinė atsakomybė yra politinė ar vis dėlto teisinė atsakomybė, pirmiausia svarbu bent trumpai aptarti, kas yra atsakomybė apskritai. Atsakomybė kilusi iš žodžio „atsakyti“, kas reiškia – pateikti ataskaitą apie savo veikimą ar neveikimą artimo teisių atžvilgiu. Kitaip sakant „atsakyti“ – tai žinoti, kad naudojimąsi teisėmis būtina legalizuoti atitinkamų pareigų artimui vykdymu ir kad tokių pareigų nevykdant bus atitinkamai ribojamos nevykdančiojo teisės. Todėl atsakomybė yra tik juridinė šio teisingumo garantija. Pasak A. Vaišvilos: „Teisės literatūra atsakomybės apskritai neapibrėžia, tik teisinę. <...> Perspektyvūs tie apibrėžimai, kurie atsakomybę sieja su pareiga. **Atsakomybė** yra pareiga ištesėti prisiimtus bei patikėtus uždavinius, o vienaip ar kitaip nusikaltus, <...> savo kalnę atlyginti.”¹

Pasak E. Šileikio², galima išskirti tokius **konstitucinei atsakomybei būdingus požymius**:

1) patraukimo konstitucinėn atsakomybėn **tikslą** – ne nubausti tam tikrą subjektą, o atimti ar apriboti to subjekto įgytus konstitucinius įgaliojimus ar galimybę juos įgyti, užtikrinti konstitucinių principų ir normų laikymąsi, konstitucinių vertybių apsaugą. Aptariama atsakomybė negali pasireiškti,

¹ Vaišvila A. „Teisės teorija“ // Vadovėlis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. - Vilnius: Justitia, 2004. P. 439.

² Šileikis E. „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo“) ir sampratos klausimas“ // Justitia, 2006. Nr. 2(60). P. 3, 14 – 17.

pavyzdžiui, kai: Seimas nutarimu panaikina prisiekti atsisakiusio „išrinkto kandidato į Seimo narius“ mandatą (Konstitucijos 59 str. 3 d.); šiuo atveju subjektas dar nėra įgijęs konstitucinių įgaliojimų;

2) pažeidimo **objektą** (juo reikėtų pripažinti Konstitucijos normas ir principus, bet ne Konstitucijos potekstėje matomus politinius susitarimus, pvz., koalicinės Vyriausybės sutartis), t. y. konstitucinė atsakomybė atsiranda tik pagal **tiesiogiai išreikštas** Konstitucijos normas; pvz., Seimo nario, kuris triukšmauja ar grasina, pašalinimas iš posėdžio salės – nėra konstitucinės atsakomybės išraiška (jau vien) pagal teisinio reglamentavimo lygmenį (taip pat, kaip minėta, pagal pašalinimo tikslą: tuo siekiama sudrausminti parlamentarą, bet ne apriboti jo įgaliojimus);

3) pažeidimo **subjektą** - konstitucinės atsakomybės gali būti patraukti tik Konstitucijoje įvardinti konstitucinių teisinių santykių subjektai, kurie turi specifinius (valdingus) konstitucinius įgaliojimus ir gali jų netekti Konstitucijoje numatytu būdu; jais galima pripažinti esant: a) *individualius subjektus (fiziniai asmenys)* — Seimui *tiesiogiai nepavaldūs* pareigūnai, pvz., Seimo kontrolieriai, Seimo Pirmininkas, Seimo nariai, Ministras Pirmininkas, LR Prezidentas, teisėjai, iš kurių kai kurie gali būti atskaitingi Seimui; b) *kolegialius subjektus — institucijas*: Seimas per pirmalaikius jo rinkimus, kai yra atitinkamas LR Prezidento dekretas; Vyriausybė, esant Seimo nepasitikėjimui ja; savivaldybės taryba, kai yra Seimo sprendimas įvesti laikiną tiesioginį valdymą. Pažymėtina, kad žmogaus ar konstitucinių piliečio teisių subjektai nėra aptariamoms atsakomybės subjektai, t. y. pilietybės atėmimas nėra konstitucinė sankcija ir patraukimo konstitucinės atsakomybės forma, nes nėra tinkamo subjekto (jo specifinių įgaliojimų) ir konstitucinio reglamentavimo;

4) subjektus konstitucinės atsakomybės **patraukia politinio pobūdžio institucijos – Seimas arba Prezidentas**;

5) konstitucinei atsakomybei daugeliu jos visapusio taikymo atveju **nebūdingas tam tikro subjekto kaltės įrodinėjimas ir jos buvimo fakto nustatymas**. Toks atsakomybės elementas iš esmės yra preziumuojamas, tačiau tam tikrais atvejais konstitucinei atsakomybei būtinas kaltės fakto teisminis tikrinimas ir nustatymas, t. y. apkaltos proceso metu tuo tikslu Seimas kreipiasi į LRKT išvados, kuri rengiama tiriant faktines Seimo nurodytų konkrečių veiksmų aplinkybes;

6) patraukimas konstitucinės atsakomybės išreiškiamas kompetentingam iniciatoriui pateikiant represinės poveikio priemonės projektą ir pradėdant jį svarstyti pagal nustatytą procedūrą (numatyta nusižengimams atremti prevencinio ir kardomojo pobūdžio **poveikio priemonių sistema**, t. y. patraukimo konstitucinės atsakomybės ar rengimosi tai padaryti **būdų ar formų visuma**): pvz., Seimo nepasitikėjimo pareiškimas, ar apkaltos procesas, platesniu požiūriu – savivaldybės tiesioginio valdymo įvedimas ar pirmalaikių Seimo rinkimų paskelbimas LR Prezidento dekretu. Patraukimas atsakomybės išreiškiamas

teisės aktu – Seimo nutarimu arba Prezidento dekretu, kuriais įforminamas ir kartu individualizuojamas konstitucinės sankcijos skyrimas (konstitucinės atsakomybės subjekto specifinių įgaliojimų atėmimas);

7) patraukimo konstitucinės atsakomybės **formalus pagrindas** – Konstitucijos pažeidimas, kitaip konstitucinis deliktas. Iš esmės negali būti aiškaus patraukimo konstitucinės atsakomybės formalių pagrindų sąrašo (išimtis – įgaliojimų atėmimo apkaltos proceso tvarka atvejais);

8) **ribota** subjekto, patraukto konstitucinės atsakomybės, **teisminės savignos galimybė**, t. y. teisė apskųsti teismui jo atžvilgiu paskirtą konstitucinę sankciją (galimybė iš dalies - ne visais atvejais ir ne visa apimtimi – „juridizuoti“ pažeidimus, t. y. patikrinti atsakomybės už pažeidimus taikymo faktinį ir teisinį pagrindimą teisme).

Pasak V. Bacevičiaus³, tikslinga išskirti ir tokias specifines **konstitucines sankcijas**, kaip: 1) organo priešlaikiniai perrinkimai (sudėties performavimas); 2) vieno organo juridinio akto pakeitimas kitu, vadovaujančiu pirmajam arba viršesniu už pirmąjį; 3) deleguoto atstovo atšaukimas; 4) deputato pirmalaikis įgaliojimų nutraukimas vadovaujantis atstovaujamojo organo sprendimu; 5) elgesio (veiksmų) pripažinimas nekonstituciniu; 6) kurių nors valstybinių teisinių veiksmų rezultatų juridinis panaikinimas; 7) apkaltos proceso pasekmė, t. y. sankcija – pašalinimas iš pareigų ar mandato panaikinimas.

Taigi natūralu, kad teisininkų bendruomenėje kilo ginčai dėl konstitucinės atsakomybės priskyrimo teisinės ar politinės atsakomybės rūšiai. Tačiau, pasak E. Šileikio, atsižvelgiant į šių dviejų atsakomybės rūšių artumą, idealaus jų atskyrimo sunkumus, prasminga **konstitucinę atsakomybę skirstyti į dvi stambias formas**: realiai dualistinę konstitucinę politinę atsakomybę (plačiąja prasme) ir formaliai monistinę konstitucinę teisinę atsakomybę (siaurąją prasme).

Konstitucinė politinė atsakomybė, pasak E. Šileikio, savita tuo, kad nera konkrečių atsakomybės formalių teisinių pagrindų ir realių teisminės gynybos garantijų (pagal Konstitucijos 106 straipsnį). Tokia atsakomybė gali įgauti įvairias formas: a) kai atsakomybės traukiamas bet kuris Seimo skiriamas pareigūnas (Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo narių balsų dauguma pareiškiant nepasitikėjimą juo ir taip jį atleidžiant iš pareigų; pagal Konstitucijos 75 straipsnį); b) kai atsakomybės traukiamas Ministras Pirmininkas (prieš jo valią LR Prezidentui teikiant Seimui pritarti atleisti jį iš pareigų, taip pat Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo narių balsų dauguma slaptu balsavimu pareiškiant nepasitikėjimą juo); c) kai atsakomybės traukiamas ministras (Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo narių balsų dauguma slaptu balsavimu pareiškiant nepasitikėjimą juo; pagal Konstitucijos 101 straipsnio 4 dalį); d) kai atsakomybės traukiama savivaldybės taryba (Seimui laikinai įvedus tiesioginį savivaldybės valdymą); e) kai

³ Bacevičius V. „Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai“ // Jurisprudencija, 2008. T. 9(111). P. 97.

atsakomybėn traukiama Vyriausybė (Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo narių balsų dauguma slaptu balsavimu pareiškiant nepasitikėjimą); f) kai atsakomybėn traukiamas Seimas (LR Prezidentui paskelbiant jo pirmalaikius rinkimus).⁴ Taigi galime kalbėti tiek apie individualią, tiek apie „grupinę“ konstitucinę politinę atsakomybę – skirtingai nei konstitucinės teisinės atsakomybės atveju, kuri gali būti taikoma tik individualiam subjektui.

Konstitucinė teisinė atsakomybė. Prieš atsakant į klausimą, kokie požymiai būdingi konstitucinei teisinei atsakomybei ir kokios šios atsakomybės formos, svarbu išsiaiškinti, kas būdinga teisiniai atsakomybei apskritai. Pasak A. Vaišvilos: „**Teisinė atsakomybė** – tai teisės subjektų įsipareigojimas naudotis leidimais (teisėmis) vykdant atitinkamas pareigas, kartu nurodymas, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu ar siaurimu.”⁵ Asmens suvokimas būtinybės elgtis pagal teisių ir pareigų pusiausvyros reikalavimą bei šį reikalavimą atitinkantis elgesys ir yra atsakomybė. Atsakomybė įgyvendinama dviem būdais: 1) vykdant pareigas, kuriomis legalizuojamas naudojimasis subjekcinėmis teisėmis; 2) siaurinant subjekcinę teisę, kai atsisakoma vykdyti teisėms proporcingas pareigas. Tai vykdoma valstybės prievartos priemonėmis. A. Vaišvilos nuomone, atsižvelgiant į tai, kuriuo iš šių būdų yra palaikoma konkretaus asmens teisinio statuso teisių ir pareigų pusiausvyra, teisinė atsakomybė gali būti skirstoma į pozityviąją ir negatyviąją. **Pozityvioji teisinė atsakomybė** – tai asmens suvokimas, kad naudodamasis subjekcinėmis teisėmis jis privalo vykdyti atitinkamas pareigas ir savanoriškai atlyginti žalą, jei ši bus padaryta, kito asmens teisėms. Jai būdinga tai, kad ji įgyvendinama netaikant sankcijų. Tačiau, kai pats teisių turėtojas nenori savo laisvu apsisprendimu vykdyti jo teises legalizuojančių pareigų (veikti atsakingai), jį tam pačiam imperatyvui palenkia valstybės prievarta. Tokiu valstybės prievartos taikymo mechanizmu pozityvioji teisinė atsakomybė pereina į negatyviąją teisinę atsakomybę. **Negatyvioji, arba deliktinė, teisinė atsakomybė** – tai valstybės akcija, kai valstybė priverčia vieną iš teisinio santykio šalių įvykdyti kitos šalies naudai pareigą arba susiaurina teisės pažeidėjo subjekcinę teisę iki jo paties susisaurintų pareigų apimtį. Šiuo požiūriu negatyvioji teisinė atsakomybė iš esmės sutampa su teisingumo vykdymu. Jos įgyvendinimo įrankis – sankcija ir jos prievartinis taikymas. Deliktinė teisinė atsakomybė yra pozityviosios atsakomybės tęsinys ir garantas. Todėl ji – antrinė, o pozityvioji atsakomybė – pirminė (pagrindinė) teisinės atsakomybės forma.

Pasak A. Vaišvilos, **deliktinei teisinei atsakomybei atsirasti reikalingos tokios sąlygos**: 1) teisės norma, įpareigojanti teisės subjektą vykdyti pareigas, legalizuojančias jo teises; 2) teisės pažeidimas (atsisakymas vykdyti pareigas, su kuriomis įstatymas sieja naudojimąsi teisėmis); 3) deliktinės teisinės

⁴ Šileikis E. „Konstitucinės atsakomybės buvimas („pripažinimo“) ir sampratos klausimas” // Justitia, 2006. Nr. 2(60). P. 17.

⁵ Vaišvila A. „Teisės teorija” // Vadovėlis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. - Vilnius: Justitia, 2004. P. 441.

atsakomybės subjektas gali būti tik kaltas asmuo; 4) teisės taikymo aktas, kuris yra juridinis pagrindas taikyti sankcijas konkrečiam teisės pažeidėjui. Tik esant visoms šioms keturioms sąlygoms, atsiranda pagrindas taikyti deliktinę teisinę atsakomybę.⁶ E. Šileikio nuomone, A. Vaišvilos pateikta „negatyviosios teisinės atsakomybės“ samprata verčia diskutuoti dėl jos priimtimumo. Todėl konstitucinės teisinės atsakomybės kontekste negatyviosios teisinės atsakomybės sampratą būtina keisti ir papildyti. Pasak E. Šileikio, „konstitucinės atsakomybės atveju reikėtų kalbėti ne apie „valstybės akciją“ <...> valstybės vadovui, bet apie valstybinės bendruomenės (jos atstovybės – Seimo - asmenyje) akciją, kurios maksimali baigtis saistoma Konstitucinio Teismo dalyvavimo. Apkaltos proceso atveju nėra santykio „valstybė ir valstybės vadovas“ arba „Seimas ir Respublikos Prezidentas“. Todėl teisiškai racionalus variantas yra toks: „valstybinė bendruomenė per savo atstovus pagal Konstitucijos 55 straipsnį ir valstybės atstovas – vadovas pagal Konstitucijos 77 straipsnį.”⁷

A. Vaišvila skiria šias **teisinės atsakomybės rūšis**: 1) baudžiamoji; 2) administracinė; 3) civilinė; 4) drausminė, kuri skirstoma į drausminę atsakomybę pagal: įstaigos darbo vidaus taisykles, pavaldumo tvarka pagal drausmės statutą, pagal nuostatus, kurie gali galioti kai kuriose ministerijose; 5) materialinė.⁸ Taigi nors A. Vaišvila teisinę atsakomybę išanalizavo išsamiai, tačiau konstitucinės atsakomybės, kaip teisinės atsakomybės rūšies, neišskyrė. Vis dėlto teisinės atsakomybės sampratos analizė padės įrodyti konstitucinės teisinės atsakomybės egzistavimą bei atriboti ją nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių.

Pasak E. Šileikio, nuo 2004 m. (LR Prezidento R. Pakso apkaltos kontekste) Seimo ir teismų aktuose, mokslinėje ir oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje konstitucinės atsakomybės sąvoka vartojama vis dažniau. Šiais žodžiais įvardijama atskira teisinės atsakomybės rūšis.⁹

Pirmasis konstitucinę atsakomybę, kaip savarankišką teisinės atsakomybės rūšį, 2005 metų vadovylyje „Administracinė atsakomybė“ mini S. Šedbaras (pirmą kartą minimi ir konstituciniai deliktai, kaip atskira teisės pažeidimų rūšis) ir skiria šias teisinės atsakomybės rūšis: 1) civilinė; 2) materialinė; 3) drausminė; 4) tarnybinė; 5) administracinė; 6) baudžiamoji; 7) konstitucinė. Taip pat nurodo **bendrus visoms teisinės atsakomybės rūšims būdingus požymius**: 1) tai vienas iš valstybės prievartos išraiškos būdų; 2) taikoma tik pagal teisės normas; 3) teisinės atsakomybės faktinis pagrindas – teisės pažeidimas; 4) taikoma kompetentingos valstybės institucijos ar pareigūno aktu; 5) teisinės atsakomybės subjektas – kaltas teisę pažeidęs asmuo; 6) teisinės atsakomybės esmė – teisės pažeidėjo elgesio smerkimas ir teisinių

⁶ Ten pat (žr. 5 išnašą). P. 449 – 450.

⁷ Šileikis E. „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo“) ir sampratos klausimas“ // Justitia, 2006. Nr. 2(60). P. 5.

⁸ Vaišvila A. „Teisės teorija“ // Vadovėlis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. - Vilnius: Justitia, 2004. P. 451 – 452.

⁹ Ten pat (žr. 7 išnašą). P. 2.

sankcijų jam taikymas; 7) teisinės atsakomybės paskirtis – užtikrinti teisinę tvarką, saugoti tam tikras vertybes, užtikrinti socialinių santykių dalyvių teisių ir pareigų pusiausvyrą.¹⁰

Išsamiai konstitucinę atsakomybę (apkaltos kontekste) kaip „grynai“ teisinės atsakomybės rūšį analizuoja E. Šileikis jau minėtame straipsnyje „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo“) ir sampratos klausimas“. E. Šileikis argumentuotai siekia išsklaidyti abejones tų, kurie mano, kad konstitucinė atsakomybė nėra teisinės atsakomybės rūšis, bei pateikia štai tokią konstitucinės teisinės atsakomybės sampratą – „šalia nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų ar administracinių teisės pažeidimų būtina išvelgti subtilius arba šiurkščius konstitucinius nusižengimus, kurie iš esmės yra atskira teisės pažeidimų rūšis, už kuriuos atitinkami subjektai gali būti traukiami savitoniškai teisinėn atsakomybėn“.¹¹ Konstitucinės atsakomybės pagrindas - konstitucinis nusižengimas, kitaip konstitucinis deliktas. Konstitucinis deliktas – tai konstitucinių teisinių santykių dalyvio (subjekto) veika (veikimas ar neveikimas), kuris neatitinka elgesio modelio, įtvirtinto konstitucinėje teisės normoje ir kuris užtraukia nustatytų priemonių (konstitucinių sankcijų) taikymą. Kai kurie yra labai sudėtingi, jais gali būti pažeidžiamos kitų teisės šakų normos (pvz., BK). Pavyzdžiui, Seimo narys, šnipinėdamas užsienio valstybės interesais, pažeistų Seimo nario priesaiką ir įvykdytų baudžiamąją veiką. Pagal V. Bacevičių, dažniausiai skiriami šie **konstituciniai deliktai**: Konstitucijos pažeidimas, pasikėsinimas į konstitucinę santvarką, įstatymo (kito konstitucinės teisės akto) pažeidimas, teismo sprendimo nevykdymas, žmogaus teisių ir laisvių pažeidimas, priesaikos sulaužymas (pažeidimas), priesaikos vengimas, priesaika su išlyga, konstitucinių pareigų nevykdymas (netinkamas vykdymas), piktnaudžiavimas įgaliojimais ar teisėmis, pasitikėjimo praradimas, visuomenei ar valstybei (jų interesams) priešingos veikos įvykdymas, pareigų nesuderinamumo principo pažeidimas, netinkamas (neetiškas) elgesys, valstybės išdavimas ar kitas konstitucinės teisės pažeidimas, už kurį numatoma konstitucinė atsakomybė praradus pasitikėjimą subjektu (politinių teisių turėtoju). Toks katalogas nėra baigtinis.¹²

Pasak E. Šileikio¹³, **konstitucinė teisinė atsakomybė** savita tuo, kad dvi jos **formas**:

- 1) konstitucinių įgaliojimų atėmimas apkaltos proceso tvarka (Konstitucijos 74 straipsnis);
- 2) atleidimas už teisėjo vardo pažeminimą (Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktas) teisėjus, kuriems netaikomas apkaltos procesas – grindžiamos formaliais teisiniais pagrindais ir jų faktiškumo depolitizuoto profesionalaus nustatymo garantijomis (Konstitucijos 105 straipsnio 3 d. 4 p., 112 straipsnio 5 d.). Šios

¹⁰ Šedbaras S. „Administracinė atsakomybė“. - Vilnius: Justitia, 2005. P. 65.

¹¹ Šileikis E. „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo“) ir sampratos klausimas“ // Justitia, 2006. Nr. 2(60). P. 2.

¹² Bacevičius V. „Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai“ // Jurisprudencija, 2008. T. 9(111). P. 96.

¹³ Ten pat (žr. 11 išnašą). P. 17.

formos pagal inicijavimo ir taikymo pagrindus yra atitinkamai depolitizuotos, pakankamai individualizuotos, juridizuotos (iš ankto ar vėliau teisiškai patikrinamos) ir savo skyrimo tvarkos esme autonomiškos kitų teisės šakų normoms (jų iš esmės nebedetalizuojamos, nebepakeičiamos). Teisėjo vardo pažeminimas analogiškas apkaltos proceso kvazi-pagrindui, konstituciniam deliktui – „valdžios diskreditavimui“. Be to, yra pakankamos išankstinio ir vėlesnio juridizavimo (depolitizavimo) garantijos, nes LR Prezidentui turi patarti teisėjų savivaldos institucija, o pagal jos siūlymą (taikyti sankciją) priimtas dekretas gali būti skundžiamas teismui įprasta tvarka. LR Prezidentas, kaip vykdomosios valdžios atstovas, neturėtų būti laikomas teisėjams drausminę atsakomybę taikančia institucija. Šiuo požiūriu, teisėjams drausminę atsakomybę kompetetingas taikyti Teisėjų garbės teismas, kuris turi teisę pasiūlyti Seimui ar LR Prezidentui, pašalinti teisėją iš pareigų. Kita teisėjų savivaldos institucija – Teisėjų taryba (ją sudaro ne politikai, o tik teisėjai), turi patarti LR Prezidentui dėl teisėjo patraukimo konstitucinėn teisinėn atsakomybėn, jei pažemintas teisėjo vardas, taip pat ji privalo konstatuoti faktinį (realinį) pagrindą, kad teisėjo vardą tariamai žeminantys veiksmai buvo atlikti ir įvertinti ar tie veiksmai yra pakankami, kad būtų galima pripažinti juos žeminančius teisėjo vardą. LR Prezidentas, norėdamas atleisti teisėją iš pareigų už teisėjo vardo pažeminimą, **privalo kreiptis į Teisėjų tarybą patarimo** dėl teisėjo atleidimo iš pareigų. Ir tik esant tokiam Teisėjų tarybos patarimui LR Prezidentas turi įgaliojimus atleisti teisėją. Taigi galime teigti, kad LR Prezidentas šiuo atveju atlieka Seimo, o Teisėjų taryba – LRKT vaidmenį apkaltos procese.

Taigi galima teigti, kad konstitucinė teisinė atsakomybė atitinka visas keturias negatyviajai teisinei atsakomybei atsirasti reikalingas sąlygas: 1) konstitucinė atsakomybė atsiranda tik pagal tiesiogiai įtvirtintas Konstitucijos normas; 2) patraukimo konstitucinėn atsakomybėn formalus pagrindas – Konstitucijos pažeidimas, kitaip konstitucinis deliktas; 3) konstitucinėn atsakomybėn gali būti patraukti tik Konstitucijoje įvardinti konstitucinių teisinių santykių subjektai, kurie turi specifinius (valdingus) konstitucinius įgaliojimus ir gali jų netekti Konstitucijoje numatytu būdu; 4) minėtus subjektus konstitucinėn atsakomybėn patraukia politinio pobūdžio institucija - Seimas, kuris remiasi LRKT išvada dėl atitinkamų subjektų specialių įgaliojimų atėmimo apkaltos proceso tvarka faktinio ir formalaus teisinio pagrįstumo, arba LR Prezidentas, kuris remiasi Teisėjų tarybos išvada. V. Bacevičius savo publikacijoje teigia: „Konstitucinės teisinės atsakomybės sistema sudaro: 1) subjektas (atsakantysis); 2) pagrindas (už kurį atsako); 3) jurisdikcijos subjektas (institucija, kuriai atsakoma); 4) atsakomybės priemonės (sankcijos). <...> Apkaltos atveju: 1) subjektus, kuriems gali būti vykdoma apkalta, įvardija LR Konstitucijos 74 straipsnis <...>; 2) jurisdikcijos subjektas – LR Seimas; 3) sankcija – pašalinimas iš

užimamų pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimas.”¹⁴ Konstitucinei teisinei atsakomybei atsirasti privalo būti nustatyti visi šie elementai. V. Bacevičius taip pat išskiria **konstitucinių teisinių sankcijų**, kurių paskirtis - apsaugoti demokratinę visuomenę ir teisinę valstybę, ginti konstitucinę santvarką, **ypatumus**: 1) konstitucinės teisinės atsakomybės priemonės yra aiškiai politiškai išreikštos, dėl ko kyla pavojus, kad ši atsakomybės rūšis iš teisinio gali pavirsti politiniu instrumentu (todėl sankcijos turėtų būti tik konstitucinės teisinės); 2) šias sankcijas gali taikyti įgaliojami subjektai; 3) nustatant konstitucines teisines sankcijas subjektams (aukščiausiesiems valdžios organams ir pareigūnams) reikia laikytis stabdžių ir atsvarų principo; 4) šių sankcijų panaudojimas dažniausiai nesuponuoja teistumo ar kitokios baudžiamumo būklės; 5) jos būna dažniausiai absoliučiai apibrėžtos, t. y. nenumatomos alternatyvios konstitucinės teisinės sankcijos.

Atsižvelgiant į šio baigiamojo magistrinio darbo temą, aktualiausia konstitucinės teisinės atsakomybės forma - konstitucinių įgaliojimų atėmimas apkaltos proceso tvarka (Konstitucijos 74 straipsnis). Tad svarbu apžvelgti ir oficialiąją konstitucinę doktriną. Autorės nuomone, LRKT, minėdamas savo jurisprudencijoje konstitucinės atsakomybės sąvoką, visuomet, nors ir nekonkretizuodamas, turėjo omenyje konstitucinę teisinę atsakomybę vien dėl to, kad minėta oficialioji doktrina buvo vystoma apkaltos instituto „rėmuose” (ribose), t. y. nagrinėjant su šiuo institutu iškilusius klausimus.

Konstitucinės atsakomybės sąvoka LRKT jurisprudencijoje pirmą kartą minima 1999 m. gegužės 11 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (toliau - 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas)¹⁵. Aiškindamas LR Seimo statuto 259 straipsnyje pateiktą apkaltos instituto sąvoką, LRKT konstatavo, kad „Apkalta - viena iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių. **Demokratiinių valstybių konstitucijose** apkalta traktuojama kaip ypatingas procesas, kai yra sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas <...> Procedūromis, būdingomis teisingam teisminiam procesui, siekiama ne atstoti teismą, bet užtikrinti, kad tinkamai ištyrus apkaltos bylos aplinkybes bus priimtas teisingas sprendimas dėl pareigūno konstitucinės atsakomybės”. Pastarieji citatos žodžiai gali sudaryti įspūdį, kad Lietuvoje dar 1999 m. buvo oficialiai pripažinta konstitucinė atsakomybė kaip (depolitizuota) teisinė kategorija (plačiąja jos prasme, apimanti abi konstitucinės teisinės atsakomybės formas). Toks įspūdis nėra pilnai įtikinamas, nes: LRKT, kalbėdamas apie minėtą atsakomybę, rėmėsi ne tiek LR 1992 m. Konstitucijos nuostatų analize, kiek abstrakčia (unifikuota) kitų demokratiinių valstybių doktrina, matė tik vieną aptariamą atsakomybės

¹⁴ Bacevičius V. „Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai” // Jurisprudencija, 2008. T. 9(111). P. 95.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.

formą - įgaliojimų panaikinimą apkaltos proceso tvarka, be to, nepaaiškino, ką minimaliai ir maksimaliai reiškia (apima) atsakomybės „klausimo sprendimas“, ar toks sprendimas yra ir tada visavertis, jei neapima tam tikro teisės delikto aplinkybių ištyrimo ir pačios deliktinės veikos buvimo fakto nustatymo.

Konstitucinė atsakomybė kaip teisinės atsakomybės rūšis „galutinai atsiskleidė“ trijų valstybės institucijų - LRKT, Seimo ir Aukščiausiojo Teismo - 2004 m. ir 2005 m. priimtų teisės aktų sistemoje:

- LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau - 2004 m. kovo 31 d. išvada), kurioje konstitucinės atsakomybės institutas specialiai netyrinėtas, tarsi *a priori* žinotas, ir keletą kartų paminėtas specifinės „konstitucinės sankcijos“ - pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka — taikymo kontekste.¹⁶ Tikslindamas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pateiktą apkaltos instituto konstitucinę sampratą, LRKT šioje išvadoje konstatavo: a) kad apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų **konstitucinės atsakomybės** klausimas, t. y. jų pašalinimas iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimas už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą; b) LR Prezidento pašalinimas iš pareigų yra **konstitucinė sankcija**, sprendimą dėl kurios taikymo gali priimti tik Seimas; c) Seimo statuto normos reguliuoja santykius, išsivystančius taikant **konstitucinę atsakomybę**;

- Seimo statuto 2004 m. lapkričio 9 d. pakeitimuose¹⁷, kuriais reaguota į prieš tai pateiktus LRKT išaiškinimus ir juose vartojamą terminiją. Taigi Seimo statute patikslinta, kad parlamentiniu apkaltos tam tikriems valstybės pareigūnams procesu siekiama „išspręsti tokių asmenų **konstitucinės atsakomybės** klausimą“ (227 str.);

- LR Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nutartį¹⁸, kurioje konstitucinė atsakomybė, kaip savarankiška teisinės atsakomybės rūšis, akivaizdžiai pripažinta ir baudžiamosios atsakomybės požiūriu. Bendrosios kompetencijos teismas, nagrinėdamas pašalinto LR Prezidento R. Pakso baudžiamosios atsakomybės klausimą, negali remtis tomis išvadamis, kurios padarytos kitoms valstybės institucijoms (logiškai maštant, LRKT ir Seimui) nagrinėjant to paties asmens konstitucinės atsakomybės klausimą. Kalbant konkrečiai, tikslinga pacituoti tokius minėtos Aukščiausiojo Teismo nutarties žodžių

¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 49-1600.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 5-97, Lietuvos Respublikos Seimo statutas „Dėl statuto pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 165-6025.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-544/2005 (R. Pakso byla).

junginius: a) „baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės skirtumai (jie bus aptarti toliau – *autorės pastaba*) lemia, kad baudžiamąją bylą nagrinėjančių teismų sprendimai nekeičia, nenaikina ir neturi jokios įtakos sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimus <...>“; b) „institucijų, nagrinėjančių asmenų konstitucinės atsakomybės klausimus, padarytos išvados neturi prejudicinės galios baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui“.

Kadangi konstitucinė teisinė atsakomybė pripažinta savarankiška teisinės atsakomybės rūšimi, tikslinga pateikti esminius konstitucinės, baudžiamosios ir drausminės atsakomybės skirtumus. **Konstitucinė teisinė atsakomybė nuo baudžiamosios atsakomybės skiriasi** tuo, kad a) konstitucinę atsakomybę taiko ne teismas, bet politinio pobūdžio institucija – Seimas arba LR Prezidentas; b) konstitucinės atsakomybės tikslas ne nubausti asmenį, o atimti konstitucinius įgaliojimus ar apriboti galimybę juos įgyti; c) konstitucinės atsakomybės pagrindas nėra tik nusikaltimas, tačiau paaiškėjus nusikaltimo faktui - tai gali būti savarankiškas pagrindas konstitucinei atsakomybei atsirasti. Pati **konstitucinė teisinė sankcija** taikoma visų pirma dėl to, kad darydamas pažeidimą asmuo tuo diskreditavo valstybės valdžią, todėl būtina jį pašalinti iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, antraip nebus garantuotas visuomenės pasitikėjimas valstybės valdžia, jos institucijomis ir pareigūnais. Taigi galima daryti išvadą, kad apkaltos procesas gali būti suprantamas kaip **valdžios autoriteto išsaugojimo aktas**, politinis-teisinis „apsivalymo“ procesas. Tam tikros teisės atėmimą numato ir baudžiamoji, ir administracinė atsakomybė. Tačiau kartais sprendžiant administracinės ir baudžiamosios atsakomybės klausimą, šiomis sankcijomis negalima pasinaudoti dėl įvairių konstitucinių imunitetų. Pavyzdžiui, Konstitucijos 86 straipsnyje nustatyta, kad LR Prezidento asmuo neliečiamas: kol eina savo pareigas, jis negali būti suimtas, patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn. Taigi LR Prezidento atsakomybės klausimas gali būti sprendžiamas tik apkaltos proceso tvarka, t. y. patraukiant konstitucinėn teisinėn atsakomybėn. Konstitucinę teisinę atsakomybę būtina atskirti ir nuo drausminės atsakomybės. Nors šios atsakomybės rūšys yra panašios taikomomis sankcijomis – atleidimas iš darbo pagal Darbo kodeksą ir pašalinimas iš pareigų pagal Konstitucijos 74 straipsnį, tačiau, šių teisinės atsakomybės rūšių skirtumai glūdi jų taikymo pagrinduose ir procedūrose. Be to, konstitucinės teisinės atsakomybės priemonės gali taikyti institucijos bei pareigūnai ir nepavaldiems bei neatskaitingiems jiems subjektams, skirtingai negu drausminės nuobaudas. Daugiau apie konstitucinės teisinės atsakomybės ir baudžiamosios atsakomybės santykį aprašoma šio darbo 6 skyriaus („Apkaltos padariniai“) 3 poskyryje.

Apibendrinant galima pateikti E. Šileikio teiginį: „Jei Konstitucija – teisės aktas, konstitucinė teisė – teisės šaka, tai akivaizdu, kad Konstitucijoje įtvirtintos ir kitose teisės šakose nedetalizuojamos tam tikrų

subjektų konstitucinių įgaliojimų pirmalaikio panaikinimo normos (a) sistemiškai susijusios ir (b) sudaro konstitucinės atsakomybės institutą arba teisinės atsakomybės subinstitutą”.¹⁹

Apkaltos institutas – konstitucinės teisinės atsakomybės viena iš formų, tačiau joje susipina teisiniai ir politiniai elementai, nes tai lemia Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos instituto modelis. Šio modelio išskirtinis požymis tas, kad įgaliojimai apkaltos procese suteikti dviem valstybės valdžios institucijoms – Seimui (politinė institucija) ir LRKT (teisminė institucija), kas ilgą laiką kėlė nemažai diskusijų dėl šios konstitucinės atsakomybės formos priskyrimo teisinės ar politinės konstitucinės atsakomybės rūšiai. Tokią nuomonę patvirtina ir E. Šileikis, kuris teigia, kad „konstitucinė atsakomybė (apkaltos, kaip konstitucinės teisinės atsakomybės formos, kontekste – *autorės pastaba*) yra iš dalies politinė (politizuota) tiek, kiek „politinio pobūdžio institucija” (Seimas) turi išimtinę teisę pasirinkti vieną iš dviejų alternatyvų: pašalinti pareigūną, kurio reikiamo konstitucinio delikto faktą nustatė Konstitucinis Teismas, iš pareigų arba jo nepašalinti”.²⁰ Formaliai žiūrint, pašalinimas iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka – tai teisinis-politinis aktas. Toks parlamento veiksmas yra vertinamas kaip moralinio, politinio teisingumo vykdymas. Demokratinė valstybės politinė santvarka turi vadovautis ne vien formaliomis teisės normomis, bet ir aukšta politine moraline kultūra. Todėl aukštųjų valstybės pareigūnų konstitucinė teisinė atsakomybė apima ir moralės normas. Toks asmens pašalinimas neišvengiamai jam sukels neigiamų moralinių padarinių, visuomenės pasmerkimą, kas neretai yra net „sunkiau” nei teisinės sankcijos pritaikymas. Mažiausiai diskusijų dėl apkaltos taikymo, teisinės tai ar politinės konstitucinės atsakomybės forma kiltų, jei būtų naudojamosi Vokietijos Pagrindiniame įstatyme įtvirtintu apkaltos instituto modeliu. Vokietijoje, parlamento nariai tik inicijuoja apkaltos procesą, o aukščiausių valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas yra sprendžiamas konstitucinės justicijos institucijoje – Konstituciniame Teisme.

Taigi galima teigti, kad po 2004 metais įvykusios LR Prezidento apkaltos, konstitucinė atsakomybė tapo akivaizdžiai pripažinta teisinės atsakomybės rūšimi mokslinėje ir oficialiojoje LRKT doktrinoje. Pasak E. Jarašiūno, neabejotina, kad apkalta – teisinės atsakomybės už teisės pažeidimus taikymas. Konstitucijoje numatytų teisės pažeidimų padarymas – pagrindas pradėti apkaltą ir taikyti konstitucinę teisinę atsakomybę atitinkam valstybės pareigūnui.

¹⁹ Šileikis E. „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo”) ir sampratos klausimas” // Justitia, 2006. Nr. 2(60). P. 13.

²⁰ Ten pat (žr. 19 išnašą). P. 10.

1. 1. Apkaltos instituto sąvoka ir reikšmė

Impiçmentas (angl. impeachment) - valstybės apkalta – ypatingas nusikaltusių aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltinimo ir jų bylų nagrinėjimo būdas.²¹ Tai gerai teisinėje praktikoje žinomas apkaltos instituto angliškas pavadinimas, kuris dažniausiai net neverčiamas. **Apkalta** – ypatingas aukščiausiu valstybės pareigūnų (valstybės vadovo, vykdomosios ir teisminės valdžios atstovų), kurie dėl užimamų pareigų turi ypatingą teisinį statusą ir imunitetą nuo baudžiamojo persekiojimo, patraukimo atsakomybėn arba pašalinimo iš pareigų būdas. Apkalta atmeta netiesioginius kaltinimus ir absoliučiai nepripažįsta kolektyvinės kaltės, perkeltinės atsakomybės atsakant už kitų veiksmus.

Terminas „apkalta” **atsirado viduramžių Anglijoje** (pirmąkart surengta 1376 m.). Ten apkalta reiškė teisinį procesą parlamente, kurio metu parlamentas už bet kokius nusikaltimus teisė savo narius, tačiau visų pirma ji buvo skirta Karūnos ministrams iš pareigų atleisti. Apkalta Anglijoje buvo suprantama kaip sankcija, užtikrinanti konstitucinių susitarimų laikymąsi. XIX - XX amžiuose paplitus tautos suvereniteto idėjai, o po II Pasaulinio karo Vakarų demokratijose pradėjus dominuoti vadinamai „racionalizuotai” valdymo formai (parlamentarizmas su „mišrios” valdymo formos elementais) - apkalta pradėta sieti su valdžios padalijimo teorija. Tai reiškia, kad apkaltos procedūra dabar (visų pirma Respublikose) dažniausiai siejama su aukščiausiais visų trijų valdžių pareigūnais: Prezidentu, Parlamento nariais ir teisėjais, t. y. su tais tradicinių trijų valdžių aukščiausiais pareigūnais, kurie valdžios hierarchijoje nėra pavaldūs kitiems pareigūnams. Taip pat XX a. imtasi ieškoti kitokių apkaltos modelių, kuriuose teisė įgytų persvarą prieš politiką. Taikant juos būtų galima tikėtis daug objektyvesnio faktų ištyrimo ir kvalifikuoto jų įvertinimo.

Mokslinėje literatūroje skiriami šie demokratiškos valstybių konstitucijose įtvirtintų **apkaltos institutų modeliai**:

1) Apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia ir pareiškta kaltinimą nagrinėja parlamentas - **amerikietiškas apkaltos instituto modelis**, dar vadinamas grynąja parlamentine procedūra. Pasak E. Jarašiūno²², šio modelio trūkumas – tai, kad politinė institucija sprendžia teisinius klausimus. Net ir tai, kad posėdžiui pirmininkauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o posėdyje dalyvaujantys senatoriai duoda iškilmingą priesaiką, tik išryškina teisinio elemento, atliekant tyrimą, prioritetą. Sakoma, kad

²¹ Vaitkevičiūtė V. „Tarptautinių žodžių žodynas”. Vilnius: Alma Litera, 2004. P. 314.

²² Jarašiūnas E. „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta: kelios aktualios problemos” // Jurisprudencija, 2006. Nr. 2(80). P. 37..

Senatas veikia tarsi prisiekusiųjų teismas. Bet tie prisiekusieji – politikai, kurių simpatijos ar antipatijos žinomos. Politinė institucija – prastas teisingumo vykdytojas, net jei veikia teisminiam procesui būdingomis formomis. Parlamentarams, kaip politiniams veikėjams, politinis tikslingumas, politiniai, dažnai užkulisiniai, susitarimai išlieka svarbiausi sprendimų pasirinkimo orientyrai, todėl faktų tyrimas ir jų kvalifikavimas neretai virsta pozicijos ir opozicijos „tarpusavio santykių“ aiškinimosi ginklu. Sprendimą tokiaime procese, kuriam būdingas politinių ir teisinių aspektų susipynimas, lemia parlamento daugumos balsavimas. Su parlamento dauguma susijęs asmuo gali tikėtis didesnio atlaidumo arba kartais daugumai paprasčiausiai nenaudingas „saviškio“ ar „sąjungininko“ apkaltinimas;

2) Apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų **pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teismo pobūdžio institucija** (Aukštasis Teisingumo Teismas arba Respublikos Teisingumo Teismas) – pvz., Prancūzijoje;

3) Apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareikštą **kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija** (Konstitucinis Teismas) – pvz., Italijoje, Austrijoje;

4) Apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus **sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos (Konstitucinio Teismo) išvadą**, ar yra pagrindas apkaltai – Rumunija, Armėnija, Lietuva.

E. Jarašiūno nuomone, tikslinga skirti ir **penktą apkaltos instituto modelį**, kuris *de jure* taikomas Jungtinėje Karalystėje. Šis apkaltos instituto modelis išskirtinas tuo, kad tai pirmasis žinomas apkaltos instituto modelis pasaulyje, kurio pagrindu vėliau susiformavo aukščiau paminėti keturi apkaltos instituto modeliai. Labai retais atvejais (pavyzdžiui, Austrijoje ir Slovakijoje) prezidento apkaltos bei pašalinimo iš pareigų klausimai taip pat gali būti sprendžiami ir referendumo (plebiscite) būdu.

Remiantis ankščiau paminėta apkaltos instituto modelių klasifikacija, tikslinga apkaltos instituto modelius suskirstyti į grupes, pagal tai, kokios teisės tradicijų šalyje jie taikomi. Tokiu būdu sąlyginai išskirtinos dvi pagrindinės **apkaltos instituto modelių grupės**:

1) apkaltos instituto modeliai, **taikomi bendrosios teisės tradicijų šalyse**:

- istorinis apkaltos instituto modelis – pirmasis žinomas apkaltos instituto modelis pasaulyje, kuris atsirado viduramžių Anglijoje ir buvo skirtas Karūnos ministrams iš pareigų atleisti;
- apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia ir pareikštą kaltinimą nagrinėja parlamentas - amerikietiškas apkaltos instituto modelis.

2) apkaltos instituto modeliai, **taikomi civilinės teisės tradicijų šalyse**:

- apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teismo pobūdžio institucija;

- apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareikštą kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija;

- apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, ar yra pagrindas apkaltai.

Analizuojant apkaltos instituto teisinį reguliavimą reikia atkreipti dėmesį, kad įvairiose valstybėse jis skiriasi, tačiau, pasak E. Jarašiūno²³, turi tik jam būdingus **elementus**:

1) apkalta taikoma **tik tam tikriems**, tradicinės trijų lygių valdžios hierarchijos aukščiausiems **pareigūnams**, kurie paprastai išvardijami Konstitucijoje ir **nėra pavaldūs** kitiems (valstybės vadovui, aukščiausiems vykdomosios ir teisminės valdžios pareigūnams, kai kuriose valstybėse - ir parlamento nariams), kuriems Konstitucijose nustatytas ir kituose įstatymuose detalizuotas imunitetas, t. y. asmens neliečiamumas. Imunitetas turi užtikrinti valstybės institucijų atstovams netrukdomai vykdyti įgaliojimus, nustatytus Konstitucijoje, kad būtų apsisaugojama nuo neigiamo vienos valdžios šakos poveikio kitai, o jo esmė ta, jog asmuo, kol jis eina savo pareigas, negali būti traukiamas teisinėn atsakomybėn (ne konstitucinėn). Pašalinus iš pareigų apkaltos proceso tvarka, paprastai panaikinamos ir asmens neliečiamumo garantijos, todėl sudaromos sąlygos taikyti kitos rūšies teisinę atsakomybę, jeigu tam yra pagrindas. Konstitucijoje numatyta teisinio neliečiamumo garantija išnyksta net ir tada, kai asmuo atsistatydina iš einamų pareigų;

2) apkalta galima tik **specialiai nustatytais pagrindais**. Tokie pagrindai paprastai yra priesaikos sulaužymas, Konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas, taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai;

3) rezultatyvaus apkaltos proceso padarinys yra **specifinė konstitucinė sankcija** – asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas. Pasak E. Jarašiūno, nuoseklaus apkaltos konstitucinio reguliavimo pavyzdžiu galėtų būti Vokietijos Pagrindinis įstatymas. Šiai nuomonei pritartina, nes toks apkaltos instituto modelis geriausiai tiktų ir Lietuvos teisinei sistemai ir labiausiai atitiktų šių dienų realijas. Geriausia, kad konstitucinę teisinę atsakomybę taikytų konstitucinės justicijos institucija – LRKT, kuris sudaromas tik profesiniu pagrindu, taiko vien teisinius tyrimo metodus, jo priimami sprendimai tik teisiniai, o ne politinė institucija Seimas, kur didelę reikšmę turi politiniai interesai, susitarimai ir kompromisai.

Apkalta LR teisės sistemoje. 1918 - 1940 metais galiojusiose Konstitucijose aukštųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas nebuvo numatytas, tačiau diskusijų dėl aukštųjų valstybės pareigūnų politinės atsakomybės būta. 1992 m. LR Konstitucijos kūrėjai, projektuodami konstitucinį apkaltos modelį, žinojo, kaip retai tokia procedūra taikoma demokratiame pasaulyje. Matyt todėl, šalies

²³ Ten pat (žr. 22 išnašą). P. 38.

konstitucijos tekste tiesiogiai suformuoti tik keli esminiai šio instituto elementai. Apkaltos instituto pagrindinius elementus regime **Konstitucijos 74 straipsnyje**: „Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas”.²⁴ Asmenų, kurie iš pareigų gali būti pašalinti apkaltos proceso tvarka, ir apkaltos pagrindų sąrašai, numatyti Konstitucijoje, yra baigtiniai. Kai kurie apkaltos instituto ar su juo susiję aspektai tiesiogiai įtvirtinti ir kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse ar punktuose): 63 str. 5 punkte (vienas iš Seimo nario įgaliojimų nutrūkimo pagrindų yra Seimui suteikta teisė panaikinti jo mandatą apkaltos proceso tvarka), 76 str. (Seimo darbo tvarką nustato Seimo statutas, kuris turi įstatymo galią), 86 str. 2 dalyje (LR Prezidentas gali būti prieš laiką pašalintas iš pareigų tik šiame str. numatytais pagrindais), 88 str. 5 punkte (vienas iš LR Prezidento įgaliojimų nutrūkimo pagrindų yra Seimui suteikta teisė pašalinti jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka), 89 str. 1 dalyje (nurodyti atvejai, kada LR Prezidento pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas), 105 str. 3 dalies 4 punkte (LRKT teikia išvadą – ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai), 108 str. 5 punkte (vienas iš LRKT teisėjo įgaliojimų nutrūkimo pagrindų yra Seimui suteikta teisė panaikinti jo mandatą apkaltos proceso tvarka) ir 116 straipsnyje (Seimui suteikta galimybė pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo pirmininkus ir teisėjus esant šiame str. numatytiems pagrindams). Šių nuostatų turinys, jų tarpusavio sąsajos yra atskleistos LRKT jurisprudencijoje: „Apkaltos principai nustatyti Konstitucijoje, o Seimo statutas nustato tik apkaltos proceso tvarką, apkaltos proceso įgyvendinimo būdus. Seimas, reglamentuodamas apkaltos procesą, privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, nepažeisti apkaltos konstitucinės sampratos”.²⁵ **Seimo statuto 227 straipsnyje** pateikta tokia apkaltos proceso sąvoka – „Apkaltos procesas yra parlamentinė procedūra, kurią Seimas taiko Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims dėl Konstitucijai prieštaraujančių jų veiksmų, padarytų einant pareigas, siekdamas išspręsti tokių asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą”.²⁶

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 56-1948.

²⁶ Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 15-249.

Apkaltos instituto sąvoka ir reikšmė konstitucinėje jurisprudencijoje pirmą kartą atskleista LRKT 1999 m. gegužės 11 d. nutarime: „**Apkalta – viena iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių. Tai ypatingas procesas, kai sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas.** Numatant ypatingą aukščiausiųjų pareigūnų atleidimo iš pareigų ar jų mandato panaikinimo tvarką **užtikrinama vieša demokratinė jų veiklos kontrolė, kartu jiems suteikiamos papildomos garantijos atlikti savo pareigas vadovaujantis įstatymu ir teise**”.²⁷ Taip pat šiame nutarime LRKT konstatavo, kad „teisinėje sistemoje turi būti įtvirtinta galimybė pašalinti iš pareigų valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus, asmeninius ar politinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Valdžios atsakomybė visuomenei - teisinės atsakomybės principas, kuris konstituciškai įtvirtinamas nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms”. LRKT, tikslindamas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime ir 2000 m. kovo 30 d. nutarime²⁸ išaiškintą konstitucinę apkaltos proceso sampratą, 2004 m. kovo 31 d. išvadoje²⁹ konstatavo, kad „apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. jų pašalinimas iš pareigų už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą ir nusikaltimo padarymą. Tai viena iš valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų asmenų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, savo veiksmais yra diskreditavę valstybės valdžią”. Taigi apkalta yra **ne valstybinis kaltinimas**, bet Seimo ypatingas politinis ir konstitucinis kaltinimas, kurį palaiko ne prokuroras, bet Seimo narių dauguma. Seimo nutarimu, kaip valdymo aktu, išreiškiama **konstitucinė sankcija**.

Konstitucinėje jurisprudencijoje yra išaiškinta apkaltos instituto **prasmė**: „Valstybės pareigūnai turi turėti piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimą. Tačiau, kad piliečiai – valstybinė bendruomenė

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.

²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. sprendimo atvesti Seimo nutarimo „Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo” projektą ir Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. nutarimo „Dėl Seimo narių grupės 1998 m. rugsėjo 28 d. teikimo „Dėl apkaltos proceso Seimo nariui Audriui Butkevičiui inicijavimo” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 24 straipsnio 1 daliai, 238 straipsniui, 239 straipsnio 1 bei 3 dalims, 241 ir 243 straipsniams” // Valstybės žinios. 2000, Nr. 28–784.

²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004. Nr. 49–1600.

galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti inter alia galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Viena iš šios viešos demokratinės kontrolės formų yra konstitucinis apkaltos institutas: už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas, tam tikri aukščiausi valstybės pareigūnai apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, apkaltos proceso tvarka taip pat gali būti panaikintas Seimo nario mandatas”.³⁰

Apkaltai Lietuvoje keliami ypatingai **griežti reikalavimai**: 1) ji gali būti taikoma tik asmenims, išvardintiems Konstitucijos 74 straipsnyje (LR Prezidentui, Seimo nariams, Konstitucinio, Aukščiausiojo, Apeliacinio Teismų pirmininkams ir teisėjams), kurie pareigų vykdymo metu turi ypatingą teisinį statusą; 2) apkalta galima tik Konstitucijos 74 straipsnyje numatytais pagrindais (priesaikos sulaužymas, šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, taip pat paaiškėjus, kad buvo padarytas nusikaltimas); 3) Konstitucijoje numatytus pagrindus konstatuoja LRKT, pateikdamas Seimui išvadą; 4) apkaltos procesas vyksta Seime, laikantis Seimo statute numatytų teisinių procedūrų; 5) tam, kad valstybės pareigūnas būtų pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka ar panaikintas jo Seimo nario mandatas būtina, kad už tai balsuotų ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių. Šie griežti reikalavimai keliami visų pirma todėl, kad asmenys, kurie gali būti pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka, turi ypatingą teisinį statusą valstybėje, susijusį su jų užimamomis pareigomis ir antra – rezultatyvaus apkaltos proceso atveju asmeniui pritaikyta konstitucinė sankcija – pašalinimas iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimas yra negrįžtamojo pobūdžio.

Atsižvelgiant į pateiktą apkaltos instituto sąvoką, tikslą bei prasmingumą, toliau darbe plačiau apžvelgtini pagrindiniai apkaltos instituto sampratos elementai: asmenys, kuriems taikoma apkalta, apkaltos pagrindai, apkaltos proceso eiga bei apkaltos padariniai.

³⁰ Ten pat (žr. 29 išnašą).

2. ASMENYS, KURIEMS GALI BŪTI TAIKOMAS APKALTOS PROCESAS

LR Konstitucijos leidėjas, remdamasis tautos suvereniteto ir valdžių padalijimo teorijomis (Konstitucijos 2 ir 5 straipsniai), laikėsi „trijų valdžių pareigūnų apkaltos“ koncepcijos ir 74 straipsnyje numatė: „**Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius**, šturkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą”.³¹ Kaip buvo aptarta anksčiau, tai yra baigtinis subjektų, kuriems gali būti taikoma apkalta, sąrašas. Pažymėtina, kad apkaltos subjektais gali būti **tik įstatymu išvardyti pavieniai asmenys**, jokiu būdu apkalta negali būti taikoma kolegialiai, pvz., Vyriausybei, visam Seimui ar teismui. Jeigu keliems vienos institucijos asmenims taikoma apkalta, tuomet jie atsako kiekvienas individualiai, o ne kolegialiai. **Apkaltos subjektai nėra atskaitingi Seimui**, kaip apkaltą taikančiai institucijai. Kiti Seimo rinkti ar skirti į pareigas valstybės pareigūnai, nepaminėti Konstitucijos 74 straipsnyje, tačiau minimi Konstitucijos 75 straipsnyje, iš pareigų atleidžiami kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pareiškia jiems nepasitikėjimą. Taigi skirtingai nuo kai kurių kitų užsienio valstybių, Lietuvoje apkaltos procesas nei Ministrui Pirmininkui, nei ministrams negali būti inicijuojamas. Apkaltos subjektai – tai **asmenys, turintys ypatingą statusą** (imunitetą ir teisinę, socialinę garantijas) atliekant savo pareigas. Pareigūno imuniteto samprata istoriškai kyla iš monarcho suvereniteto koncepcijos, kai karaliaus, imperatoriaus ar kito suvereno asmuo buvo siejamas su tam tikromis dieviškomis galiomis. Net ir dabartinėse demokratinėse monarchijose monarchas - valstybės vadovas - nėra atsakingas už politinius sprendimus, jam negali būti iškelta baudžiamoji ar administracinė byla.

Anot E. Šileikio³², po LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvados ir 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (toliau –

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

³² Šileikis E. „Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje” // Konstituciniai valdžių sandaros principai: tarptautinės konferencijos medžiaga / Parlamentinio bendradarbiavimo centras. - Vilnius: Valstybės žinios, 2008 m. P. 102 – 103.

LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas)³³ pasikeitė subjektų, kurie tiesiogiai ir netiesiogiai sudaro apkaltos proceso šalis, samprata, taip pat tų subjektų pamatinio teisinio santykio samprata. Pasak E. Šileikio, apkaltos proceso pagrindu negali būti teisinis santykis (arba jį kuriantys politikų veiksmai, kuriais siekiama, kad santykis susiklostytų):

a) tarp piliečių, kurie rinko Seimą, ir piliečių, kurie rinko LR Prezidentą, ta siaura demokratinio principo prasme, kad rinkėjai neva turėtų stebėti dviejų lygiaverčių institucijų kovą ir vėliau mitinguose, demonstracijose, sociologinėse apklausose ar atitinkamai balsuodami nuspręstų, kas laimėjo, pralaimėjo ar yra išteisintas;

b) tik tarp Seimo *in corpore* ir LR Prezidento, kaip dviejų tiesiogiai išrinktų lygiaverčių institucijų, ta formalia demokratinio principo prasme, kad kaltinamas LR Prezidentas neva gali būti apklaustas tik Seimo posėdyje, bet ne Seimo specialiosios tyrimo komisijos posėdyje, arba kaltinimai būtų inicijuojami būtinai daugumos Seimo narių sprendimu, arba kad tik Seimas galėtų galutinai ištirti kaltinimų teisinį pagrįstumą ir teisinį kvalifikavimą.

Pasak E. Šileikio, remiantis LRKT doktrina minėtas teisinis santykis turi būti suprantamas, atsižvelgiant į tai, kad:

a) LR Prezidentas pirmiausia yra valstybės vadovas ir atstovas, t. y. valstybės institucijų koordinatorius ir protokolinis reprezentantas, bet ne piliečių (rinkėjų) atstovas valstybės institucijų sistemoje;

b) Tautos atstovai (tautos atstovybė funkcinio požiūriu) yra 141 Seimo narys.

Todėl apkaltos procesą būtina suprasti pagal „kompleksinio“ teisinio santykio konstrukciją, kurioje yra:

- „pagrindiniai privalomi subjektai“ (t. y. LR Prezidentas ar kitas kaltinamas pareigūnas, grupė Seimo narių – iniciatorių ir kaltintojų, Seimo specialioji tyrimo komisija, Seimas *in corpore*, LRKT). Taip pat galime išskirti ir kitaip - dvi pagrindinės Seimo pradėto ir baigiamo proceso šalys: viena vertus, Tauta jos 141 atstovo asmenyje, t. y. tauta per faktiškai esančių Seimo narių kvalifikuotą daugumą, kuri proceso pabaigoje negali būti mažesnė kaip 3/5 (tokiam subjektui teisinė atsvara yra LRKT, funkciškai esantis kitos šalies apsaugos garantija), kita vertus, LR Prezidentas ar kitas kaltinamas pareigūnas;

- „fakultatyvūs neprivalomi subjektai“ (pvz., liudytojai ar advokatai).

Jei būtų laikomasi kitokios sampratos, būtų apeinamas teisinės valstybės principas.

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1^a straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

2. 1. Respublikos Prezidentas, kaip apkaltos proceso subjektas

Iki 2004 m. balandžio 6 d. Prezidento apkalta Lietuvoje buvo sunkiai įsivaizduojama ir laikoma tik teorine galimybe. Precedentų nebuvimas pasauliniu mastu atsispindėjo ir Lietuvos teisės moksle – nei vienas mokslo darbų autorius šio teisinio instituto rimtai neanalizavo. Prezidento institucija laikyta besąlygišku autoritetu.

Konstitucijos 78 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad LR Prezidentas renkamas penkeriems metams. Anksčiau laiko LR Prezidento įgaliojimai nutrūksta tik Konstitucijos 88 straipsnyje numatytais pagrindais. Vienas iš jų – pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka (tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas). Konstitucija LR Prezidentui pareigų vykdymo laikotarpiu suteikia ypatingą statusą, kuris skiriasi nuo kitų valstybės pareigūnų ir piliečių teisinio statuso. LR Prezidentas, kol eina savo pareigas, negali būti suimtas, patrauktas administracinėn ar baudžiamojon atsakomybėn (LR Konstitucijos 86 straipsnis). Valstybės vadovo imunitetas pateisinamas tuo, kad atstovaudamas valstybei tiek valstybės viduje, tiek užsienyje, jis turi būti kuo mažiau priklausomas nuo vidaus ar išorės politinės bei kitokio pobūdžio įtakos. Todėl jeigu apkaltos procesas pradėdamas šalies Prezidentui, vadovaujantis Seimo statuto 228 straipsnio 4 dalimi, Seimas pradeda parengiamuosius apkaltos proceso veiksmus – sudaro specialiąją tyrimo komisiją. Vadinasi, kita teisinės atsakomybės rūšis galės būti taikoma tik po apkaltos. Kitų apkaltos subjektų atžvilgiu kitos rūšies teisinės atsakomybės taikymas gali būti dvejopas – arba prieš konstitucinę atsakomybę, arba po konstitucinės atsakomybės pritaikymo. Iškyla tam tikras disonansas tarp minėtosios nuostatos, jog Prezidentas pareigų atlikimo metu turi ypatingą statusą, ir Seimo statuto 228 straipsnio 4 dalyje numatyto reglamentavimo (įtarus LR Prezidentą padarius nusikaltimą, Seimas sudaro specialiąją tyrimo komisiją) – ši nuostata praktiškai nėra įgyvendinama. Kaip parodė LR Prezidento R. Pakso apkalta, Prezidentas Lietuvoje (skirtingai nei Seimo narys ar teisėjas), remdamasis konstituciniu imuniteto statusu, gali išvengti minėto teikimo pradėti apkaltos procesą pagrindo — teisinės abejonės, kad pastarasis pareigūnas padarė nusikaltimą. Vienintelė institucija, galinti teisiškai įvertinti LR Prezidento veiksmus Lietuvoje, yra LRKT. Todėl vargu, ar pastarasis, pasisakydamas LR Prezidento apkaltos pagrindu, bandytų remtis BK ir jame nurodytomis baudžiamosiomis veikomis. Manytina, kad jei LR Prezidentą būtų galima įtarti padarius nusikaltimus Lietuvos valstybei, tai LRKT šią veiką pabandytų formuluoti savo kompetencijos ribose — t. y. kaip šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ar priesaikos sulaužymą, nes ikiteisminis tyrimas LR Prezidento atžvilgiu nėra galimas. Taigi galime konstatuoti tam tikrą 1992 m. LR Konstitucijos trūkumą, nes LR Prezidento imunitetą garantuojanti konstitucinė nuostata apriboja kitą Konstitucijos nuostatą,

numatančią, kad vienas iš LR Prezidento apkaltos pagrindų yra nusikaltimo padarymas. Išeitis galėtų būti dvejopa: arba LR Prezidento apkaltos pagrindų katalogą susiaurinti, arba numatyti Seimui teisę spręsti dėl sutikimo patraukti LR Prezidentą baudžiamojon atsakomybėn. Šiuo atveju būtina pertvarkyti ne tik LR Prezidento įstatymą, bet ir Seimo statuto bei Konstitucijos nuostatas. Bent jau taip mano V. Bacevičius, iškėlęs šią problemą jau anksčiau minėtame straipsnyje „Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai”.³⁴

LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime LR Prezidento atžvilgiu vykdomą apkaltos procesą apibūdino taip: „Respublikos Prezidento apkalta Seime nėra Respublikos Prezidento – vienos iš valstybės valdžią vykdančių institucijų teisinis ginčas su Seimu – kita valstybės valdžią vykdančia institucija. Respublikos Prezidento apkalta – tai asmens, užimančio Respublikos Prezidento pareigas, konstitucinės atsakomybės Tautai būdas: Tauta per savo atstovybę – Seimą - sprendžia, ar asmenį, užimančį Respublikos Prezidento pareigas, kuris šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, padarė nusikaltimą, pašalinti iš užimamų pareigų. Respublikos Prezidentas yra Tautos renkamas valstybės vadovas, aukščiausias valstybės pareigūnas, atstovaujantis Lietuvos valstybei, darantis tai, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų, simbolizuojantis Lietuvos valstybę, jos visuomenės vertybes ir turintis specialų teisinį statusą – konstitucinį imunitetą”.³⁵ Kai kuriose valstybėse inicijavus Prezidentui apkaltą, jis laikinai, apkaltos proceso metu, negali eiti pareigų. Lietuvoje toks Prezidento įgaliojimų suspendavimas apkaltos laikotarpiui nėra numatytas. Įvesti šią procedūrą būtų tikslinga, bet sprendimą turėtų priimti LRKT. Tai plačiau bus analizuojama šio baigiamojo magistrinio darbo 6 skyriaus („Apkaltos padariniai”) 2 poskyryje.

Galimybė apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalinti valstybės vadovą – labiausiai išnagrinėta tema konsitucinėje jurisprudencijoje ir mokslinėje literatūroje, nes 2003 - 2004 metais LR Prezidento R. Pakso atžvilgiu buvo pradėtas apkaltos procesas, ko pasekoje demokratiniuose rinkimuose išrinktas LR Prezidentas buvo pašalintas iš pareigų, nes buvo pripažintas šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ir sulaužęs duotą priesaiką. LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje konstatavo, kad „Konstitucijoje numatyta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų yra Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento

³⁴ Bacevičius V. „Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai ” // Jurisprudencija, 2008. T. 9(111). P. 101 - 102.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1^a straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių”.³⁶ Toliau trumpai aptariamas **R. Pakso apkaltos procesas**.

2003 m. sausio 5 d. R. Paksas buvo išrinktas LR Prezidentu. 2003 m. lapkričio 3 d. Seimo nutarimu buvo sudaryta laikinoji tyrimo komisija dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui. Po kelių dienų buvo kreiptasi į LRKT, kuris 2003 m. gruodžio 30 d. priėmė nutarimą ir pripažino, kad LR Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekretas Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka” ta apimtimi, kuria nustatyta, kad išimties tvarka Lietuvos Respublikos pilietybė suteikiama Jurij Borisov, gim. 1956 m. gegužės 17 d. Rusijoje, gyv. Lietuvoje, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 82 straipsnio 1 dalies nuostatai, 84 straipsnio 21 punktui, konstituciniam teisinės valstybės principui, Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai. 2003 m. gruodžio 2 d. buvo gauta laikinosios tyrimo komisijos išvada. Ji konstatavo, kad Prezidentas buvo ir yra pažeidžiamas ir toks jo statusas sudaro grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui. 2003 m. gruodžio 23 d. Seimo nutarimu buvo sudaryta speciali tyrimo komisija, R. Paksui pateiktų kaltinimų pagrįstumui ir rimtumui iširti bei pateikti išvadai dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą. Jos išvados pagrindu 2004 m. vasario 19 d. Seimas priėmė nutarimą „Dėl apkaltos Respublikos Prezidentui R. Paksui proceso Seime pradžios” ir tą pačią dieną kreipėsi į LRKT dėl išvados, ar konkretūs LR Prezidento R. Pakso veiksmai, prieštarauja Konstitucijai. Byloje buvo pareikšti šeši kaltinimai. Įvertinęs jų turinį LRKT konstatavo, kad Seimas prašo pateikti išvadą, ar Konstitucijai prieštaravo tokie LR Prezidento R. Pakso veiksmai: 1) neteisėtas pilietybės suteikimas J. Borisovui už jo suteiktą finansinę ir kitokia svarią paramą diskreditavo Respublikos Prezidento institucijos autoritetą; 2) sąmoningas leidimas J. Borisovui suprasti, kad dėl jo teisėsaugos institucijos atlieka tyrimą ir vykdo jo pokalbių telefonu kontrolę; 3) nurodymų davimas savo patarėjui V. Račkauskui pasinaudojant tarnybine padėtimi siekti per teisėsaugos institucijas paveikti UAB „Žemaitijos keliai” vadovų ir akcininkų sprendimus dėl akcijų perleidimo Rolandui Paksui artimiems asmenims; 4) įtakos darymas UAB „Žemaitijos keliai” vadovų ir akcininkų sprendimams dėl akcijų perleidimo Rolandui Paksui artimiems asmenims; 5) nesiėmimas priemonių užkirsti kelią, kad būtų daromas neteisėtas poveikis UAB „Žemaitijos keliai” vadovams ir akcininkams; 6) viešas išsakymas savo nuomonės dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvadų ir LRKT 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimo taip diskredituojant Seimo ir LRKT autoritetą; 7) davimas neteisėto nurodymo savo patarėjui R. Ačiui rinkti informaciją apie asmenų

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004. Nr. 49-1600.

privatų gyvenimą - dėl to Respublikos Prezidento patarėjai R. Ačas ir E. Vaitkus davė neteisėtus pavedimus Specialiųjų tyrimų tarnybai surinkti informaciją apie 44 asmenų privatų gyvenimą.

Taigi konstitucinės justicijos byloje tirti nurodyti veiksmai bei vertinta, ar jie prieštarauja Konstitucijai ir ar tais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai. Esminė įrodymų konstitucinės doktrinos tezė: „Tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja konstitucijai, ar konstitucija yra pažeista šiurkščiai, LRKT tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo LRKT gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko paklausime nurodytus veiksmus (...)”³⁷. LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje pažymėjo, kad LRKT 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas dėl Respublikos Prezidento dekreto suteikti pilietybę išimties tvarka J. Borisovui turi prejudicinę galią. LRKT taip pat nurodė, kodėl ir kokių liudytojų parodymais jis toje byloje nesirems. LRKT, atlikęs tyrimą ir įvertinęs surinktus įrodymus, padarė išvadą, kad LR Prezidento R. Pakso veiksmai neteisėtai suteikiant J. Borisovui LR pilietybę už jo suteiktą finansinę ir kitokią svarią paramą, sąmoningai leidžiant J. Borisovui suprasti, kad dėl jo teisėsaugos institucijos atlieka tyrimą ir vykdo jo pokalbių telefonu kontrolę, duodant nurodymus savo patarėjui V. Račkauskui pasinaudojant tarnybine padėtimi siekti per teisėsaugos institucijas paveikti UAB „Žemaitijos keliai“ vadovų ir akcininkų sprendimus dėl akcijų perleidimo R. Paksui artimiems asmenims, taip pat darant įtaką UAB „Žemaitijos keliai“ vadovų ir akcininkų sprendimams dėl akcijų perleidimo R. Paksui artimiems asmenims prieštarauja Konstitucijai. LRKT išvadoje konstatuota, kad šiais veiksmais LR Prezidentas R. Paksas šiurkščiai pažeidė LR Konstituciją. 2004 m. balandžio 6 d. LR Prezidentas R. Paksas buvo pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, kai Seimas patvirtino visus kaltinimus šiurkščiai pažeidus Konstituciją ir sulaužius priesaiką.

Apibendrinant, galime teigti, kad vykstant ir pasibaigus LR Prezidento R. Pakso apkaltos procesui buvo priimta ar inicijuota priimti ne vieną konstitucinei teisei svarbų teisės aktą, kurie išplėtojo menką tuo metu supratimą apie konstitucinį apkaltos institutą.

2. 2. Seimo nariai, kaip apkaltos proceso subjektai

Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta ir Seimo narių konstitucinė atsakomybė už analogiškus pažeidimus kaip ir LR Prezidentui: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, duotos priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, kad buvo padarytas nusikaltimas. Seimo nariai yra Tautos atstovai, Tautos valios realizuotojai Seime. LR Konstitucija Seimo nario įgaliojimų laikui nustato konstitucines Seimo nario

³⁷ Ten pat (žr. 36 išnašą).

garantijas: 1) Seimo nario asmuo neliečiamas; 2) Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė, išskyrus atvejus, kai jis užtinkamas bedarantis nusikaltimą (in flagranti). Šiais atvejais generalinis prokuroras apie tai nedelsdamas praneša Seimui; 3) Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas. Tačiau už asmens įžeidimą ar šmeižtą, jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendraja tvarka. Seimo nariai, eidami šias pareigas, privalo vadovautis Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų. Seimo nariams, nepaisantiems Konstitucijos ir teisės, nevykdantiems savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir savo veiksmais diskreditavus valstybės valdžią, nebeleidžiama eiti Seimo nario pareigų. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, panaikinant Seimo nario mandatą.

Kalbant apie parlamento nario mandato panaikinimą, mokslinėje literatūroje paprastai vartojamas ne apkaltos (impeachment), o kiti terminai, pavyzdžiui, „pašalinimas“, mandato „atšaukimas“ arba „panaikinimas“, priklausomai nuo to, kuo remiantis yra panaikinamas mandatas (interesų ar pareigų nesuderinamumas, posėdžių praleidinėjimas be pateisinamos priežasties, parlamentarui keliamų reikalavimų neatitikimas ir kt.). Mandatas gali būti panaikinamas dėl įvairių priežasčių. Pagrindinė ir bendriausia iš jų – asmuo neatitinka parlamento nariui keliamų kriterijų, t. y. kriterijų, kuriais remiantis jis gali būti renkamas (įskaitant ir tą atvejį, kai teisė būti renkamam prarandama teismui priėmus nuosprendį už padarytą nusikaltimą). Atsiradus pagrindui, atitikimą/neatitikimą minėtiems kriterijams paprastai tikrina parlamento rinkimų patikrinimo, imuniteto, mandatų, procedūrų ar kiti komitetai arba komisijos. Kai kuriose šalyse po įkalinimo nuosprendžio mandato netenkama automatiškai (pvz., Belgijoje, Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje, Italijoje, Portugalijoje). Kitur, nepriklausomai nuo teismo nuosprendžio griežtumo, mandato panaikinimo klausimą svarsto parlamentas arba atitinkami jo rūmai.

Seimo nario atžvilgiu apkaltos procesas gali vykti dvejopai: pirma, kai apkaltos procesas vyksta dėl to, kad Seimo narys įtariamas šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ar sulaužęs duotą priesaiką ir antra, kai apkaltos procesas vyksta dėl to, kad Seimo narys įtariamas nusikaltimo padarymu. Tai plačiau bus analizuojama 4 skyriuje („Apkaltos proceso eiga“).

2. 3. Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo pirmininkai ir teisėjai, kaip apkaltos proceso subjektai

Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta analogiška šių subjektų konstitucinė teisinė atsakomybė už analogiškus pažeidimus kaip ir LR Prezidentui bei Seimo nariams. LR Konstitucija teisėjams pareigų ėjimo laiku nustato šias **konstitucines garantijas**: 1) teisėjo asmuo neliečiamas; 2) teisėjas be Seimo

sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybèn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvè; 3) teisėjai eidami savo pareigas yra nepriklausomi nuo bet kokios valstybinès institucijos, asmens ar organizacijos ir vadovaujasi tik LR Konstitucija ir įstatymais. Teisèjų atžvilgiu apkaltos procesas, kaip ir Seimo narių atžvilgiu, gali vykti dvejopai: pirma, kai apkaltos procesas vyksta dèl to, kad teisèjas šiurkšèiai pažeidè Konstituciją ar sulaužè duotą priesaiką ir antra, kai apkaltos procesas vyksta dèl to, kad teisèjas įtariamus nusikaltimo padarymu.

Pažymètina, kad ši galimybè iš pareigų apkaltos proceso tvarka pašalinti aukščiausius teismų hierarchijoje esanèius pareigūnus, kol kas tik teorinè, nes praktikoje ji dar nebuvo realizuota. Tačiau, pasak E. Šileikio, verta atkreipti dèmesį į Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo teisėjus, kurie logiškai ir sistemiškai pagal teismų hierarchiją „nenublanksta” palyginti su Apeliacinio Teismo teisėjais, tačiau nėra numatyti Konstitucijos 74 straipsnyje. Atkreiptinas dèmesys į tai, kad Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo teisėjai, kaip administracinių bylų teisenos galutinès instancijos atstovai, apkaltos požiūriu laikytini „konstituciškai” svarbesniais nei Apeliacinio Teismo teisėjai, kurie nėra civilinio ar baudžiamojos proceso „galutinè grandis” (instancija).³⁸ Ši teisinè spraga Lietuvos teisès sistemoje, susiklostè priimant Konstituciją, kai administracinių teismų sistema dar neveikè. Todèl galimai reikètų pagalvoti apie Konstitucijos 74 straipsnio pakeitimą, o tiksliau apkaltos proceso subjektų sąrašo papildymą, įtraukiant į jį ir Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo teisėjus.

Apibendrinant tai, kas išdèstyta, galima teigti, kad LR Konstitucijoje numatyta galimybè apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalinti visų trijų valdžios lygių aukščiausius pareigūnus (t. y. LR Prezidentą, LRKT pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius), nevykdanèius savo įsipareigojimo besàlygiškai vadovautis Konstitucija bei teise ir savo veiksmais diskredituojanèius valstybès valdžią (tai baigtinis apkaltos subjektų sąrašas). Šiems asmenims Konstitucijose nustatytas ir kituose įstatymuose detalizuotas imunitetas, t. y. asmens nelieèiamumas, jie nėra pavaldūs Seimui, konstitucinèn teisinèn atsakomybèn traukiami tik pavieniui.

³⁸ Šileikis E. „Alternatyvi Konstitucinè teisè”. - Vilnius: Teisinès informacijos centras, 2005. P. 583.

3. APKALTOS PAGRINDAI

LRKT 1999 m. gegužės 11 d. nutarime³⁹ konstatavo, kad teisinėje sistemoje turi būti įtvirtinta galimybė pašalinti iš pareigų valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus, asmeninius ar politinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Apkaltai Lietuvoje keliami ypatingai griežti reikalavimai, tad ji yra taikoma tik specialiai nustatytais pagrindais. LR Konstitucija (**74 straipsnyje**) ir Seimo statutas (**228 straipsnio 2 dalyje**) numato griežtus pagrindus pradėti apkaltos procesą. Pagrindas pradėti apkaltos procesą atsiranda, kai Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo: 1) **šurkščiai pažeidžia Konstituciją**; 2) **sulaužo duotą priesaiką**; 3) **padaro nusikaltimą**. Pradėti apkaltos procesą užtenka vieno iš nurodytų pagrindų. Visi jie yra lygiaverčiai ir nepriklausomi vienas nuo kito. Pagal E. Šileikio, „apkalta iš principo galima tik už tuos apkaltos proceso subjektų veiksmus, kurie **padaryti einant jų pareigas (ar siekiant šias pareigas užimti**, kai, pvz., šurkščiai pažeidžiami atitinkamos politinės kampanijos ar rinkimų agitacijos finansavimo ribojimai, sąmoningai pateikiami klaidingi asmens duomenys svarstant teisėjo kandidatūrą Seime ar registruojant kandidatą Vyriausioje rinkimų komisijoje), kadangi aptariama konstitucinė atsakomybė – tai atsakomybė už tam tikrą konstitucinio lygmens pareigų netinkamą atlikimą (bet ne už veiksmus, padarytus prieš pradedant eiti pareigas). Tą patį iš principo galima pasakyti ir apie Seimo nario ar LR Prezidento tariamai antikonstitucinius veiksmus, padarytus ankstesnės šių politikų kadencijos laikotarpiu, kuris legitimacijos ir konstitucinės atsakomybės požiūriu yra pasibaigęs, nors jie ir perrinkti kitai kadencijai. Šiuo požiūriu akivaizdūs ir šurkštūs Seimo ar LR Prezidento rinkimų įstatymų pažeidimai, galėję nulemti rinkimų rezultatus (ar turėti jiems esminės įtakos), gali būti apkaltos pagrindu, nors jie padaryti prieš pradedant eiti atitinkamas pareigas (pagal Seimo statuto 229 straipsnio 2 dalį, „senaties terminai netaikomi“)“.⁴⁰

3. 1. Šurkštus Konstitucijos pažeidimas

Plati, nevienprasmė interpretuotina sąvoka. Šurkščiais laikytini tokie Konstitucijos pažeidimai, kuriais kėsiniama į konstitucinę Lietuvos valstybės santvarką, teritorijos vientisumą, varžomas ar ribojamas tautos suverenitetas, padaroma didelė žala svarbiems valstybės ir visuomenės interesams, valstybės ar jos institucijų autoritetui (pvz., kurstoma tautinė ar rasinė nesantaika, nepakantumas,

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.

⁴⁰ Šileikis E. „Alternatyvi Konstitucinė teisė“. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 584.

raginama panaudoti neteisėtą fizinę prievartą ar susidoroti su kitaminčiais ir pan.). Kadangi nustatyti, kas laikytina šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu, sudėtinga, Seimas kreipiasi į LRKT, prašydamas išvados, ar minėto asmens konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (Seimo statuto 239 straipsnis). Teisės literatūroje buvo pastebėta tam tikra problema dėl tam tikrų normų, jų formuluočių neatitikimo. Kai apkaltos procesas vyksta dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo, tai Seimas, remdamasis LR Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktu ir Seimo statuto 239 straipsniu, kreipiasi į LRKT dėl išvados, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai **prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai**. Pažymėtina, kad minėtuose teisės aktuose šios normos nėra suderintos. LRKT gali konstatuoti, kad konkretūs pareigūno veiksmai prieštarauja LR Konstitucijai, tačiau tai dar nebus pagrindas pašalinti pareigūną iš pareigų, nes, kaip minėta, **vienas iš apkaltos pagrindų yra ne bet koks Konstitucijos pažeidimas, o tik šiurkštus**. Nei Konstitucija, nei Seimo statutas nekonkretizuoja, kokį pažeidimą laikyti „šiurkščiu“, o kokį „nešiurkščiu“. Tačiau neabejotina, jog terminas „šiurkštus“ vartojamas neatsitiktinai. Galima manyti, jog tuo norima pabrėžti, kad apkaltos procesas, būdamas ypatinga teisinė-politinė procedūra, taikytinas ne kiekvieno, bet tik žymaus Konstitucijos pažeidimo atveju, kuomet padaroma žala konstitucinei santvarkai, pažeidžiami valstybės ar visuomenės interesai, itin neigiamai paveikiamas valstybės autoritetas, valstybinių institucijų funkcionavimas. Terminas „šiurkštus“ yra neparankus tuo, jog yra daugiaprasmiškas ir sukelia teisinio išaiškinimo problemų. Tad iki R. Pakso apkaltos bylos buvo manoma, kad LRKT, pagal įstatymo raidę, konstatuoja tik tam tikrų veiksmų prieštaravimą Konstitucijai, o prieštaravimo/pažeidimo laipsnį, ar jis yra šiurkštus/nešiurkštus, turi nustatyti Seimas. LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje išskleidė visas abejones ir pažymėjo: „Kai apkaltos procesas Respublikos Prezidentui (ar kitiems apkaltos subjektams – *autorės pastaba*) pradedamas dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo, **Seimas turi pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą** ir prašyti pateikti išvadą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Seimas, neturėdamas įgaliojimų priimti sprendimo, ar Prezidentas pažeidė Konstituciją, neturi ir konstitucinių įgaliojimų spręsti, ar Prezidentas Konstituciją pažeidė šiurkščiai. Konstitucijos pažeidimo nustatymas – **tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas**, todėl teisės klausimus – **Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šiurkštaus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas**; politinio pobūdžio institucija Seimas negali spręsti, ar asmuo pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiurkštus, t. y. negali spręsti teisės klausimo; Konstitucijoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad **tik Konstitucinis Teismas** turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiurkštus; jeigu apkaltos pagrindas yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, Seimas gali Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė

Konstituciją”.⁴¹ Taigi LRKT kompetencijai priskirtina ne tik Konstituciją pažeidžiančių veiksmų konstatavimas, bet ir nustatymas, ar tas Konstitucijos pažeidimas buvo šiurkštus. E. Šileikio nuomone, „šiurkštus Konstitucijos pažeidimas rodo ne tiek Konstitucijos pažeidimo laispmę ar apimtį, tuo labiau ne padarytą žalą tam tikroms vertybėms, kiek tokio individualaus pažeidimo sąmoningumo (suvokimo, negalėjimo nesuvokti) ir jo grėsmės laispmę (lygį)”.⁴² Taip lyg suteikiamos LRKT galios spręsti apkaltos subjekto kaltės klausimą. Autorės nuomone, pats šiurkštaus pažeidimo faktas gali būti siejamas su asmens tyčia daromais neteisėtais veiksmais – pasinaudojant savo galiomis, einamomis pareigomis.

Ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas. LRKT norėdamas atlikti pavestą misiją, turėjo suformuluoti ir **šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo nustatymo doktriną**. LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje pabrėžė, kad „sprendžiant, ar tiriami veiksmai šiurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių atitinkamo pareigūno veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes. Valstybės pareigūno veiksmais Konstitucija būtų šiurkščiai pažeista tais atvejais, jei jis nesąžiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės interesais, bet savo privačiais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų”.⁴³ Be to, LRKT dar 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime konstatavo, kad „Konstitucija šiurkščiai pažeidžiama visais atvejais, kai Respublikos Prezidentas sulaužo priesaiką”.⁴⁴

Profesorius A. Vaišvila teigia, kad Konstitucijos kūrėjai pavartojo specialų terminą „šiurkštus pažeidimas” tuo būdu išskirdami dvi galimas Konstitucijos pažeidimų rūšis: (1) paprastą formalų, kai nepadaroma reali žala piliečių teisėms ir (2) kvalifikuotą – šiurkštų, kuris padaro realią žalą Konstitucijos saugomoms vertybėms.⁴⁵ Autorės nuomone, toks skirstymas nebūtų tikslingas, tik įneštų dar daugiau painiavos: neaišku, kokiais Konstitucijos (kurią priėmė ir paskelbė pati lietuvių tauta) pažeidimų atvejais galima būtų manyti, kad nebuvo padaryta reali žala piliečių teisėms, visai lietuvių tautai.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004. Nr. 49-1600.

⁴² Šileikis E. „Aukščiausiasis Teismas prieš Konstitucinį Teismą? Galvosūkis dėl juridinio fakto” // Justitia, 2006 m. Nr. 1(59). P. 27.

⁴³ Ten pat (žr. 41 išnašą).

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka” ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai” // Valstybės žinios. 2003, Nr. 124-5643.

⁴⁵ Ganusauskas E. „Taikinyš Nr.1”. – Vilnius: Lietuvių tauta, 2004. P. 284.

3. 2. Priesaikos institutas

Demokratinėje visuomenėje reikia plėtoti priesaikos institutą, kaip valstybės institucijų pilietinės kontrolės įrankį, vidinio apsisprendimo tarnauti valstybei ir jos gyventojams išraišką. Vidinis apsisprendimas ištikimai tarnauti teisei yra ir teisinės valstybės kūrimo priemonė. Viena iš svarbesnių atstovaujamosios demokratijos sričių yra visuomenės pasitikėjimo demokratiškai išrinktomis valdžios institucijomis klausimas. A. Skaistys teigia, kad: „**Priesaika yra iškilmingas pareiškimas dėl kurių nors faktų arba aplinkybių tikrumo arba pasižadėjimas laikytis įsipareigojimų**, pažadas sakyti tiesą, dažniausiai kreipiantis ir į Dievą. *Priesaikos* ir *pasižadėjimo* sąvokos dažniausiai traktuojamos kaip vienareikšmės. Tam tikri priesaikos ir pasižadėjimo skirtumai išvelgiami tik kreipiant dėmesį į formos dalykus. Kartais priesaika apibūdinama kaip iškilmingas arba tvirtas pasižadėjimas. Atskirais atvejais pasižadėjimas arba priesaika duodami atsižvelgiant į statusą. Priesaika, kaip ir pasižadėjimas arba pažadas, suponuoja tam tikrą pareigą, o kadangi jie duodami laisva valia, taip suformuojamas moralinis imperatyvas įgyvendinti tą prisiimtą pareigą. Istoriskai susiformavo priesaikos giluminė paskirtis - bendražmogiškųjų savybių ir vertybių - laisvės, ištikimybės, tiesos, teisingumo, patikimumo, sąžiningumo, garbės, dorovės, lojalumo ir kitų - apsauga. Priesaiką duodantis žmogus prisiima pareigą saugoti ir ginti tai, kas jam ir kitiems yra svarbu ir vertinga, kas sudaro tvirtą pagrindą bendruomeniškumui ir tarpusavio pasitikėjimui.”⁴⁶ Pats priesaikos davimo faktas ir turinys, t. y. *būti ištikimam, sąžiningai eiti pareigas* yra moralinė kategorija. Čia į teisę įsiskverbia moralinės normos. Pats priesaikos dokumentas gali būti suprantamas kaip teisės aktas, bet jo turinys atskleidžia moralines vertybes – „*sąžiningai*“, „*teisinga*“, „*gerbti*“. Dabartiniiais laikais priesaikos instituto pagrindu atsiranda visuomeniniai - teisiniai santykiai. Šiuo metu Lietuvoje veikia įvairių rūšių priesaikos: valstybinės, tarnybinės, teisminės ir kt. Pagal trukmę priesaikos skirstomos į terminuotas ir neterminuotas, pagal prasmę - asertorines (fakto patvirtinimo) ir promisorines (garantuojančias, kaip asmuo elgsis užimdamas ir vykdydamas pareigas).

Daugelio valstybių pagrindiniame įstatyme - konstitucijoje - yra įtvirtinta priesaikos instituto vieta ir reikšmė formuojant valstybinę valdžią ir valstybinę struktūrą. Net dešimtyje 1992 m. LR Konstitucijos straipsnių yra normų, susijusių su priesaika, jos davimu arba sulaužymu: V skirsnyje „Seimas” - 56, 59, 74 straipsniai; VI skirsnyje „Respublikos Prezidentas” - 82, 86 straipsniai; VII skirsnyje „Lietuvos Respublikos Vyriausybė” - 93 straipsnis; VIII skirsnyje „Konstitucinis Teismas” - 104 straipsnis; IX

⁴⁶ Skaistys A. „Priesaikos institutas ir jo įgyvendinimo problemos” // Jurisprudencija, 2004. T. 54(46). P. 17.

skirsnyje „Teismas” - 112, 116 straipsniai ir XII skirsnyje „Valstybės kontrolė” - 133 straipsnis. Analizuojant valstybinės priesaikos reikšmę, galima teigti, kad tai yra išskirtinė priesaika su išskirtiniu siekiu, susijusiu su pačia valstybe, jos suverenitetu, tokios priesaikos pagrindinė paskirtis - piliečių interesų ir jų vertybių apsauga. Akivaizdu, kad priesaikos institutas padeda tautai vykdyti suverenias galias remiantis ne tik įstatymais reglamentuota pozityviaja teise, bet taip pat remiantis moraliniais-etiniais principais. Neatsitiktinai priesaikoje pagrindžiamas sąžine paremtas pažadas vykdyti įstatymus, bendrųjų visuomenės interesų užtikrinimas, pabrėžiama ištikimybė Lietuvos Respublikai, sąžiningas tarnavimas žmonėms, nuostata visomis išgalėmis stiprinti valstybės nepriklausomybę, taip pat įsipareigojimas didinti tautos pasitikėjimą valstybės valdyme dalyvaujančių asmenų atžvilgiu. Priesaikos institutas išplečia pozityviają teisę ir nustato tam tikrus konkrečius reikalavimus asmeniui, norinčiam dalyvauti valstybės valdyme ir užimti pareigas. Tokiai priesaikai būdingas imperatyvumas, kuris padeda užtikrinti bendrųjų tautos interesų realizavimą valstybės tarnyboje ir tarnavimą žmonėms. Svarbu ir tai, kad atsisakymas duoti priesaiką arba mėginimas prisiekti lygtinai sukelia aiškius teisinius padarinius tiek konstituciniams pareigūnams, tiek įstatymuose minimiems pareigūnams - jie negali užimti pareigų ir negali įgyvendinti savo siekių tarnauti valstybei. Priesaikos institutas yra universalus visoms teisės šakoms. Priesaikos instituto universalumą patvirtina ir tai, kad jis naudojamas visose teisės sistemose.

Duotos priesaikos sulaužymas. Konstitucijoje priesaikos institutui yra suteikta išskirtinė reikšmė. Tai liudija faktas, kad priesaikos sulaužymas yra išskirtas kaip savarankiškas pagrindas apkaltos procesui inicijuoti. Priesaikos teisinis institutas Lietuvoje ypatingą prasmę ir reikšmę įgavo LR Prezidento R. Pakso apkaltos fone. Tuomet buvo suskubta iš esmės įvertinti priesaikos reikšmę bei sutvirtinti jos veiksmingumą.

Šis apkaltos pagrindas, kaip ir šiurkštūs Konstitucijos pažeidimai, interpretuotinas įvairiai. Tiek valstybės vadovas, tiek parlamentaras, priimdamas priesaiką, įsipareigoja būti ištikimas LR ir gerbti jos konstitucinę santvarką, saugoti žemių (teritorijos) vientisumą, stiprinti Lietuvos nepriklausomybę. 2003 m. gruodžio 30 d. LRKT nutarime konstatuota, kad „priesaikos sulaužymas kartu yra ir šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas”.⁴⁷ Kiek plačiau interpretuotinas duotos priesaikos sulaužymas, kai tai padaro Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai. Kaip rodo teisėjo priesaikos teksto semantinė analizė, teisėjas, priimdamas priesaiką, įsipareigoja būti ne tik ištikimas Lietuvos Respublikai,

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka” ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai” // Valstybės žinios. 2003, Nr. 124-5643.

vykdyti teisingumą tik pagal įstatymus, ginti žmogaus teises, laisves bei teisėtus interesus ir kitas vertybes, bet ir savo elgesiu nepakenkti teisėjo vardui. Teisėjui, kurį padėtis ir vykdomos funkcijos įpareigoja elgtis tam tikru būdu, taikomi aukštesni moralės standartai nei Seimo nariui ar Prezidentui. Pretendentu į teisėjus, lygiai kaip ir teisėju, be kitų profesinių reikalavimų, gali būti tik nepriekaištingos reputacijos asmuo.

Ir Konstitucijoje, ir 2003 m. gruodžio 30 d. LRKT nutarime⁴⁸ paminėta, kad priesaikos yra skirtingos. Išrinkto LR Prezidento priesaika skiriasi nuo Seimo nario, Ministro Pirmininko ir ministrų, LRKT teisėjų ir kitų teismų teisėjų duodamos priesaikos. Išrinktas LR Prezidentas yra vienintelis Konstitucijoje nurodytas asmuo, prisiekiantis ypatingam subjektui, kuriam priklauso suverenitetas - išrinktas LR Prezidentas prisiekia tautai. Išrinkto LR Prezidento priesaikos skirtybė yra ir ta, kad priesaikoje Tautai atsispindi pačios svarbiausios, universalios konstitucinės vertybės, nuo kurių eidamas savo pareigas LR Prezidentas negali nukrypti. Šios konstitucinės vertybės yra neatsiejamos viena nuo kitos, šių vertybių turinys labai talpus, apimantis daugybę kitų ne mažiau reikšmingų konstitucinių įpareigojimų. Šiame nutarime LRKT taip pat konstatavo, kad išrinkto LR Prezidento priesaika nėra vien formalus ar simbolinis aktas. Atsižvelgiant į tai, kad LR Prezidento priesaikos institutas ir priesaikos turinys įtvirtinti Konstitucijoje, išrinkto LR Prezidento priesaika turi konstitucinę reikšmę ir sukelia konstitucines teises pasekmes. LR Prezidento priesaikos aktas teisiškai reikšmingas ir dėl to, kad nuo priesaikos davimo LR Prezidentui atsiranda pareiga veikti tik taip, kaip jį įpareigoja Tautai duota priesaika. Nors atstovavimo tautai ir atstovavimo Lietuvos valstybei negalima priešpriešinti, tačiau atstovavimas tautai ir atstovavimas Lietuvos valstybei nėra tapačios kategorijos, kiekviena iš jų turi tik jai būdingą teisinį turinį. Tautos atstovas atstovauja tautai, LR Prezidentas yra valstybės vadovas ir atstovauja Lietuvos valstybei. Iš šio išaiškinimo išplaukia tai, kad kiekvieno pareigūno priesaikos teisinis turinys atspindi tik pareigūnui būdingas funkcijas ir sukelia tik tam pareigūnui nustatomus atitinkamus teisinius padarinius tą priesaiką sulaužius. Priesaika suponuoja konkrečias atsakomybės formas: drausminę, baudžiamąją, administracinę, civilinę arba konstitucinę atsakomybę, išplaukančias iš prisiekusiojo teisinio statuso.

Nuosekliai LR Prezidento konstitucinės priesaikos paskirtis ir prasmė, atskleista LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime.⁴⁹ Šiame nutarime konstatuota, kad LR Prezidento priesaika nėra vien formalus aktas, kad jis sukelia konstitucines pasekmes, kad asmuo sulaužęs priesaiką ir už tai pašalintas iš pareigų, negali iš naujo prisiekti, nes visados kils abejonė dėl naujai duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo,

⁴⁸ Ten pat (žr. 47 išnašą).

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1^a straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

taigi ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo LR Prezidento pareigas vykdys taip, kaip jas vykdyti įpareigoja priesaika, ar šis asmuo vėl nesulaužys priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika nebus fiktyvi. LRKT pabrėžė ir tai, kad apkaltos paskirtis – ne tik pašalinti LR Prezidentą ar kitą priesaiką sulaužusį valstybės pareigūną iš einamų pareigų, bet ir neleisti jiems niekada ateityje eiti tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia susijusi su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu.

Šiame kontekste norisi paminėti ir kitą su priesaikos institutu susijusį klausimą. Tai asmens susisiejimas priesaika ar pasižadėjimu su kita valstybe. Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad Seimo nariu gali būti renkamas LR pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Žodis „susijęs“ reiškia „turėti tarpusavio ryšius, jungtį“. Taigi susijusiu priesaika arba pasižadėjimu užsienio valstybei laikytinas tas asmuo, kuris yra davęs priesaiką arba pasižadėjimą užsienio valstybei ir ši priesaika arba pasižadėjimas yra galiojantis ir dėl to jungia asmenį su užsienio valstybe. Nesusijusiu priesaika arba pasižadėjimu užsienio valstybei laikytinas asmuo, kuris nėra davęs priesaikos arba pasižadėjimo užsienio valstybei arba tokios priesaikos arba pasižadėjimo yra atsisakęs. Bet kokio politinio pobūdžio įsipareigojimai užsienio valstybei - tiek kylantys iš formaliai duotos priesaikos arba pasižadėjimo, tiek atsirandantys kaip politinė pareiga arba politinio lojalumo reikalavimas, susijęs su kitos valstybės pilietybės turėjimu, - turėtų būti traktuojami kaip pasižadėjimas užsienio valstybei. Svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai - būti nesusijusiam priesaika arba pasižadėjimu užsienio valstybei - įvykdyti ir yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas. Atsižvelgiant į tai, kitos valstybės pilietybės turėjimas traktuotinas kaip pasižadėjimas užsienio valstybei. Būtina iš į Seimo narius arba LR Prezidentus kandidatuojančių asmenų reikalauti, kad jie pateiktų oficialų kitos valstybės, kurios piliečiais jie yra buvę, patvirtinimą, kad atitinkamos valstybės teisės aktų nustatyta tvarka yra atsisakę arba netekę šios valstybės pilietybės. Tad nustačius esamo Seimo nario priesaiką ar pasižadėjimą užsienio valstybei – gali būti inicijuojama apkalta. Taip pat reikia pažymėti, kad Seimo statute yra nustatyta (229 straipsnio 2 dalyje), jog teikimui pradėti apkaltos procesą tuo pagrindu, kad asmuo šturkščiai pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, **senaties terminai netaikomi**.

Pasak V. Bacevičiaus, atsižvelgiant į LRKT 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime suformuotą oficialią doktriną, darytina išvada, kad šturkštus Konstitucijos pažeidimas ir priesaikos sulaužymas yra tiek susiję, kad praktiškai jie beveik gali būti traktuojami kaip vienas.⁵⁰ Priesaikos sulaužymas yra universalesnis reiškinys ir bendresnis pagrindas apkaltos procesui pradėti. Atsižvelgiant į visa tai, kas išdėstyta, tikslinga būtų numatyti ne tris, o tik du savarankiškus apkaltos pagrindus – šturkštų Konstitucijos pažeidimą ir

⁵⁰ Bacevičius V. „Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai“ // Jurisprudencija, 2008. T. 9(111). P. 101.

nusikaltimo padarymą. Taip pat būtų pagrįstas sprendimas palikti vienintelį pagrindą apkaltos procesui – šiurkštą Konstitucijos pažeidimą, nes net ir nusikaltimo padarymo atveju būtina LRKT išvada dėl to, ar konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija.

3. 3. Nusikaltimo padarymas

Pagrindas pradėti apkaltos procesą pagal Konstitucijos 74 straipsnį atsiranda „<...> taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Seimui gavus įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas nedelsdami su juo supažindina Seimo narius. Supažindinus Seimo narius su apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu, apkaltos procesas vyksta be parengiamojo etapo – iš karto Seime. Pats ne mažesnės nei ¼ Seimo narių grupės teikimas pradėti apkaltos procesą, pagal Seimo statuto 228 straipsnio 2 dalies 3 punktą, galimas, kai asmuo tik įtariamas padaręs nusikaltimą. Generalinis prokuroras, nustatęs, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą, apie tai nedelšdamas praneša Seimui. Jeigu įtariamas padaręs nusikaltimą LR Prezidentas, Seimas sudaro specialiąją tyrimo komisiją, o įtarus kitą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį, Seimas, išklauses generalinio prokuroro pranešimą, sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar sudaryti specialiąją tyrimo komisiją, jeigu yra anksčiau minėtas siūlymas (teikimas). Tais atvejais, kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, Seimas pagal Konstituciją negali vykdyti apkaltos nusikaltimo padarymo pagrindu tol, kol nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis.

LRKT 1999 m. gegužės 11 d. nutarime⁵¹ konstatavo, kad Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ preziuoja, kad nustatytas ne tik nusikaltimo faktas, bet ir pareigūnas (asmuo), padaręs nusikaltimą. Problema yra ta, kad baudžiamajoje teisėje kaltės klausimas yra subjektyvus: padarius tą patį nusikaltimą, esant skirtingai kaltės formai, gali būti taikoma skirtinga sankcija. Kaip vieną iš apkaltos pagrindų LRKT nurodo įvairaus sunkumo nusikaltimus. 2004 m. tikslindamas šią poziciją, LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime⁵² konstatavo, kad baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, jie gali būti labiau ar mažiau pavojingi, jie gali sukelti labai sunkius ir tokius padarinius,

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1^a straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

kurie nėra sunkūs, jie gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję. Nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė duotą priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu ar šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu. Pavyzdžiui, toks BK 281 straipsnyje numatytas nusikaltimas kaip transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas, padarytas dėl neatsargumo, vargu ar galėtų būti kaip nors susijęs su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, su šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu. Šiame nutarime LRKT taip pat konstatavo, kad iš Konstitucijos 74 straipsnio ir 56 straipsnio 2 dalies (asmuo, atlikęs teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, gali būti renkamas Seimo nariu) nuostatų aiškėja, kad nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, nesukelia tokių pačių konstitucinių teisinių padarinių, kaip nusikaltimas, kuriuo kartu šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija, sulaužoma priesaika. Pastebėtina, kad šiuo metu galiojančiame Seimo rinkimų įstatyme (2009 m. balandžio 25 d. aktuali redakcija), 2 straipsnio 5 dalyje yra įtvirtinta kitokia minėtos konstitucinės nuostatos samprata: Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, nepriklausomai nuo to, koks buvo apkaltos pagrindas. Seimas apkaltos proceso metu svarsto pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimą, todėl ir rezultatyvaus apkaltos proceso pasekmė gali būti tik **konstitucinė sankcija, bet jokių būdu ne baudžiamoji**, administracinė ar kokia nors kita teisinės atsakomybės forma.

Funkcija nustatyti, ar konkrečiu nusikaltimu šiurkščiai pažeista Konstitucija ar sulaužyta duota priesaika, tenka LRKT. Tai patvirtina (atsižvelgiant į LRKT suformuotą oficialiąją doktriną) 2004 m. pakoreguota Seimo statuto 239 straipsnio 2 dalis: „Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika”.⁵³ Apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus LRKT išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (Seimo statuto 240 straipsnio 1 dalis). Taigi Seimui numatyta pareiga kreiptis į LRKT dėl išvados (ar buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija) ir tuo atveju, kai jis sprendžia, ar pašalinti apkaltos būdu pareigūną arba panaikinti mandatą, nusikaltimo padarymo atveju. Be to, iš oficialios LRKT doktrinos išplaukia toks teiginys: „Nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją

⁵³ Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 5-97.

ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais”⁵⁴.

Be to, dėl LR Prezidento imuniteto turinio, įtvirtinto Konstitucijos 86 straipsnyje ir LR Prezidento įstatyme (nesant galimybės taikyti jam baudžiamąją atsakomybę kol jis užima pareigas), **de facto Prezidentui nėra įmanoma vykdyti apkaltos procesą, remiantis trečiuoju apkaltos pagrindu** (tai buvo aptarta 2 skyriaus 1 poskyryje). Ir neatsižvelgiama į tai, ar LR Prezidentas sutinka būti apklausiamas, taigi duoti parodymus toje byloje, kurioje jis yra įtariamas ar kaltinamas. Apkaltos proceso tvarka pašalinus asmenį iš pareigų, galimas baudžiamasis asmens persekiojimas dėl padaryto nusikaltimo.

Jeigu apkaltos procesas pradėtas pagal vieną iš Konstitucijos 74 straipsnyje ir Seimo statuto 228 straipsnio 2 dalyje nurodytų pagrindų, **apkaltos proceso metu dėl tų pačių konkretaus asmens veiksmų negalima keisti apkaltos proceso pagrindo.**

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

4. APKALTOS PROCESO EIGA

Konstitucinėje jurisprudencijoje atskleisti ir konstituciniai apkaltos proceso reikalavimai. LRKT 1999 m. gegužės 11 d. nutarime⁵⁵ yra konstatavęs (minėti teiginiai pakartoti ir LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje), kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetas teikiamas asmens teisių apsaugai. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik remdamosi teise. Tai įmanoma tik tuo atveju, jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. LRKT pažymėjo, kad **Seimas, sprenddamas asmens pašalinimo iš pareigų arba jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija**. Vykdamas apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Konstitucijoje numatyta sankcija: asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas. Už tokį sprendimą turi balsuoti ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių. Tokia dauguma - dar viena asmens, kuriam taikoma apkalta, teisių garantija.

Minėta, kad lietuviško apkaltos modelio specifika lemia tai, kad pagal Konstituciją apkaltos procese dalyvauja dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas (politinė institucija) ir LRKT (teisminė institucija). Kiekvienai tenka apibrėžtas vaidmuo. LRKT veiklos nustatant teisės pažeidimus bei juos įvertinant teisiškumas neabejotinas. LRKT dalyvavimas apkaltoje buvo numatytas siekiant užtikrinti konstitucinių reikalavimų laikymąsi. Tai viena iš teisinės valstybės imperatyvų taikymo institucinių garantijų.

4. 1. Apkaltos proceso iniciatyvos teisė (kaltinimo iniciatyva)

Apkaltos proceso tvarka nustatoma Seimo statutu. Konstitucijos 76 straipsnyje numatyta, kad Seimo statutas turi įstatymo galią, juo nustatoma Seimo struktūra ir darbo tvarka. Teisę siūlyti pradėti apkaltos procesą esant išvardytiems pagrindams anksčiau turėjo ne mažesnė kaip ¼ Seimo narių grupė, LR Prezidentas, o dėl Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų bei Apeliacinio Teismo pirmininko ir teisėjų – taip pat ir Teisėjų garbės teismas. Tačiau LRKT 2004 m. balandžio 15 d. nutarime konstatavo,

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.

kad Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalis ta apimti, kuria nustatyta, kad siūlyti Seimui pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui turi teisę LR Prezidentas, o dėl Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų bei Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų – taip pat ir Teisėjų garbės teismas, buvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijos 74 straipsniui.⁵⁶ Taigi pripažinta, kad tokiu Seimo statute numatytu teisiniu apkaltos proceso reguliavimu buvo nukrypstama nuo konstitucinės apkaltos sampratos ir įsiterpiama į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą. Dabartinės redakcijos Seimo statuto 228 straipsnio 1 dalyje jau numatyta, kad apkaltos iniciatyvos teisę turi **tik ne mažesnė kaip ¼ Seimo narių grupė. Apkalta gali būti inicijuojama tik Seime.** Teikime pradėti apkaltos procesą nurodomas konkretus asmuo, siūlymai pradėti apkaltos procesą bent vienu nustatytu pagrindu, šiuos siūlymus pagrindžiantys argumentai, įrodymai ir jų šaltiniai. LRKT 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime išaiškino: „Tinkamam subjektui pareiškus įstatymo sumanymą, įstatymų leidybos institucijos – parlamento **pareiga yra pradėti svartyti** pateiktą projektą ar įstatymo sumanymo idėją”.⁵⁷ Autorės nuomone, apkaltos proceso atveju turi egzistuoti analogiška pareiga Seimui, apsvarstyti apkaltos proceso iniciatyvą.

LRKT dar 1999 m. gegužės 11 d. nutarime⁵⁸ pažymėjo, kad apkaltos procedūros reglamentavimas, kai tai daro patys Seimo nariai, nėra vienintelė įmanoma apkaltos proceso pradėjimo forma. Generalinis prokuroras, nustatęs, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą, apie tai nedelsdamas praneša Seimui. Tačiau generalinis prokuroras pats inicijuoti apkaltos proceso negali, nes tai išimtinai Seimo kompetencija. Išklausęs generalinio prokuroro pranešimą dėl Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų (išskyrus LR Prezidentą - šio subjekto atveju Seimas visuomet pradeda parengiamuosius apkaltos proceso veiksmus – sudaro specialiąją tyrimo komisiją), Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar sudaryti specialiąją tyrimo komisiją (t. y. pradėti parengiamąjį apkaltos proceso etapą), jeigu yra minėtas ne mažesnės kaip ¼ Seimo narių grupės siūlymas. Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktines aplinkybes tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 56–1948.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1993, Nr. 61-1166.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.

teisinės institucijos – ikiteisminio tyrimo institucijos ir teismas. Teismui pripažinus asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Apkaltos procesas Seime dėl to paties kaltinimo negali būti pradėtas tol, kol nebus išspręstas baudžiamosios atsakomybės klausimas, t. y. priimtas teismo išteisinamasis nuosprendis arba įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis, arba baudžiamoji byla nutraukta. Jeigu būtų pradėtas apkaltos procesas kol dar nagrinėjama baudžiamoji byla, tai reikštų, jog tuo pačiu metu dvi valstybės institucijos, t. y. Seimas ir bendrosios kompetencijos teismas, sprendžia tam tikro asmens kaltės klausimą dėl to paties kaltinimo.

Galima teigti, kad įregistruotos iniciatyvos trumpas pristatymas Seimo posėdyje ir dėl to galima trumpa Seimo narių diskusija prieš Seimui nusprendžiant, ar sudaryti specialiąją tyrimo komisiją, iš esmės nėra atskira proceso stadija, tai veikia pirmosios stadijos sąlyginis tęsinys, nors formaliai pirmoji stadija baigiasi, kai tinkamai pateikiama (įregistruojama) iniciatyva.

Taigi Lietuvos Respublikoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas – apkaltos iniciatyvos teisė dėl pašalinimo asmens iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka priklauso tik Seimui. Apkaltos inicijavimas – neigiamas reiškinys, teisinis-politinis, netgi socialinis konfliktas, tačiau kitu aspektu tai yra ir pozityvus reiškinys. Tokiu būdu nuo pažeidimų apsaugoma Konstitucija bei konstitucinė santvarka, parodoma, kad niekam nevalia kėsintis į minėtas vertybes, t. y. užtikrinama vieša kontrolė ir atsakomybė visuomenei.

4. 2. Parengiamieji apkaltos proceso veiksmai

Seimas, vadovaudamasis Seimo statuto 231 straipsniu, ne mažiau kaip $\frac{1}{4}$ visų Seimo narių grupės teikimu sudaro specialiąją tyrimo komisiją, pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą pagrįstumui iširti bei išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti. Specialiosios tyrimo komisijos sudarymą ir veiklą reglamentuoja Seimo statuto 232 - 237 straipsniai. Pagal 232 straipsnį, ji sudaroma **tik iš Seimo narių** (anksčiau komisijos veikloje dalyvaudavo ir prokuratūros bei teismų teisininkai). Komisijoje paprastai neturi būti daugiau kaip 12 narių. Komisijos narius šio statuto 71 straipsnio nustatyta tvarka (pagal Seimo frakcijų proporcinio atstovavimo normas) siūlo Seimo dauguma ir Seimo mažuma. Sudarydamas komisiją, Seimas kartu paskiria komisijos pirmininką ir jo pavaduotoją, nustato tyrimo atlikimo terminus. Seimo specialiosios tyrimo komisijos posėdžiai, susiję su apkaltos procesu, paprastai yra uždari ir yra protokoluojami. Posėdžiuose išklausomi asmens, kuriam taikoma apkalta, paaiškinimai bei argumentai, apklausiami liudytojai, renkami, tiriami ir vertinami kiti įrodymai, prirėkus kviečiami ekspertai bei specialistai. Posėdžiuose gali dalyvauti ir asmens, kuriam taikoma apkalta, advokatas. Apie tyrimo eigą visuomenės informavimo priemonėms praneša komisijos pirmininkas arba jo įgaliotas narys.

Liudytojai ir ekspertai prieš apklausą įspėjami dėl atsakomybės pagal BK 235 straipsnį, ir apie įspėjimą patvirtinama jų parašais. Ekspertai savo išvadas pateikia raštu ir pasirašo. Specialioji tyrimo komisija, baigusi tyrimą, surašo išvadą. Joje išdėstoma: 1) siūlymų pradėti apkaltos procesą esmė; 2) konkrečių veiksmų faktinės aplinkybės; 3) asmens, kuriam taikoma apkalta, paaiškinimai; 4) įrodymai ir motyvai, kuriais grindžiama išvada. Jeigu siūlymai pradėti apkaltos procesą pripažįstami nepagrįstais, konstatuojama, kad nėra pagrindo pradėti apkaltos procesą Seime. Jeigu siūlymai pradėti apkaltos procesą pripažįstami pagrįstais, konstatuojama, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą Seime. Išvadai patvirtinti reikia daugiau kaip pusės visų komisijos narių balsų daugumos. Balsavimo rezultatai nurodomi posėdžio protokole. Patvirtintą išvadą kartu su Seimo nutarimo projektu ir kitais dokumentais specialioji tyrimo komisija įteikia Seimo Pirmininkui, o šis teikia Seimui šiuos dokumentus svarstyti artimiausiame Seimo posėdyje. Seimas, posėdyje susipažinęs su specialiosios tyrimo komisijos išvada ir posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma jai pritaręs, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą Seime konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į LRKT išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Šiais veiksmais baigiami parengiamieji veiksmai ir pradedamas apkaltos procesas Seime. Tačiau pagal Seimo statuto 238 straipsnį, Seimo dauguma gali priimti nutarimą apkaltos procesą nutraukti, net ir esant specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą. Tai reiškia, kad **specialiosios tyrimo komisijos išvados Seimui nėra privalomos**. Bet jei Seimas nepritaria specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad nėra pagrindo pradėti apkaltos proceso, jis turi nuspręsti, kam pavesti atlikti papildomą ar pakartotinį tyrimą – tai pačiai ar naujai specialiajai tyrimo komisijai.

Remiantis Seimo statuto 228 straipsnio 6 dalimi, **specialioji tyrimo komisija Seime gali būti ir nesudaroma**. Seimui gavus įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas nedelsdami su juo supažindina Seimo narius. Po to priimamas nutarimas pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiamasi į LRKT išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika. Kai nusikaltimo padarymu yra įtariamas LR Prezidentas, Seimas visais atvejais privalo sudaryti specialiąją tyrimo komisiją, o kai kaltinami kiti 74 straipsnyje numatyti subjektai, Seimas gali priimti dvejopą sprendimą: sudaryti specialiąją tyrimo komisiją arba jos nesudaryti. Taigi specialiosios tyrimo komisijos sudarymas/nesudarymas (galėjimas ar privalėjimas sudaryti) priklauso nuo apkaltos pagrindo ir apkaltos subjekto.

Teisiniu aspektu specialios tyrimo komisijos sudarymo faktas dar nėra apkaltos proceso pradžia. Politine prasme apkaltos procesas prasideda jau tuomet, kai Seimas nutarimu sudaro specialiąją tyrimo (apkaltos) komisiją.⁵⁹

4. 3. Apkaltos procesas Seime

Apkaltos proceso tvarka nustatyta Seimo statuto VIII dalyje, 39 („Apkaltos procesas Seime“) skirsnyje. Pažymėtina, kad Seimo statuto nuostatos ne kartą keitėsi ir toks apkaltos reglamentavimas, koks jis yra šiandien, įsigaliojo 2004 m. lapkričio 13 d., Seimui 2004 m. lapkričio 9 d. priėmus statuto pakeitimus ir 38 bei 39 skirsnius, reglamentuojančius apkaltos procesą, išdėsčius nauja redakcija, o taip pat panaikinus 40 skirsnį, reglamentavusį apkaltos procedūrą Seime, gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą (supaprastintą procesą). Šie pakeitimai buvo atlikti atsižvelgiant į LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje nustatytus apkaltos proceso teisinio reguliavimo trūkumus bei neatitikimą Konstitucijai. Iki 2004 m. lapkričio 13 d. galiojusiame Seimo statute buvo nustatyta, kad apkaltos procesas Seime skirstomas į keturias stadijas: 1) parengiamąją; 2) tardymo; 3) asmens, kuriam taikoma apkalta, baigiamojo žodžio; 4) Seimo narių balsavimo dėl asmens pašalinimo iš pareigų. Tuo tarpu nuo 2004 m. lapkričio 13 d. galiojančiame Seimo statute skirstymo į stadijas nebeliko, tačiau šias stadijas galima preziumuoti, analizuojant Seimo statuto 239 - 242 straipsnių nuostatas: 1) nutarimo pradėti apkaltos procesą priėmimas; 2) apkaltos procedūra Seime, įsigaliojus LRKT išvadai; 3) nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą priėmimas.

1) Nutarimo pradėti apkaltos procesą priėmimas. Seimo statuto 239 straipsnyje nustatyti du galimi apkaltos proceso Seime pradžios pagrindai:

a) kai Seimas, posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma, pritaria specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą Seime konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į LRKT išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai;

b) kai Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į LRKT išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika.

Taigi ši stadija – **formalus proceso pradėjimas siaurąja prasme**, t. y. pagal Seimo *in corpore* patvirtinamus kaltinimus, kai Seimo **posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma** (neaišku, ar

⁵⁹ Vaičiaitis V. A. „Prezidento apkalta 2003–2004. Dokumentų rinkinys“. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 28.

tokios daugumos pakanka pagal Konstituciją, juk apkaltos procesui baigti reikia 3/5 visų Seimo narių, tai Seimo posėdyje specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, turėtų pritarti daugiau kaip pusė visų Seimo narių) pritaria specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kuri patvirtina, kad pagrįsti visi arba dalis pirminių kaltinimų. LRKT nagrinėjama konstitucinės justicijos byla apkaltos procese, bei tos bylos rezultatas – išvados pateikimas – bus analizuojami tolimesniame skyriuje.

2) Apkaltos procedūra Seime, įsigaliojus LRKT išvadai. Apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus LRKT išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Su šia išvada posėdžio pirmininkas Seimo narius supažindina artimiausiame Seimo posėdyje, kuriame priimamas vienas iš sprendimų:

a) Seimas priima nutarimą nutraukti apkaltos procesą, jeigu įsigaliojusioje LRKT išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, konstatuota, kad nė vienas asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretus veiksmas neprieštarauja Konstitucijai (Seimo statuto 240 straipsnio 7 dalis);

b) Seimas priima sprendimą svarstyti Seimo posėdyje asmens, kuriam taikoma apkalta, pašalinimą iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimą. Tai daryti galima, jeigu įsigaliojusioje LRKT išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, konstatuota, kad asmuo, kuriam pradėta apkaltos byla, bent vienu konkrečiu veiksmu šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką arba jeigu įsigaliojusioje LRKT išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, konstatuota, kad konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, arba jeigu įsigaliojusioje LRKT išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, konstatuota, kad konkrečiu nusikaltimu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika.

Priėmęs svarstyti Seimo posėdyje asmens, kuriam taikoma apkalta, pašalinimą iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimą, Seimas paskiria Seimo posėdžio dėl asmens, kuriam taikoma apkalta, pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo svarstymo datą. Svarstymo data turi būti paskirta ne anksčiau kaip po 7 dienų nuo posėdžio, kuriame ši data buvo nustatyta, dienos. Asmeniui, kuriam taikoma apkalta, nedelsiant raštu ir pasirašytinai pranešama apie paskirtą Seimo posėdžio datą ir laiką, kada LRKT išvados pagrindu bus sprendžiamas jo pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo klausimas.

E. Šileikis pateikė tokį pastebėjimą: „Vadinasi, gali nesutapti trijų subjektų – Seimo narių (iniciatorių), Seimo ir LRKT - patvirtinti kaltinimai, kurie laikomi pagrįstais: pirminiai gausiausi, „tarpiniai“ sumažėję (Seimo, kuris pritarė specialiajai tyrimo komisijai ir dar negavo LRKT išvados) ir

galutiniai minimalūs (Seimo, gavusio LRKT išvadą, kurioje patvirtinta, kad pagal Konstituciją pagrįsti yra tik dalis Seimo pateiktų kaltinimų, už kuriuos galima balsuoti)”.⁶⁰

Apkaltos procesas Seime yra viešas. Jis transliuojamas per Lietuvos nacionalinę radiją ir televiziją. Apkaltos proceso Seime posėdžiams pirmininkauja Seimo Pirmininkas arba vienas iš Seimo Pirmininko pavaduotojų (taip pat, kaip anksčiau buvo nustatyta, gali pirmininkauti ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas). Posėdžio pirmininkas apkaltos proceso metu sprendžia procesinius klausimus, prireikus gali pasiklausti Seimo nuomonės ar prašyti pritarimo savo sprendimams. Seimo posėdis pradamas posėdžio pirmininko pranešimu, kuriame išdėstoma LRKT išvados esmė. Apkaltos proceso posėdžiai protokoluojami. Posėdžio protokolą rašo Seimo Pirmininko ar Seimo Pirmininko pavaduotojo paskirtas sekretorius. Kai posėdžio pirmininkas suteikia žodį, posėdžio sekretorius praneša Seimui, kas iš apkaltos proceso Seime dalyvių atvyko, taip pat nesančių asmenų neatvykimo priežastis. Apkaltos proceso Seime metu asmuo, kuriam taikoma apkalta, turi teisę dalyvauti Seimo posėdyje pats ir (ar) per savo advokatą. Jis turi teisę turėti kelis advokatus. Apie pasirinktus advokatus asmuo, kuriam taikoma apkalta, raštu praneša Seimui ne vėliau kaip likus dviem dienoms iki pirmojo apkaltos proceso Seime posėdžio. Tokiu atveju jie taip pat rašytiniu pranešimu kviečiami į Seimo posėdį. Kai posėdyje be svarbių priežasčių nedalyvauja asmuo, kuriam taikoma apkalta, arba jo advokatai, jų nedalyvavimas netrukdo apkaltos byla nagrinėti Seime. Posėdžio pirmininko sprendimu (dėl svarbių priežasčių) gali būti daroma posėdžio pertrauka. Po šių procedūrų žodis suteikiamas asmeniui, kuriam pradėta apkaltos byla arba, jo prašymu, vienam iš advokatų. Šie asmenys savo kalbose gali remtis įrodymais, turinčiais reikšmės sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimą. Po to asmeniui, kuriam taikoma apkalta, klausimus užduoda posėdžio pirmininkas ir advokatai. Seimo nariai minėtam asmeniui ar vietoj jo kalbančiam advokatui pateikia klausimus tik su posėdžio pirmininko leidimu. Apkaltos bylos nagrinėjimas baigiamas posėdyje dalyvaujančio asmens, kuriam taikoma apkalta, baigiamuoju žodžiu. Po baigiamojo žodžio žodis suteikiamas Seimo nariams. Kalbėti dėl bylos esmės ar kitaip bandyti paveikti proceso eigą Seimo nariams neleidžiama, tačiau jie gali užprotestuoti posėdžio pirmininko atsisakymą leisti klausinėti ar skubotą sprendimą nutraukti apklausą ir balsavimu jį atmesti. Vykdam apkaltos procedūrą, LRKT išvada bei kiti šio ir kitų teismų sprendimai nesvarstomi ir dėl jų teisėtumo bei pagrįstumo nediskutuojama. Sprendžiant asmens, kuriam taikoma apkalta, konstitucinės atsakomybės klausimą, remiamasi minėtuose sprendimuose nustatytais faktais ir pateikta jų teisine kvalifikacija, o šių klausimų tyrimas neatliekamas.

⁶⁰ Šileikis E. „Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje” // Konstituciniai valdžių sandaros principai: tarptautinės konferencijos medžiaga / Parlamentinio bendradarbiavimo centras. - Vilnius: Valstybės žinios, 2008 m. P. 107.

Seimas gali spręsti tik tai, ar pašalinti konkretų asmenį iš pareigų ar ne, panaikinti Seimo nario mandatą ar ne.

Taigi, kaip jau buvo minėta, apkaltos procesas grindžiamas juridinėmis procedūromis ir vyksta laikantis bendrųjų teisės principų. Vykdamas apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės teisinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Asmuo, kurio atžvilgiu pradėta apkalta, turi teisę būti supažindintam su kaltinimu, teisę pateikti įrodymus, turinčius reikšmės sprendžiant jo konstitucinės teisinės atsakomybės klausimą, teisę dalyvauti ginčiuose, paskutinės replikos, baigiamojo žodžio teises.

3) Nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą priėmimas.

Toliau apkaltos procese svarstoma **dėl nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą priėmimo**. LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad „tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą, esant Konstitucijos 74 straipsnyje numatytiems pagrindams, - tokie klausimai negali būti sprendžiami referendumu ar rinkimais, jų negali spręsti kuri nors kita valstybės institucija, kuris nors valstybės pareigūnas ar kitas subjektas. Seimo, kaip Tautos atstovybės, sprendimas apkaltos proceso tvarka pašalinti kurį nors iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo kaip Seimo nario mandatą kartu yra Tautos suverenių galių vykdymas per jos demokratiškai išrinktus atstovus. Toks Seimo sprendimas negali būti pakeistas ar panaikintas referendumu, rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu. Taigi nereikia pamiršti, kad, nors ir veikdami laisva valia, parlamento nariai yra tautos atstovai ir jie apkaltos procese realizuoja visuomenės valią. Jeigu Seimas, laikydamasis Konstitucijos, apkaltos proceso tvarka pašalina Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas yra galutinis”.⁶¹ Seimo Pirmininkas ar Seimo Pirmininko pavaduotojas **pateikia atskirą Seimo nutarimo projektą dėl kiekvieno pareikšto kaltinimo**. Projekte nurodoma LRKT išvados esmė, sprendimas asmenį, kuriam taikoma apkalta, pašalinti iš pareigų ar panaikinti jo Seimo nario mandatą. Nutarimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo laikomas priimtu, jei už jį balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių (bent už vieną pareikštą kaltinimą). Šis Seimo nutarimas įsigalioja nuo jo paskelbimo visuomenės informavimo priemonėse. Nuo to momento asmuo laikomas pašalintu iš pareigų arba netenka Seimo nario mandato. Už padarytus nusižengimus jam taip pat įstatymų nustatyta tvarka gali

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1^a straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

būti taikoma kitos rūšies teisinė atsakomybė. Jei balsuojant šiame straipsnyje nustatyta tvarka nutarimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo nepriimamas, laikoma, kad Seimas apkaltai nepritarė.

Konstitucijos nustatytą neliečiamybės teisę praranda ir savo noru atsistatydinę iš pareigų arba atsisakę Seimo nario mandato asmenys. Asmuo, kuriam taikoma apkalta, turi teisę bet kurioje apkaltos proceso dalyje, tačiau tik iki balsavimo pradžios atsistatydinti iš pareigų ar atsisakyti Seimo nario mandato, pateikdamas dėl to pareiškimą raštu. Toks pareiškimas turi būti nedelsiant patenkintas. Asmeniui atsistatydinus, apkaltos procesas nutraukiamas ir tai įforminama Seimo nutarimu. Jame nurodoma, kad asmuo, kuriam taikoma apkalta, pateikė pareiškimą atsistatydinti, kad šio asmens pareiškimas tenkinamas ir kad apkaltos procesas Seime nutraukiamas. Šis Seimo nutarimas įsigalioja nuo jo paskelbimo visuomenės informavimo priemonėse.

Taigi Lietuvos Respublikoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas – apkaltos iniciatyvos ir sprendimo teisė dėl pašalinimo asmens iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka priklauso tik Seimui (veikiančiam kaip valstybinės bendruomenės atstovybė, bet ne nuolatinė „apkaltos institucija”, tuo labiau ne „specializuotas teismas” ar „teismas su ypatingais įgaliojimais”). O pačiame apkaltos procese įgaliojimus turi tik dvi valstybės valdžios institucijos – LRKT ir Seimas. Nors E. Šileikis išvelgia tam tikrą prieštarumą: „Jei apkaltos procesas vyksta tik Seime ir Konstitucinis Teismas nagrinėja ne „apkaltos bylą” (Konstitucijos 105 str. 3 d. 4 p.), bet *konstitucinės justicijos bylą*, tai nėra optimalu teigti, kad apkaltos procese įgaliojimus turi ir Konstitucinis Teismas. Antraip šį teismą reikėtų laikyti viena iš dviejų „apkaltos institucijų”.⁶² Nepaisant to, autorės nuomone, Lietuvoje vykdomą apkaltos procesą galima vadinti teisiniu-politiniu procesu. Jis pradedamas politinėje institucijoje Seime, vėliau kreipiamasi į teisinę instituciją - LRKT išvados dėl asmens veiksmų atitikties Konstitucijai, ir tik gavus šio teismo išvadą, kad asmens veiksmai šiurkščiai pažeidžia Konstituciją, procesas vėl grįžta į Seimą, kur svarstoma, ar pašalinti tokį asmenį iš pareigų ar ne, panaikinti Seimo nario mandatą ar ne.

⁶² Šileikis E. „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo”) ir sampratos klausimas” // Justitia, 2006. Nr. 2(60). P. 7 - 8.

5. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO VAIDMUO APKALTOS PROCESĖ

Iš pirmo žvilgsnio apkaltos procesas atrodo kaip išimtinai LR Seimo vidaus reikalas. Tačiau po LR Prezidento R. Pakso apkaltos ne mažesnis, o gal net didesnis vaidmuo apkaltos procese pasirodė tenkas LRKT. LR Konstitucijoje nustatyta, kad įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos: politinė institucija - Seimas ir teisminė institucija - LRKT. LRKT teisinis statusas įtvirtintas Konstitucijos VIII skirsnyje „Konstitucinis Teismas“ ir 1993 m. vasario 3 d. Konstitucinio Teismo įstatyme.⁶³ Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnyje pasakyta, kad „LRKT yra savarankiškas ir nepriklausomas teismas, kuris teisminę valdžią įgyvendina Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir šio įstatymo nustatyta tvarka“. Tai konstitucinės justicijos institucija, vykdanči konstitucinę teisminę kontrolę. LRKT paskirtis – garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Tai jis daro nustatyta tvarka sprendžiamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar LR Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. LRKT sprendimai grindžiami tik Konstitucija. LRKT tiria ir sprendžia tik teisės klausimus. Todėl LRKT priamamų sprendimų padariniai yra tik teisiniai.

LRKT priima trijų rūšių aktus: 1) nutarimus; 2) išvadas; 3) sprendimus. Apibendrintai jie visi vadinami sprendimais, tačiau pagal savo paskirtį, teisinę reikšmę ir sukuriamas skirtingas teises pasekmes, jie skirstomi į dvi pagrindines grupes: 1) procesiniai dokumentai (sprendimai); 2) **baigiamieji aktai (nutarimai ir išvados)**, kuriais baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. jie yra galutiniai ir neskundžiami nepriklausomai nuo to, ar tuos teisės aktus LRKT atitinkamoje konstitucinės justicijos byloje priėmė iš esmės ištyręs teisės akto (jo dalies) atitiktį Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), ar teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) iš esmės netyręs, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakęs nagrinėti prašymą arba nutraukęs pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas LRKT ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti LRKT posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta LRKT posėdyje).

Mokslinėje doktrinoje teigiama, kad, be pagrindinių funkcijų – teisės aktų teisėtumo kontrolės, LRKT vykdo ir kitas funkcijas. E. Jarašiūnas skiria šias **konstitucinės justicijos funkcijas**: 1) atskleidžia

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 6–120. Aktuali redakcija: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343547 (žr. 2009 m. lapkričio 30 d.).

Konstitucijos, kaip pagrindinio įstatymo, kaip teisinės sistemos centro, socialinę reikšmę; 2) kartu vykdomas konstitucinių teisinių vertybių įtvirtinimas; 3) taikdarystė socialiniame politiniame gyvenime; 4) **teisinis politinių konfliktų sprendimas**; 5) politinio proceso nepertraukiamumo arba politinės kaitos užtikrinimas; 6) pedagoginė; 7) žmogaus teisių apsauga; 8) demokratijos užtikrinimas ir visuomenės demokratinės kultūros ugdymas; 9) Konstitucijos evoliucijos užtikrinimas; 10) teisminės praktikos standartų tarptautinė sklaida. Viena iš konstitucinės justicijos bendrųjų funkcijų - teisinis politinių konfliktų sprendimas. Parlamente dauguma ir mažuma paprastai nesutaria daugeliu klausimų ir kai tokie klausimai nagrinėjami LRKT, Teismas, nors jis ir tiria tik priimto sprendimo atitikimą Konstitucijai, kartu tampa ir tam tikru paties politinio konflikto teisėju. LRKT turi tik vieną matą – atitikimą Konstitucijai. Taigi politinis konfliktas sprendžiamas teisinėmis priemonėmis. LRKT, remdamasis Konstitucijos nuostatomis, nagrinėja tik teisiniais motyvais pagrįstus skundus. Kitaip sakant, politinis konfliktas „juridizuojamas” ir politinis ginčas įgyja konstitucinio teisinio ginčo formą, ir LRKT šiame ginče yra arbitras.⁶⁴ Konstitucinių teismų kontrolės objektas – įstatymai ir kiti teisės aktai visada yra tam tikros įgyvendinamos politikos rezultatas. **Todėl bet koks konstitucinis ginčas dėl šių aktų, susijęs su politine valdžia ir šiuos ginčus nagrinėjantis teismas tampa politinio proceso dalyviu.** Ši LRKT funkcija aktuali ir apkaltos kontekste, juk sprendžiamas politinis ginčas tarp apkaltos subjekto ir apkaltos iniciatoriaus – Seimo – politinės institucijos. LRKT priima teisinę išvadą, kurioje konstatuojami faktai, būtini sprendimui Seime priimti tolimesniame apkaltos etape. Tačiau Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlyje teigiama, jog **procesas LRKT nėra politinio apkaltos proceso sudėtinė dalis**, nes: 1) LRKT, kaip jau minėta, yra teisminė institucija, tiksliau, specifinė teisminė institucija, viena iš valstybės valdžios sudedamųjų dalių, atliekanti specifines funkcijas; 2) viena iš LRKT funkcijų – teisinis politinių konfliktų sprendimas, būtent teisinėmis priemonėmis sprendžiamas šis klausimas; procesas yra teisinis LRKT, išvada yra teisinė – konstatuojamas faktas, juridinis faktas, kuris būtinas tolesniame politinės atsakomybės taikymo (Seime) procese; 3) Lietuvoje negalimos jokios politinės bylos teismuose, tai prieštarautų bendriesiems demokratijos, žmogaus teisių apsaugos, tarptautiniams ir kitiems teisės principams; kita vertus, netiesiogiai teismų veikla daro įtaką valstybės politiniam gyvenimui; 4) savo veikloje LRKT vadovaujasi tik Konstitucija ir jai neprieštaraujančiais teisės aktais, bet koks bylos politizavimas yra neteisėtas; 5) pačioje Konstitucijoje yra teigiama, kad LRKT turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas neteisinais motyvais (Konstitucijos 106 str.); 6) Teismo išvada Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme minima ne kaip bendrinės teisminės veiklos

⁶⁴ Jarašiūnas E. „Apie konstitucinės justicijos funkcijas” // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. P. 141 - 155.

rezultato sąvoka, bet kaip Teismo akto forma; 7) išvada skelbiama ne Lietuvos Respublikos vardu, bet išreiškia tik Teismo nuomonę ir poziciją svarstyti klausimu; visada vertinami konkretūs juridiniai faktai ir reiškiniai, svarbų vaidmenį rengiant išvadas gali lemti liudytojai, ekspertai, specialistai.⁶⁵ Konstitucinės justicijos bylos dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos turi individualių teisminių bylų, kurios sprendžiamos bendrosios kompetencijos teismuose, požymių, tačiau LRKT šiuo atveju neturi galutinio sprendimo teisės ir jis tik formuluoja savo nuomonę jam pateiktu klausimu.

Pagrindinis LRKT sukurtos oficialios doktrinos bruožas yra jos oficialumas ir privalomumas. LRKT 2006 m. kovo 28 d. nutarime konstatavo, kad teisę kuriančias ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus) saisto konstitucinių nuostatų samprata, argumentai, išdėstyti ne tik LRKT nutarimuose, bet ir kituose LRKT aktuose – išvadose bei sprendimuose; taigi pagal Konstituciją **visi LRKT aktai, kuriuose yra aiškinama Konstitucija – formuojama oficiali konstitucinė doktrina, savo turiniu saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus)**, neišskiriant nė bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų, nei paties LRKT, kuris negali jų pakeisti arba peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo. Taip užtikrinamas konstitucinės justicijos stabilumas ir prognozuotumas. Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai LRKT plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus. Konstitucinės jurisprudencijos ir joje formuojamos oficialios konstitucinės doktrinos raidai būdinga tai, kad oficiali konstitucinė doktrina bet kuriuo konstitucinio teisinio reguliavimo (atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimo) klausimu yra formuojama ne „visa iškart“, bet „**byla po bylos**“, vienus tos doktrinos elementus (fragmentus), atskleistus ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose LRKT aktuose, papildant kitais, atskleidžiamais LRKT aktuose, priimamuose naujose konstitucinės justicijos bylose.⁶⁶ Tai būdinga ir konstitucinės justicijos byloms apkaltos procese.

LRKT dalyvavimas apkaltos procese numatytas siekiant užtikrinti konstitucinių reikalavimų laikymąsi sprendžiant konstitucinės teisinės atsakomybės klausimą. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte pasakyta, kad LRKT teikia išvadą, ar Seimo nario ir valstybės pareigūno, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalyje nurodyta, kad **prašyti tokios LRKT išvados gali tik Seimas**. LRKT vaidmuo apkaltos procese tiksliau apibrėžtas

⁶⁵ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. „Lietuvos konstitucinė teisė“. – Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P. 465.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292.

Seimo statuto 239 straipsnyje 1 dalyje: „Seimui pritarus specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, priimamas nutarimas pradėti apkaltos procesą Seime konkrečiam asmeniui ir kreipiamasi **į Konstitucinį Teismą išvados**, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.”⁶⁷ Taip pat Seimo statuto 239 straipsnio 2 dalyje: „Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi **į Konstitucinį Teismą išvados**, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika”. Taigi Seimas, pradėdamas apkaltos procesą Seime, privalo kreiptis į LRKT išvados, nesvarbu, koks yra apkaltos pagrindas. Toliau aptariamas konstitucinės justicijos bylos – kaip vieno iš apkaltos proceso etapų - tyrimo dalykas bei šios bylos rezultato (išvados) reikšmė ir galia.

5. 1. Teisės ir faktų tyrimo santykis apkaltos procese

LR Prezidento R. Pakso apkaltos metu iškelta teisinė problema: ar LRKT galėjo nagrinėti ir fakto, o ne tik teisės klausimus. Tam pagrindas buvo Konstitucinio Teismo įstatymo 30 straipsnio nuostata, kad „Konstitucinis Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus”. Reikėtų manyti, kad ši nuostata draudžia tirti ir spręsti būtent politinius teisinius, bet ne juridinių faktų klausimus. Kaip teigia E. Kūrys, „tose šalyse, kur nagrinėti konstitucinės justicijos bylas yra pavesta konstituciniams teismams, šie dažnai apibūdinami pabrėžiant, kad jie yra „normų teismai”, o ne „faktų (arba elgesio) teismai”, todėl, girdi, faktų tyrimas nėra priskirtas jų jurisdikcijai, jis prieštarautų pačiai konstitucinių teismų prigimčiai.”⁶⁸ LR Konstitucijoje apie teisės ir fakto santykį konstitucinėje justicijoje *expressis verbis* neužsimenama. LRKT jurisprudencijoje yra tvirtai išgalėjusi nuostata, kad jis nesprendžia teisės taikymo klausimų, bet juk teisės taikymo klausimai ne visuomet yra tik faktų klausimai. Konstitucinio Teismo įstatyme numatyta, kad Teismas gali tirti įstatymų bei kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai ne tik pagal normų turinį, reguliavimo apimtį ar formą, bet ir pagal Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo ir paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką. Todėl tiriant, ar teisės aktas neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui pagal ginčijamo teisės akto priėmimo tvarką, neįmanoma netirti faktų (pvz., ar nebuvo suklastota balsavimo procedūra, nesilaikyta akto paskelbimo tvarkos). LRKT 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime suformulavo **faktų tyrimo konstitucinės justicijos bylose reikalingumo doktriną**: „Jeigu Konstitucijoje ar įstatymuose numatyti

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 5-97.

⁶⁸ Kūris E. „Teisės ir faktų tyrimo persipynimas konstitucinės justicijos bylose” // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 41

atitinkami reikalavimai, kurių turi būti laikomasi (kurie turi būti įvykdyti), leidžiant atitinkamą Respublikos Prezidento aktą, Konstitucinis Teismas, sprenddamas, ar Respublikos Prezidento aktas neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams, turi tirti ir tai, ar tokių reikalavimų buvo laikomasi (ar jie buvo įvykdyti), nes nenustačius šių faktinių aplinkybių, būtų neįmanoma iširti ir Respublikos Prezidento akto atitikties Konstitucijai ir įstatymams”.⁶⁹ Faktų tyrimas padeda Teismui išspręsti konstitucinės justicijos bylą ir priimti teisingą sprendimą. Faktų tyrimas - tai lyg pagalbinis tyrimas, sudedamasis teisės klausimų tyrimo elementas, kuris yra gana retas. Tačiau LR Konstitucijoje yra nustatyta keletas LRKT veiklos sričių, kuriose faktų tyrimas ir teisinis jų įvertinimas yra nebe pagalbinis, bet pirminis ir svarbiausias uždavinys. **Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta LRKT teisė tirti fakto klausimus teikiant išvadas**, t. y. teikiant išvadą ir dėl to, ar asmenų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai neprieštarauja Konstitucijai. Tokiais atvejais LRKT **privalo tirti faktus**, nes toks įpareigojimas tiesiogiai įtvirtintas Konstitucijoje. Fakto tyrimas yra tokios bylos esmė. Įgyvendinant apkaltą **tyrimo objektas** konstitucinės justicijos byloje yra tiesiogiai apibrėžtas Konstitucijoje. **Tai Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai**. Pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar buvo konkretūs veiksmai, kaip konkrečiai jie pasireiškė, kokios aplinkybės juos sukėlė. Tokius veiksmus teisiškai įvertinti galima tik konstatavus jų buvimą. Žinoma, konstatuotų faktų teisinis vertinimas neišvairduojamas be konstitucinio reguliavimo (veiksmų vertinimo mato) reikalavimų išsiaiškinimo. Šiose konstitucinės justicijos bylose faktų ir teisės klausimai susiję. Abu tyrimo dėmenys yra svarbūs, abu lemia išvadą. Teisinėje valstybėje teismas negali abstrakčiai priimti parlamento aprašyto fakto kaip „duotybės” ir iš karto pereiti prie jo atitikties konstitucijai kvalifikavimo, nepatikrinęs, ar toks faktas realus pagal atitinkamas aplinkybes ir juridškai įrodomas. Anot E. Kūrio, **„Konstitucinėje justicijoje išimtis yra ne faktų tyrimas, bet „grynijei” teisės klausimai, kai faktai nėra tiriami”**. Be to, Lietuvoje daugiausia konstitucinės justicijos bylų inicijuoja ne politinio proceso dalyviai, bet teismai, kurie sprendami bylas „dėl faktų”, suabejoja jose taikytino teisės akto konstitucingumu. Tad teismuose nagrinėjamos „bylos dėl faktų” išauga į konstitucinės justicijos bylas ir netiesiogiai provokuoja LRKT gilintis į tokių bylų faktines aplinkybes (tačiau nebūtinai tirti jas). Aišku, LRKT savo nutarimuose dažnai nė neužsimena apie tose bylose nagrinėjamas faktines situacijas, bet jis tas situacijas žino, nes su prašymu LRKT atsiunčiama ir „sustabdytoji byla”. Galime pastebėti, kad vienas iš svarbių teisės aiškinimo metodų yra ir ginčijamo teisinio reguliavimo tikslų ir įstatymų leidėjo (ar kito teisėkūros subjekto) ketinimų

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka” ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai” // Valstybės žinios. 2003, Nr. 124-5643.

išsiaiškinimas. Tai taip pat suponuoja gilinimąsi į faktinę situaciją, kurią ginčijamu teisiniu reguliavimu buvo siekiama pakeisti. Logiška išvada būtų tokia: **jeigu be faktų tyrimo neįmanoma išspręsti LRKT jurisdikcijai priskirto teisės klausimo, LRKT pagal Konstituciją neturi teisės tų faktų netirti.** Teisės tyrimo ir faktų tyrimo santykio atžvilgiu, prašymo ribos kiekvienoje konstitucinės justicijos byloje gali ir turi būti tokios, kad būtų galima maksimaliai aiškiai atsakyti į pareiškėjo iškeltą teisės klausimą.⁷⁰ Konstitucinės justicijos bylos dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos yra tie atvejai, kai LRKT, vykdydamas konstitucinę kontrolę, privalo tirti ir faktus. Tai daryti įpareigoja ir pats apkaltos tikslas – objektyvaus tyrimo atlikimas ir kvalifikuotas teisinis tiriamų valstybės pareigūnų veiksmų įvertinimas. Tokiu atveju nesuinteresuotos teismo pobūdžio institucijos tyrimas yra pranašesnis nei politinės ar *ad hoc* sudarytos institucijos tyrimas, t. y. konstituciniams teismams deleguojama funkcija tirti fakto klausimus, teikti išvadas parlamentui dėl konkrečių asmens veiksmų prieštaravimo konstitucijai. Čia konstituciniai teismai veikia kaip „nepriklausomi“ ekspertai. Tokiu būdu eliminuojamas tikėtinas per didelis parlamento šališkumas.

Jei Konstitucijoje yra numatyta tam tikra funkcija, iš Konstitucijos kyla pareiga numatyti pakankamas šios funkcijos įgyvendinimo priemonės. Kitaip pavesta funkcija liktų fikcija. Taigi turime apžvelgti konstitucinės justicijos bylos procesą, eigą. Proceso pagrindai nustatyti Konstitucijoje. LRKT jurisprudencijoje atskleisti įvairūs jo aspektai. Konstitucinio Teismo įstatymo 34 straipsnyje pasakyta, kad įrodymais konstituciniame – teisiniame procese pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis LRKT konstatuoja esant aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus bei atsikirtimus, arba jų nesant. Tie duomenys nustatomi remiantis dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais ir ekspertų išvadomis. Kiekvienas dalyvaujantis byloje asmuo turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi, keldamas savo reikalavimus ir atsikirdamas. Įrodymus pateikia dalyvaujantys byloje asmenys. LRKT gali pasiūlyti jiems pateikti papildomų įrodymų. LRKT priima nagrinėti tik tuos įrodymus, kurie patvirtina turinčias reikšmės bylai aplinkybes. Aplinkybių, pripažintų visiems žinomomis, nereikia įrodinėti. Faktai, nustatyti LRKT nutarimu vienoje byloje, iš naujo neįrodinėjami, nagrinėjant kitas bylas. Konstitucinio Teismo įstatymo 35 straipsnyje nurodyta, kad LRKT pateikti įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios. LRKT įrodymus įvertina pagal teisėjų vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu teismo posėdyje, vadovaujantis įstatymais. Tai patvirtina LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvada, kurioje konstatuota, kad „tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai

⁷⁰ Kūris E. „Teisės ir faktų tyrimo persipynimas konstitucinės justicijos bylose“ // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 51.

prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija pažeista šiurkščiai, LRKT tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu LRKT pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo LRKT metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija pažeista šiurkščiai”.⁷¹ Ši LRKT išvada parodo, kad LRKT renka ir vertina įrodymus, liečiančius tik konkrečią bylą. Minimoje išvadoje yra ir kitas svarbus įrodymų prasme teiginys, kad pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 34 straipsnio 7 dalį faktai, LRKT nutarimu (ir išvadoje – *autorės pastaba*) nustatyti vienoje byloje, iš naujo neįrodinėjami, nagrinėjant kitas bylas. LRKT byloje nustatytos aplinkybės yra *res judicata*.

Įrodymų tyrimas reglamentuotas Konstitucinio Teismo įstatymo 50 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad bylos nagrinėjimas iš esmės pradedamas nuo teisėjo pranešėjo pasisakymo, kuriame išdėstoma bylos esmė, jos nagrinėjimo vada ir pagrindas, turimos medžiagos turinys ir kiti reikalingi duomenys. Po to išklausomi dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimai, pradedant pareiškėju. Apžiūrimi daiktiniai įrodymai, kurie parodomi ir dalyvaujantiems byloje asmenims, o prireikus – ekspertams ir liudytojams. Esant būtinumui, posėdyje gali būti kviečiami dalyvauti ekspertai ir specialistai, kurie pateikia savo paaiškinimus jiems pateiktais klausimais, išdėsto savo argumentus. Kai išnagrinėti visi įrodymai, posėdžio pirmininkas paklausia dalyvaujančių byloje asmenų, ar jie nori papildyti bylos medžiagą. LRKT prašymus išsprendžia, priimdamas dėl jų sprendimus. Kai prašymai išspręsti arba jų nėra, posėdžio pirmininkas paskelbia, kad įrodymų tyrimas baigtas. Konstitucinės justicijos bylos nagrinėjamos laikantis Konstitucinio Teismo įstatymo 2 skirsnyje nustatytų taisyklių.

Apibendrinant, galima teigti, kad pagal jau minėtą LRKT 2004 m. kovo 31 d. išvadoje suformuluotą doktriną, tik LRKT turi įgaliojimus spręsti, ar LR Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla (taip pat ir kitų apkaltos subjektų – *autorės pastaba*), konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar LR Prezidentas (ar kitas apkaltos subjektas – *autorės pastaba*) Konstituciją pažeidė šiurkščiai. Taigi **LRKT nustatyta konstitucinė pareiga ištirti, ar LR Prezidentas atliko konkrečius veiksmus, nurodytus jam pateiktame kaltinime ir įvertinti, ar šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ir ar tokiais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai.**⁷² Taigi LRKT visų pirma turi ištirti, ar tokie veiksmai buvo atlikti, t. y. nustatyti faktą, o tik vėliau šiuos veiksmus įvertinti konstituciniu požiūriu ir tik tada pateikti išvadą, kad aukščiausio valstybės pareigūno veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. LRKT kompetencijai priskirtina ne tik prieštaravimo Konstitucijai fakto konstatavimas, bet ir nustatymas, ar tas prieštaravimas buvo šiurkštus (tai jau buvo aptarta 3 skyriaus 1 poskyryje).

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004. Nr. 49-1600.

⁷² Ten pat (žr. 71 išnašą).

5. 2. LRKT išvados galia ir reikšmė apkaltos procese

Neabejotina, kad LRKT, nagrinėjamosiose bylose turėdamas atskleisti konstitucinio apkaltos instituto esmę, susidūrė su dilema: teikti prioritetą tokiam Konstitucijos teksto interpretavimui, kuris išplėstų LRKT, kaip teisminės institucijos, galias apkaltos procese, ar pasirinkti interpretaciją, pagal kurią LRKT faktiškai tektų tik „politikų patarėjo“ vaidmuo. Vienokią reikšmę LRKT išvadoje fiksuoti teisiniai faktai turi, kai toks sprendimas yra galutinis ir nekeičiamas, kitokią - jei tokia išvada yra tik patarimas. Patarimas, kurio turinyje nustatytus faktus galima pakeisti balsavimu politinėje institucijoje nustatomais faktais. Nuo Konstitucijos „perskaitymo“ priklausė konstitucinės justicijos byloje nustatytų faktų reikšmė.

LRKT išvada yra LRKT baigiamasis aktas, kuriame fiksuojami konstitucinės bylos (apkaltos procese) nagrinėjimo metu nustatyti atitinkami faktai ir jų teisinis įvertinimas. Šiuo aktu išreiškiama LRKT, kaip vyriausiojo Konstitucijos sergėtojo, nuomonė. Svarbiausios šio akto dalys:

1) **konstatuojamoji**, kurioje išdėstomi LRKT motyvai ir argumentai, kuriais pagrindžiama rezoliucinė dalis. Taip pat **konstatuojamojoje dalyje formuojama oficialioji konstitucinė doktrina**, kuri negali būti kvestionuojama nei Seimo, nei kitų institucijų bei asmenų (konstitucinės atsakomybės atžvilgiu);

2) **rezoliucinė**, kurioje suformuluojama LRKT valia. Rezoliucinė išvados dalis susijusi su konkrečiu faktu, įvykiu, pvz., pripažinimas asmenį šiukščiau pažeidus Konstituciją. Ši dalis skirta tik Seimui, tai atsakymas į Seimo užduotą klausimą, patarimas jam dėl konstitucinės sankcijos taikymo.

Rezoliucinė dalis nukreipta į praeitį, o konstatuojamoji išvados dalis, kur plačiai aiškinama Konstitucija, kitos teisės normos, principai ir precedentai – **nukreipta į ateitį** ir tampa bendrinium oficialium teisės normų aiškinimu, kuriam turi paklusti visos institucijos bei asmenys. Taigi neįmanoma nustatyti LRKT išvados apkaltos procese reikšmės, neišskyrus šių dviejų, skirtingos teisinės galios, išvados dalių.

Statuto 240 straipsnyje nurodyta, kad apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus LRKT išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. LRKT išvados **rezoliucinė dalis** saisto Seimą tik tuo atveju, jeigu įsigaliojusioje LRKT išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, konstatuota, kad nė vienas asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretus veiksmas neprieštarauja Konstitucijai, t. y. jei LRKT išvadoje konstatuotų, kad apkaltos subjektas savo veiksmais nepažeidė Konstitucijos (ar pažeidė ją *nešiurkščiai*), tai Seimas neturėtų konstitucinių įgaliojimų balsuoti dėl to subjekto pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo. Tokiu atveju Seimas privalo priimti nutarimą nutraukti apkaltos procesą.

LRKT (kuris nėra saistomas tik Seimo pateikta (surinkta) faktinių aplinkybių ir jų buvimą patvirtinančių įrodymų medžiaga) išvada, kad apkaltos subjekto veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją **Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar LRKT išvada yra pagrįsta ir teisėta** (Seimas negali dėl jos diskutuoti ar jos kvestionuoti), - teisinį faktą, kad apkaltos subjekto veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik LRKT. **Apkaltos procese Seimas sprendžia tik vieną klausimą – pašalinti asmenį iš pareigų (panaikinti jo Seimo nario mandatą) ar ne, tačiau Seimo sprendimas nepakeičia išvados turinio ir teisinės reikšmės.** Kaltinamas asmuo negali Seime pareikšti nuomonės dėl LRKT išvados, jos pagrįstumo. Prieštaravimo Konstitucijai niekaip nepavyktų išvengti, jei Seimas po LRKT išvados pradėtų rinkti ir nagrinėti ar vertinti naujus (papildomus) įrodymus – organizuotą apklausą, akistatą ar diskusijas. Išvada yra galutinė ir neskundžiama, tačiau Seimui suteikiama teisė, atsižvelgus į LRKT teikiamą išvados rezoliucinę dalį, kaip patarimą, kaip pateiktą Seimo prašymu atsakymą, priimti savo sprendimą dėl konstitucinės sankcijos taikymo. Taigi Seimo tapimas kvaziteismine institucija yra sąlyginis, t. y. neapima kompetencijos galutinai nustatyti juridinius faktus ir atlikti jų galutinę teisinę kvalifikaciją.

LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad LRKT išvada, jog asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė. Jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios LRKT išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu.⁷³ Taip pat šiame nutarime buvo konstatuota, kad nors pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą apkaltos proceso tvarka pašalinti LR Prezidentą iš einamų pareigų, tačiau Seimo nariai, sprenddami, ar LR Prezidentą pašalinti iš einamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, balsuoja laisvai, tai nereiškia, kad Seimo nariai, sprenddami, ar už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalinti šį pareigūną iš einamų pareigų, nėra saistomi savo duotos Seimo nario priesaikos, kuri įpareigoja Seimo narį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine ir nebūti varžomam jokių mandatų. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją. Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir tokią Seimo nario sąžinės sampratą, kurioje tarp

⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio: pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus.

LRKT veiklą tokioje byloje galime apibūdinti kaip tiriamų faktų pažinimą ir pažinimo rezultatų „išvertimą“ į teisinę kalbą. Kaip jau buvo minėta, demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką (ką nustato tik LRKT), **neturėtų išvengti** konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš einamų pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo. Taigi taip konstitucinės doktrinos lygiu bandoma pabrėžti teisės primatą; jei asmuo padarė veiksmus, kuriais šiurkščiai pažeista konstitucinė tvarka, teisiškai logiškas ir neišvengiamas konstitucinės sankcijos taikymas. Vien politinis tikslingumas negali būti svarbiausias ir vienintelis Seimo narių veiklos orientyras. Yra teisiniai, konstituciniai reikalavimai, kuriems visi privalo paklusti. Nėra ir negali būti valdžios atstovams alternatyvos - laikytis Konstitucijos arba ne. Tačiau E. Šileikis pažymi, kad „svarbu dar kartą atkreipti dėmesį į Konstitucijos (107 straipsnio 3 dalies) nuostatą, kad Seimas, remdamasis LRKT išvada, galutinai sprendžia ne Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą pašalinimo ar nepašalinimo iš pareigų klausimą <...>, bet 105 straipsnio 3 dalyje nurodytą konkrečių veiksmų, dėl kurių pradėta apkaltos byla, atitikties Konstitucijai klausimą. Šiuo požiūriu LRKT diskretiškai nukrypo nuo Konstitucijos (107 str. 3 d.) teksto, iš jo potekstės ir prasmės sukurdamas diskutuotiną (nors teisei valstybei akivaizdžiai tinkamesnę) koncepciją, kad vietoje Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies žodžių „Konstitucijos 105 straipsnio trečiojoje dalyje nurodytus klausimus“ iš esmės reikėtų matyti formuluotę „Seimas negali diskutuoti, ginčyti ir tuo labiau galutinai spręsti Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytų klausimų juridinių aspektų“.⁷⁴ Tačiau sisteminis Konstitucijos aiškinimas nukreipia į Konstitucijos 86 straipsnio 2 dalies antro sakinio formuluotę, iš kurios tampa aišku, kad LR Prezidento **pašalinimo iš pareigų, o ne konkrečių jo veikmų atitikties Konstitucijai**, klausimą sprendžia Seimas apkaltos proceso tvarka.

Apibendrinant visą šį skyrių, galima būtų teigti, kad po LR Prezidento apkaltos Seimo teorinė diskrecija „galutinai spręsti“ su LRKT išvada susijusius klausimus žymiai susiaurėjo, jei nevisai išnyko. LRKT jurisprudencija parodė siekį apkaltoje stiprinti teisinį pradą, reiškiantį, kad tik LRKT turi įgaliojimus teikti išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai ir ar tas prieštaravimas yra šiurkštus. Išaiškėjo, kad Seimas negali kvestionuoti LRKT išvados dėl to, ar konkretus valstybės pareigūnas pažeidė, ar nepažeidė Konstitucijos, ar šis pažeidimas yra šiurkštus ir ar buvo sulaužyta pareigūno priesaika. Seimas negali tęsti apkaltos proceso pareigūnui, jei

⁷⁴ Šileikis E. „Aukščiausiasis Teismas prieš Konstitucinį Teismą? Galvosūkis dėl juridinio fakto“ // Justitia, 2006 m. Nr. 1(59). P. 26.

LRKT konstatavo, kad šis pareigūnas nesulaužė priesaikos ar šiurkščiai nepažeidė Konstitucijos. Tačiau ir priešingos išvados atveju Seimas lieka gana suvaržytas, nes teisinėje valstybėje sunku būtų įsivaizduoti, jog LRKT konstatavus, kad pareigūnas sulaužė priesaiką ir šiurkščiai pažeidė Konstituciją, šis galėtų ir toliau eiti savo pareigas. Be to, Konstitucijos 170 straipsnio 3 dalyje pasakyta, kad šiuo atveju Seimas sprendžia „remdamasis“ LRKT išvada. Taigi apkaltos proceso metu būtent LRKT (o ne Seimas) savo pateikiama išvada tampa institucija, kompetentinga priimti sprendimą, „kaltas“ ar „nekaltas“. Seimo sprendimas pašalinti ar nepašalinti LR Prezidentą iš pareigų pagal Konstituciją turi remtis būtent šia išvada. Tačiau išvados rezoliucinė dalis neįpareigoja Seimo, vis tik išlieka diskrecija taikyti konstitucinę teisinę sankciją – pašalinimą iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimą - ar netaikyti jos.

6. APKALTOS PADARINIAI

Apkaltos proceso rezultatas – vienas iš aktualiausių apkaltos klausimų, kadangi jį analizuojant suvokiamas apkaltos turinys, jos taikymo tikslai ir sąsaja su kitomis teisinės atsakomybės rūšimis. Apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, net jei jos pagrindas yra nusikalstama veika. Pagal M. Statkevičių, apkaltos padariniai gali būti suprantami trimis aspektais:

a) kaip **galutinis apkaltos proceso rezultatas**, t. y. asmens, kurio atžvilgiu taikyta apkalta, konstitucinio ir teisinio statuso ypatumai po parlamento sprendimo, kuriuo asmuo pašalinamas iš pareigų už padarytus pažeidimus, t. y. teisiniai padariniai apkaltos procesui pasibaigus. Tai apkaltos padarinių **siauroji samprata**;

b) apkaltos padariniais gali būti suprantami kaip asmens, kuriam inicijuota apkalta, konstitucinio ir **teisinio statuso ypatumai prasidėjus apkaltos procesui (plačioji apkaltos padarinių samprata)**;

c) apkaltos padariniai suvoktini kaip **po apkaltos susiklostantys politiniai procesai ar politinės krizės**, pavyzdžiui, valstybės prestižo mažėjimas tarptautinėje arenoje, apkaltos įtaka artėjančių rinkimų rezultatams. Ši apkaltos padarinių samprata reikšminga politologijos mokslui.⁷⁵

Diferencijuoti apkaltos padarinių sampratą prasminga tiek teoriškai, tiek praktiškai. Kadangi apkalta yra visuomenės savisaugos priemonė, todėl asmenų, kuriems taikoma apkalta, teisinis statusas (įgaliojimų apimtis) prasidėjus apkaltai gali kisti siekiant užkirsti kelią diskredituoti valstybės institucijas. Apkaltos padarinius suvokti vien siaurai nederėtų. Apkalta siekiama ne „nubausti“ asmenį, pritaikant jam konstitucinę sankciją - pašalinimą iš pareigų ar Seimo nario mandato atėmimą (tad apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo forma), o apsaugoti visuomenę. Visuomenės apsauga kartais reikalinga jau prasidėjus apkaltai.

6. 1. Pašalinimas iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimas, kaip konstitucinė sankcija

Galutinis pozityvaus apkaltos proceso rezultatas – pašalinimas iš pareigų. Ši konstitucinė sankcija geriausiai apsaugo visuomenės interesus nuo asmens, kuris sąmoningai pažeidžia Konstituciją ar įstatymus ar kitais veiksmais diskredituoja valdžių autoritetą. Seimo galutinis sprendimas, kuriuo „rezultatyviai“ baigiama tam tikro pareigūno apkalta (Seimo statuto 242 straipsnis), gali būti ginčijamas

⁷⁵ Statkevičius M. „Apkaltos padariniai“ // Teisė, 2005. Nr. 56. P. 51.

LRKT pagal priėmimo tvarką, tačiau negali būti pakeistas ar panaikintas vėlesniu Seimo sprendimu (tos pačios ar kitos sudėties parlamento „išteisinimu“), tuo labiau referendumu (kvazi „tautos išteisinimu“). Pastarasis aspektas pažymėtas, kaip jau buvo aptarta, LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime. Daugelio valstybių konstitucijos neatskleidžia konstitucinio šios sankcijos turinio. Kai kurių valstybių konstitucijose (pvz., Lietuvos, Vokietijos, Rusijos) tai vienintelis konstitucijoje įtvirtintas apkaltos padarinys. Kitų valstybių konstitucijose kaip papildomas apkaltos padarinys nustatytas draudimas asmeniui eiti konkrečias pareigas. LRKT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad „apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (**konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šturkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų (ar Seimo nario mandato panaikinimas – *autorės pastaba*), ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką**“.⁷⁶ Taigi pašalinimas iš pareigų nėra savitikslis, tai išplaukia iš apkaltos prasmės, jos paskirties ir tikslo. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas su iš konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Taip pat tai reiškę, kad LRKT nepritarė Seimo numatyto „laikino politinio diskvalifikavimo“ (5 metų terminui po apkaltos proceso pabaigos) idėjai. Daugelio valstybių konstitucijos, nustatydamos kai kuriuos apribojimus pašalintiems iš pareigų asmenims, nenustato termino, kurį šie apribojimai taikomi. Galima teigti, kad asmens, kuris pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, veiksmai visada kels pagrįstą abejonę. Šitaip pašalinimą iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimą, kaip **negrįžtamojo pobūdžio konstitucinę sankciją**, aiškino LRKT, 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatuodamas, kad „asmuo, kuris buvo išrinktas Respublikos Prezidentu, davė Tautai Respublikos Prezidento priesaiką, po to ją sulaužė ir šitaip šturkščiai pažeidė Konstituciją ir už tai apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją negali dar kartą prisiekti Tautai, nes visada kiltų ir niekada neišnyktų pagrįsta abejonė dėl jo vėl duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo, taigi ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo Respublikos Prezidento pareigas tikrai vykdys taip, kaip jas vykdyti įpareigoja priesaika Tautai, ar šis asmuo vėl nesulaužys Tautai duotos priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika Tautai nebus fiktyvi“.⁷⁷ Tačiau tokia LRKT pozicija diskutuotina jos

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

⁷⁷ Ten pat (žr. 76 išnašą).

teisinio pagrindimo požiūriu. Lietuvos teisės sistemoje abejonė (nors ir pakankamai svariai argumentuota) nėra pripažįstama juridiniu faktu, ji nesukelia teisinių santykių ir teisinių padarinių. Abejonė kaip tik reiškia tai, kad nėra įtikinamai aišku ar žinoma, kad konkretus faktas įvyks. Abejonė – yra subjektyvi nuomonė. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformulavęs doktriną dėl advokatų, kurie šiurkščiausiai pažeidė etiką ir buvo pašalinti iš advokatūros: absoliučią (nenuginčijamą) nepriekaištingos reputacijos neturėjimo prezumpciją 5 metų laikotarpiu (kai jokių būdu negalima svartyti grįžimo į advokatūrą) ir neabsoliučią (nuginčijamą) minėtą prezumpciją, kai po 5 metų galima svarstyti asmens grįžimą į advokatūrą. Tiesa, advokatūra – tai ne Prezidentūra, vien tuo požiūriu, kad LR yra keli tūkstančiai advokatų ir tik vienas LR Prezidento pareigas einantis asmuo. Nepaisant to, pateiktas palyginimas verčia susimąstyti, ar nevertėtų nustatyti, pvz., tokio reguliavimo, kad pašalintam LR Prezidentui:

a) draudžiama ateityje eiti tik tas pareigas, kurias eidamas jis šiurkščiai pažeidė Konstituciją;

b) nedraudžiama eiti kitų politinio pobūdžio pareigų, kurių jis nėjo šiurkščiai pažeisdamas Konstituciją.

Arba numatyti galimybę po pašalinimo apkaltos proceso tvarka užimti pareigas tokiose depolitizuotose institucijose, kaip, pvz., Valstybės kontrolė (tiksliau – Audito rūmai), kuriose vadovo pareigų ėjimas susijęs su asmens teise stoti į valstybės tarnybą ir (daugiau ar mažiau) teise į gyvenimo privatumą (jo neliečiamybę) pagal Europos Žmogaus Teisių Konvenciją.

Asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka Lietuvoje, nesuteikiama teisinių, socialinių garantijų. Tai yra konstitucinės sankcijos sudedamasis elementas, kylantis iš giluminės apkaltos paskirties ir jos tikslų. Dabar galiojanti norma diferencijuoja socialines garantijas atsižvelgiant į LR Prezidento įgaliojimų pasibaigimo pagrindus ir leidžia nevienodai traktuoti asmenis, ėjusius LR Prezidento pareigas. LR Prezidento įstatymo šiuo metu galiojančios redakcijos 23 straipsnyje⁷⁸ nustatytos socialinės ir kitokios garantijos būtent **kadenciją baigusiam** LR Prezidentui. Toks teisinis LR Prezidento socialinių ir kitokių garantijų reglamentavimas atsirado tik 2003 m. lapkričio 11 d., priėmus 1993 m. priimto LR Prezidento įstatymo pakeitimus, t. y. pačiame LR Prezidento R. Pakso apkaltos įkarštyje, baiminantis, kad pašalintas apkaltos proceso tvarka LR Prezidentas negalėtų naudotis visomis socialinėmis garantijomis, kuriomis naudojasi kadenciją baigę valstybės vadovai. Anot M. Statkevičiaus, šiuo atžvilgiu apkalta yra konstitucinis juridinis faktas, su kuriuo įstatymų leidėjas sieja galimybę nemokėti LR Prezidento pensijos.⁷⁹ Diskutuotina, ar pakankamai pagrįsta dabar galiojanti LR Prezidento įstatymo 23 straipsnio 1

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas // Valstybės žinios. 1993. Nr. 5-89. Aktuali įstatymo redakcija nuo 2009 – 01 – 01 (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=331601 (žr. 2009 m. lapkričio 29 d.).

⁷⁹ Statkevičius M. „Apkaltos padariniai“ // Teisė, 2005. Nr. 56. P. 5.

dalies norma, nustatanti, kad LR Prezidento vardas juo buvusiam asmeniui išlieka iki gyvos galvos. LR Prezidento vardo išsaugojimas vertintinas kaip tam tikra teisinė garantija, sietina su kitomis garantijomis LR Prezidentui. Minima norma siaurintina, o LR Prezidento vardas nesuteiktinas apkaltos proceso tvarka pašalintam asmeniui.

LR Prezidento R. Pakso apkaltos proceso metu 2004 m. įvairiose visuomenės informavimo priemonėse dažnai buvo teigiama, kad apkaltos proceso metu LR Prezidentas „nušalintas nuo pareigų“. Loginio skirtumo tarp „nušalinimo“ ir „pašalinimo“ nėra, nes abiem atvejais asmuo netenka teisės dirbti. Teisiniu požiūriu šios sąvokos yra visiškai skirtingos, nes siejamos su skirtingomis teisės šakomis, pagrindais, tvarka, jas taikančiais asmenimis. Nušalinimas – darbo teisės kategorija. LR Darbo kodekso 123 straipsnyje numatyta darbdavio teisė nušalinti darbuotoją nuo darbo, neleisti jam dirbti ir jam nemokėti atlyginimo, jei yra kodekse numatyti pagrindai.⁸⁰ Nušalinimo terminui pasibaigus, darbuotojas grąžinamas į ankstesnį darbą, jei dėl nušalinimo neatsirado pagrindas nutraukti darbo sutartį. Apkalta, kaip konstitucinės teisinės atsakomybės taikymas, turi visai kitokią prasmę. Kaip minėta, tai nėra vienkartinis nušalinimas nuo pareigų, o jos esmė ir giluminis tikslas – užtikrinti, kad asmuo, sąmoningai pažeidęs Konstituciją, negalėtų eiti tokių pareigų, iš kurių jis buvo pašalintas. Taigi apkaltos atžvilgiu **„nušalinimo nuo pareigų“ sąvoka nevertotina.**

Konstitucija nustato, kad Seimas 3/5 visų savo narių balsų dauguma *panaikina Seimo nario mandatą*, o kiti atsakomybės subjektai *pašalinami iš pareigų*. Parlamento nariai yra tautos atstovai. LR Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad Seimo nariai, eidami savo pareigas, vadovaujasi LR Konstitucija, valstybės interesais, sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų. Taigi Konstitucija nustato laisvą Seimo nario mandatą, nepripažindama imperatyvaus. Laisvo mandato esmė – Tautos atstovo laisvė įgyvendinant savo teises ir vykdant pareigas, nevaržant šios laisvės rinkėjų priesaikais, jį iškėlusiu politinių partijų ar organizacijų politiniais reikalavimais, nepripažįstant teisės atšaukti parlamento narį. Lingvistiškai aiškinant šias dvi sąvokas galima teigti, kad panaikinant Seimo nario mandatą visais atvejais Seimo narys pašalinamas iš pareigų.

LRKT 2004 m. gegužės 25 dienos nutarime⁸¹ konstatavo, kad **Prezidentas gali būti renkamas vėl, jeigu neteko užimamų pareigų už tokio nusikaltimo padarymą, kuriuo Konstitucija nėra šiurkščiai**

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569; Valstybės žinios. 2002. Nr. 71 (atitaisymas).

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1^a straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.

pažeidžiama ar (ir) sulaužoma priesaika. Analogiškai, po LRKT išvados pakoreguotas ir LR Prezidento rinkimų įstatymas.

6. 2. Apkaltos subjektų konstitucinių įgaliojimų suspendavimas prasidėjus apkaltos procesui

Apkaltos padarinių plačiuoju požiūriu samprata priklauso nuo to, nuo kokio momento mes laikome apkaltos procesą prasidėjusiu. Apkaltos proceso pradžia gali būti laikoma parlamento narių iniciatyva pradėti apkaltą, kadangi tik inicijavus apkaltą formuojama specialioji tyrimo komisija, sprendžianti, ar pareikšti kaltinimai teisėti ir pagrįsti, apibrėžiamas atsakomybės subjekto, traukiamo konstitucinėn atsakomybėn, teisinis statusas (Vengrija, Pietų Korėja). Tačiau apkaltos proceso pradžia gali būti pripažįstama ir apkaltos procedūrų pradžia parlamente (kai priimamas parlamento nutarimas). Autorės nuomone, tai būtų teisingesnis sprendimas, nes parlamentas iš viso gali nepritarti specialiosios tyrimo komisijos išvadai. Be to, kaip jau buvo minėta šio baigiamojo mokslinio darbo 4 skyriuje, teisiniu aspektu, specialiosios tyrimo komisijos sudarymas neturėtų būti laikomas apkaltos proceso pradžia. Taip būtų išvengiama nepagrįstų aukščiausių valstybės pareigūnų įgaliojimų ribojimų ar visiško suspendavimo per anksti, nežinant, ar parlamentas pritaris specialiosios tyrimo komisijos išvadai ar ne.

Nei LR Konstitucija, nei Seimo statutas nenumato asmens, dėl kurio pradėtas apkaltos procesas, įgaliojimų apkaltos proceso metu ribojimo arba visiško suspendavimo, nes tai prieštarautų dviem konstituciniams institutams (jų įgyvendinimo prielaidoms): „laikinajam Respublikos Prezidento pareigų ėjimui” ir „laikinajam respublikos Prezidento pavadavimui” (Konstitucijos 89 straipsnis). Pagal Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalį, valdžios galias riboja Konstitucija. Remiantis Konstitucijos 89 straipsnio 4 dalimi jokiais kitais atvejais ir jokie kiti asmenys, nei išvardyti nurodytame straipsnyje, negali vykdyti LR Prezidento įgaliojimų. Be to, LRKT ne kartą pabrėžė, kad Konstitucijoje tiksliai ir aiškiai nustatyti konkrečios valstybės institucijos įgaliojimai ir nė viena iš jų negali šių įgaliojimų perduoti kitai arba jų atsisakyti. Panašiai reikėtų vertinti galimybę laikinai sustabdyti Seimo nario įgaliojimus jo apkaltos metu: tai prieštarautų laisvojo mandato idėjai (Konstitucijos 59 straipsnio 4 daliai). Tačiau vykusio LR Prezidento R. Pakso apkaltos proceso metu tokių diskusijų kilo. Prasidėjus apkaltos LR Prezidentui R. Paksui procesui, 2004 m. vasario 23 d. Seime buvo užregistruotas įstatymo projektas „Dėl Prezidento galių ypatinguoju Prezidento apkaltos laikotarpiu jam paniekinus Konstituciją”.⁸² Projekte buvo siūloma

⁸² Įstatymo projekto tekstą galima rasti LR Seimo svetainės duomenų bazėje, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=227455&p_query=D%EB1%20Prezidento%20gali%F8%20ypatinguoju%20Prezidento%20apkaltos%20laikotarpiu%20jam%20paniekinus%20Konstitucija%20E0&p_tr2=2 (žr. 2009 m. lapkričio 30 d.).

įstatymu nustatyti LR Prezidento galių, numatytų Konstitucijos 84 straipsnio 16, 17, 24 punktuose, apribojimus ir dalį tokių galių perduoti kitai valstybės institucijai. Pagal šio įstatymo projekto 1 straipsnį, Prezidentas ypatinguoju Prezidento apkaltos laikotarpiu laikinai nesinaudotų šiomis galiomis: 1) duoti bet kurious pavedimus arba įsakymus kariuomenei ir bet kurioms ginkluotosioms pajėgoms; 2) skelbti ar dalyvauti skelbiant nepaprastąją padėtį; 3) promulguoti arba atsisakyti promulguoti įstatymus, kuriais siekiama atremti valstybei iškylančias grėsmes; 4) skirti aukštuosius karinius laipsnius bei apdovanojimus. Remiantis šio įstatymo projekto 2 straipsniu, ypatinguoju Prezidento apkaltos laikotarpiu sprendimą dėl nepaprastosios padėties prireikus priima LR Seimas, o nurodyto turinio įstatymus nedelsdamas promulguoja Seimo pirmininkas. Vis dėlto projekto priėmimo procedūra dėl jau minėtų priežasčių nutrūko. Įvesti apkaltos subjektų įgaliojimų ribojimus ar visišką jų suspendavimą apkaltos proceso metu būtų tikslinga, ir sprendimą dėl to turėtų priimti LRKT. Pavyzdžiui, pagal Slovėnijos Konstitucijos atitinkamą straipsnį, gavęs Valstybinio susirinkimo nutarimą dėl Respublikos Prezidento kaltinimo proceso pradžios, Konstitucinis teismas turi teisę priimti sprendimą dėl laikino Respublikos Prezidento įgaliojimų sustabdymo. Apkaltos subjektų įgaliojimų suspendavimu apkaltos proceso metu yra siekiama, kad apkaltos procesui nebūtų daroma politinė įtaka, kad būtų išvengta įtampos tarp valstybės valdžios institucijų.

Tačiau reikėtų paminėti, kad įgaliojimų suspendavimas yra taikomas Aukščiausiojo ar Apeliacinio teismų teisėjų atžvilgiu. Pagal Teismų įstatymo 91 straipsnio 2 dalį, „Seimo nutarimu šio straipsnio 1 dalyje nurodytam teisėjui pradėjus Seime apkaltos procesą, teisėjo įgaliojimai sustabdomi iki Seimo sprendimo apkaltos procese priėmimo. Jei Seimas apkaltai nepritaria, šio teisėjo įgaliojimai atnaujinami ir jam sumokamas atlyginimas už įgaliojimų sustabdymo laiką”.⁸³

6. 3. Galimybė patraukti asmenį kiton teisinėn atsakomybėn (apkaltos – konstitucinės teisinės atsakomybės - ir baudžiamosios atsakomybės santykis)

Kai Seimas konkretų asmenį apkaltos proceso tvarka pašalina iš pareigų arba panaikina Seimo nario mandatą, paprastai panaikinamos ir asmens neliečiamumo garantijos, todėl sudaromos sąlygos už padarytus teisės pažeidimus įstatymų nustatyta tvarka jam taip pat taikyti kitą teisinės atsakomybės rūšį ar rūšis. Konstitucijos nustatytą neliečiamybės teisę praranda ir savo noru atsistatydinę iš pareigų arba atsisakę Seimo nario mandato asmenys. 1999 m. gegužės 11 d. nutarime LRKT, nagrinėdamas

⁸³ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, 46-851. Aktuali redakcija: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343547 (žr. 2009 m. lapkričio 30 d.).

konstitucinės ir kitos teisinės atsakomybės taikymo santykį, pabrėžė: „Ar, be konstitucinės atsakomybės, jie (neteisėti veiksmai – *autorės pastaba*) užtraukia dar ir kitokią teisinę atsakomybę, priklauso nuo to, ar teisinė sistema pripažįsta, kad tais pačiais neteisėtais veiksmais gali būti pažeidžiami ne tik konstituciniai, bet ir kiti teisiniai santykiai”.⁸⁴ Taigi LRKT pripažino konstitucinės atsakomybės savarankiškumą, savarankišką jos taikymo tvarką.

Galimi du atvejai, kada kyla konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės santykis apkaltos kontekste:

1) Generalinis prokuroras, nustatęs, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą, apie tai nedelsdamas praneša Seimui. Seimas, išklausęs generalinio prokuroro pranešimą dėl įtarimo padarius nusikaltimą, leidžia patraukti asmenį (Seimo narį, arba Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą teisėją) baudžiamojon atsakomybėn. Taigi rezultatyvi apkaltos proceso baigtis Lietuvoje nevisada yra būtina ir vienintelė sąlyga taikyti kitą teisinės atsakomybės rūšį, (išskyrus šalies Prezidento apkaltos atvejį, nes šiuo atveju pirmiausia turi būti išsprendžiamas konstitucinės atsakomybės klausimas). Tuomet pirmiausia sprendžiamas baudžiamosios atsakomybės klausimas. Formaliai teismo, išsprendusio baudžiamosios atsakomybės klausimą, priimtas nuosprendis saisto Seimą tik tiek, kad pagal Seimo statuto 228 straipsnio 6 dalį, Seimas, gavęs įsiteisėjusio išteisinamojo teismo nuosprendžio nuorašą arba sprendimą nutraukti baudžiamąją bylą, artimiausiame posėdyje priima nutarimą nutraukti apkaltos procesą.

1998 - 1999 m. Lietuvoje vyko pirmas bei vienintelis Seimo nario apkaltos procesas. Jis pradėtas gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą. LR Seimo narys A. Butkevičius buvo pripažintas esąs kaltas pasikėsinęs sukčiauti stambiu mastu ir 1998 m. lapkričio 18 d. buvo nuteistas penkerius su puse metų kalėti. 1999 m. vasario 17 d. Lietuvos apeliacinis teismas atmetė A. Butkevičiaus apeliacinį skundą, o 1999 m. gegužės 11 d. kasacinį skundą atmetė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 1999 m. birželio 15 d. Seime įvyko A. Butkevičiaus „supaprastinta apkaltos procedūra“, tačiau Seimo nario mandatas nebuvo panaikintas, nes nebuvo surinkta daugiau kaip 3/5 balsų dauguma. Susidarė beprecedentė praktika, kai parlamento narys, nuteistas realia laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą, savo įgaliojimus vykdė ir atstovavo Tautai laisvės atėmimo vietoje. Seimo nariai balsuodami prieš jo pašalinimą iš Seimo nario pareigų, savo veiksmus grindė tuo, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimas baudžiamajoje byloje pripažinti A. Butkevičių kaltu apskūstas Europos Žmogaus Teisių Teismui ir nesant šio teismo sprendimo, neaiški teismo pozicija dėl A. Butkevičiaus nuteisimo teisėtumo. Kreipimasis teisminės gynybos į

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.

tarptautines institucijas nėra pagrindas, ypač politikams, išreikšti nepagarbą teisėtam, pagrįstam ir įsiteisėjusiam savo valstybės teismo nuosprendžiui. LRKT dar 1999 m. gegužės 11 d. nutarime⁸⁵ aiškindamas apkaltos instituto sampratą, konstatavo, kad apkaltos proceso institutas Lietuvos konstitucinėje sistemoje sietinas su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios, pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, su konstituciniais asmens teisių ir laisvių apsaugos principais, tačiau šis LRKT apkaltos instituto sampratos aiškinimas šiuo atveju liko neišgirstas. A. Butkevičiaus apkaltos proceso baigtis iškėlė klausimą – ar tikrai Seimas, gavęs įsiteisėjusį apkaltinamąjį bendrosios kompetencijos teismo nuosprendį, gali nuspręsti nepašalinti asmens iš pareigų ar nepanaikinti Seimo nario mandato, kaip atsitiko šiuo atveju.

Apkaltos procesas turi būti reglamentuotas taip, kad nekiltų abejonių dėl konstitucinės atsakomybės teisėtumo ir pagrįstumo. Viena vertus, tik Seimas gali nuspręsti, pašalinti asmenį ar ne iš pareigų, panaikinti Seimo nario mandatą ar ne. LRKT pozicija apie bendrosios kompetencijos teismo nuosprendžio ir Seimo nutarimo santykį: „Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Savo ruožtu Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas lemia tai, kad **teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas**”.⁸⁶ Vadovaujantis šiuo LRKT išaiškinimu, automatiškas Seimo nario mandato panaikinimas remiantis vien apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu nėra galimas. Taigi darytina išvada, kad Seimas nesprenžia to, ką nusprendžia teismas baudžiamojoje byloje. Tiesiog, įsiteisėjęs teismo nuosprendis gali būti Seimo panaudotas kaip pagrindas pritaikyti asmeniui konstitucinę sankciją. Tačiau, autorės nuomone, teisinėje demokratinėje valstybėje parlamentas turėtų pašalinti iš pareigų asmenį, kuris pripažintas kaltu įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu dėl nusikaltimo. Svarbu išsiaiškinti tik viena – dėl kokio nusikaltimo buvo asmuo pripažintas kaltu (tyčinio ar neatsargaus) ir ar tuo nusikaltimu kartu padarytas šiurkštus konstitucinis deliktas (tai LRKT kompetencija). Ne kiekvienu nusikaltimu diskredituojamas valdžių autoritetas. Analizuojant LR Konstituciją, galima teigti, kad valdžių autoritetas visais atvejais diskredituojamas tada, kai nusikaltimu kartu šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija ir sulaužoma priesaika. Kai bendrosios kompetencijos teismas pripažįsta, kad asmuo padarė tyčinį nusikaltimą, parlamentas privalo apkaltos proceso tvarka pašalinti jį iš pareigų, nes akivaizdu, jog tyčia darant nusikaltimą, šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija ir sulaužoma priesaika (tai turėtų patvirtinti LRKT išvada). Taigi parlamentas šiuo atveju yra saistomas bendrosios kompetencijos teismo sprendimo. Kita

⁸⁵ Ten pat (žr. 84 išnašą).

⁸⁶ Ten pat (žr. 84 išnašą).

vertus, tik apkaltos proceso tvarka gali būti nustatyta, ar konkrečiu nusikaltimu pažeista Konstitucija. Tad konstitucinės atsakomybės taikymo ribos yra platesnės nei baudžiamosios atsakomybės. Taikant konstitucinę atsakomybę apkaltos proceso tvarka būtina įvertinti asmens veiksmus ištikimybės Konstitucijai, priesaikai požiūriu. Nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, nesukelia tokių pačių konstitucinių teisinių padarinių, kaip nusikaltimas, kuriuo kartu yra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika. Neatsargiu nusikaltimu Konstitucija gali būti nepažeista šiurkščiai, o priesaika nesulaužyta. Seimo nariams, palyginti su valstybės tarnautojais, taikomi iš principo skirtingi moralės standartai. Kita vertus, tokie dvigubi moralės standartai teisinėje valstybėje neturėtų virsti farsu. Jeigu asmuo iš valstybės tarnybos gali būti atleistas už pagirias, tai Seimo nesutikimas panaikinti parlamentarui, padariusiam sunkų tyčinį nusikaltimą, Seimo nario mandatą interpretuotinas kaip Seimo išskirtinio statuso demonstravimas, peržengiantis nepagarbos visuomenei ribą. Todėl darytina išvada, kad apkaltos proceso tvarka iš pareigų privalo būti pašalintas toks asmuo, kuris nusikaltimu kartu šiurkščiai pažeidžia Konstituciją ir sulaužo priesaiką. Juk Seimo narių apsisprendimo laisvę šiuo atveju riboja pačių duota priesaika vadovautis Konstitucija.

Tačiau galutinį kiekvieno Seimo nario apsisprendimą šiuo klausimu gali nulemti tik subjektyvus tokio nusikaltimo vertinimas konstitucinės atsakomybės ribų atžvilgiu. LRKT išvados rezoliucinė dalis nesaisto Seimo, tik atsako į jo „paklausimą“. Norint išvengti tokio subjektyvaus vertinimo keliamo pavojaus, Konstitucijoje reikalaujama net 3/5 kvalifikuotos Seimo narių balsų daugumos sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimą. Be to, reikėtų pažymėti, kad A. Butkevičiaus apkaltos metu egzistavo toks teisinis reguliavimas, jog nusikaltimo padarymo atveju Seimo statute nebuvo numatyta galimybė Seimui kreiptis į LRKT dėl išvados pateikimo, ar tokie asmens veiksmai padarius nusikaltimą nepažeidžia šiurkščiai Konstitucijos ar nesulaužo duotos priesaikos. LRKT nebuvo įtrauktas į apkaltos procesą - buvo taikomas vadinamasis „supaprastintas apkaltos procesas“.

2) Generalinis prokuroras, nustatęs, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą, apie tai nedelsdamas praneša Seimui. Įtariant LR Prezidentą, Seimas dėl jo išskirtinio imuniteto negali leisti pirma patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn – visuomet sudaroma specialioji tyrimo komisija. Išklauses generalinio prokuroro pranešimą dėl kitų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų, Seimas gali nuspręsti neduoti sutikimo konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Tuomet sudaroma specialioji tyrimo komisija, jeigu yra nurodyto subjekto (1/4 Seimo narių) siūlymas. Tačiau, jeigu konstitucinė teisinė atsakomybė buvo pritaikyta ir kitu pagrindu, ne nusikaltimo padarymu – pašalinus asmenį iš pareigų ar panaikinus Seimo nario mandatą taip pat gali gręsti patraukimas kiton teisinėn atsakomybėn. Juk, pvz., priesaikos sulaužymas gali apimti kitus du pagrindus, yra universalesnis.

Tais veiksmais, kuriais sulaužoma priesaika, taip pat gali būti padaromas tam tikras nusikaltimas, pvz., baudžiamosios atsakomybės atžvilgiu.

Jeigu asmuo pirmiausia pašalinamas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, ši konstitucinė sankcija teoriškai negali būti vertinama kaip „kaltės prezumpcija“ baudžiamajame procese. Tai, pasak autorės, galima argumentuoti ir tuo, kad, kaip buvo išanalizuota ir konstatuota anksčiau, sąlyginai, de facto neįmanomas LR Prezidento patraukimas konstitucinės atsakomybės remiantis trečiuoju pagrindu – nusikaltimo padarymu. Tad vien dėl to konstitucinės justicijos bylos išvados negali būti pritaikytos baudžiamajame byloje kaip visiška tiesa ir kaltės įrodymas baudžiamosios atsakomybės atžvilgiu. Apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, net jei jos taikymo pagrindas yra nusikaltimo padarymas. Teismai, nagrinėdami bylas, yra nepriklausomi, vadovaujasi Konstitucija, klauso tik įstatymų. Taigi galima situacija, kai asmuo, pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, dėl tų pačių veiksmų bus išteisintas baudžiamajame procese. Tai neprieštarautų teismų nepriklausomumo principui.

LR Prezidentas R. Paksas, be kitų kaltinimų, buvo apkaltintas „sąmoningai leidęs suprasti J. Borisovui, kad dėl jo teisėsaugos institucijos atlieka tyrimą ir vykdo jo pokalbių telefonu kontrolę“. Tačiau Vilniaus apygardos teismo 2004 m. spalio 25 d. nuosprendžiu R. Paksas išteisintas dėl nusikaltimo, numatyto BK 125 straipsnyje („Valstybės paslapties atskleidimas“), padarymo, nesant neginčijamų įrodymų, jog J. Borisovas apie atliekamą pokalbių kontrolę sužinojo būtent iš R. Pakso. Vilniaus apygardos teismo nuosprendyje konstatuota, kad, sprendžiant LR Prezidento R. Pakso konstitucinės atsakomybės apkaltos proceso tvarka klausimą, faktiniai duomenys dėl valstybės paslapties išdavimo buvo interpretuojami laisviau, kad tiek Specialiosios tyrimo komisijos išvada, tiek LRKT išvada, tiek LR Seimo sprendimas negali nulemti teismo, nagrinėjančio kaltinamojo R. Pakso baudžiamosios atsakomybės klausimą išvadų. Tokia apygardos teismo išvada atitinka LR Konstitucijos 109 straipsnio ir Baudžiamąjo proceso kodekso (toliau – BPK) 20 straipsnio nuostatas, kad **vertinant kaltinamojo baudžiamosios atsakomybės klausimą, asmens kaltumą, ištyrus faktinius bylos duomenis, gali vertinti tik tai nagrinėjantis teismas**, ir įrodymus teisėjai vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis tik įstatymu. Tačiau teismas nenurodė konkrečių įrodymų, kuriuos LRKT interpretavo plačiau ir kokie konkretūs teisiniai argumentai baudžiamajame byloje paneigė LRKT nustatytas faktines aplinkybes (baudžiamosios atsakomybės atžvilgiu nebuvo pakankamų įrodymų apskritai – *autorės pastaba*). Būtent dėl šios priežasties Lietuvos apeliacinis teismas 2005 m. kovo 1 d. nuosprendžiu panaikino Vilniaus apygardos teismo nuosprendį, nes LRKT savo išvadas dėl valstybės paslapties atskleidimo pagrindė „teisėtai gautais ir patikrintais

įrodymais”⁸⁷. Tačiau 2005 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas panaikino Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nuosprendį ir paliko galioti Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 25 d. nuosprendį be pakeitimų.⁸⁸ Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija pažymėjo, kad **LRKT, LR Seimo sudaromų komisijų ir bendrosios kompetencijos teismų funkcijos yra aiškiai atribotos LR Konstitucijoje ir įstatymuose, kad Seimo specialiajai tyrimo komisijai nesuteikti jokie įgaliojimai spręsti asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimus, kad LRKT klausimą dėl valstybės paslapties neišsaugojimo nagrinėjo ne kaip baudžiamąją bylą**, taigi net ir tuo atveju, jei procesas LRKT vyko atsižvelgiant į BPK nuostatas, tai jokių būdu neatleidžia nei pirmosios instancijos, nei apeliacinės instancijos teismo nuo tų pačių aplinkybių įrodinėjimo baudžiamojo proceso įstatymų nustatyta tvarka ir neleidžia jų įrodytumo prezumpcijos, padarant išvadas, perkėlus jas iš kitų institucijų sprendimų. Tokie reikalavimai baudžiamajam procesui bei nuosprendžiui numatyti BPK 301 straipsnyje, kad **teisėjai ir teismai vykdydami teisingumą yra nepriklausomi. Institucijų, nagrinėjančių asmenų konstitucinės atsakomybės klausimus, padarytos išvados neturi prejudicinės galios baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui**, kuris toje byloje vykdo teisingumą ir pagal LR Konstitucijos 31 ir 109 straipsnius pats privalo ištirti visas reikšmingas aplinkybes ir nuspręsti: pirma, ar buvo padaryta nusikalstama veika, antra, ar baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo yra kaltas dėl tos veikos padarymo. Jokie kitų institucijų priimti sprendimai baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo nuo šių pareigų vykdymo neatleidžia. Antra vertus, baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės skirtumai lemia tai, kad **baudžiamąją bylą nagrinėjančių teismų sprendimai nekeičia, nenaikina ir neturi jokios kitokios įtakos sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimus kitų institucijų priimtiems sprendimams ir padarytoms išvadoms**. Skirtingi procesai nereiškia, kad pripažįstamas tiesų „daugybiskumas”. Kiekvienas procesas turi savo tikslus, juose vartojamos įstatymo nustatytos priemonės. LRKT atlikto tyrimo ir konstatavimo (tuo labiau vertinimo ir kvalifikavimo) rezultatas pagal Konstituciją (109 straipsnis, 111 straipsnio 1 dalis) Aukščiausiojo Teismo nesaisto, bet jis privalo į jį atitinkamai atsižvelgti, nepaneigti iš esmės ir neleisti kilti abejonių dėl jo pagrįstumo (Konstitucijos 5 straipsnis, 107 straipsnio 1 dalis).

Be to, Konstitucijos (107 straipsnio 2 dalis) požiūriu aišku ir nediskutuotina, kad Aukščiausiasis Teismas neveikia kaip apeliacinė ar kasacinė instancija LRKT nagrinėtoms byloms, ką jau kalbėti apie Seimo sprendimus. Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą, kurio dabartinėje redakcijoje kažkodėl apskritai

⁸⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-99/2005 (R. Pakso byla).

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005 (R. Pakso byla).

nenumatomas išvados (kitaip nei nutarimo 62 straipsnyje) peržiūrėjimas, iš esmės tik paties LRKT (ne bendrosios kompetencijos teismų ar kitų institucijų) iniciatyva gali būti pagrindas pradėti ankstesnės konstitucinės justicijos byloje priimtų sprendimų koregavimo procedūra. Kaip teigia E. Šileikis⁸⁹, R. Pakso atveju išryškėjo konstitucinės justicijos bylos ir baudžiamosios bylos nagrinėjimo ypatumų tuo požiūriu, kad: a) pirmu atveju buvo nagrinėtas konstitucinės, o antruoju – baudžiamosios atsakomybės klausimas, tad „priešpriešos“ negali būti, nes **„ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę“**; b) Aukščiausiasis Teismas, nepaneigdamas LRKT nustatyto juridinio fakto, „tik“ nutarė, kad byloje nepakanka įrodymų daryti nei prielaidų, nei neginčijamų išvadų apie R. Pakso kaltę BK ir BPK kontekste (ne Konstitucijos aspektu), nes aptariamoje nutartyje analizuoti tik žemesnių instancijų teismų surinkti įrodymai; c) **rezultatyvaus apkaltos proceso konstitucinių padarinių likimas nėra susijęs su kriminalinių bausmių skyrimu ar neskylimu** – pašalintam apkaltos proceso tvarka asmeniui ir toliau neterminuotai galioja bendrasis draudimas eiti tas pačias ar pagal priesaikos pobūdį lygiavertes Seimo ar Vyriausybės nario pareigas. Tačiau, atsižvelgus į R. Pakso baudžiamąją bylą, kyla neišspręstas klausimas, ar skyrus apkaltos proceso tvarka pašalintam asmeniui ar asmeniui, kuriam ta tvarka panaikintas mandatas, prokurorų siūlomą kriminalinę bausmę, nebūtų iš esmės nukryptama nuo Konstitucijos (31 straipsnio 5 dalies) ir kartu BK bei BPK principo „niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“. Aukščiausiasis teismas, pasisakydamas, kodėl baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas negali remtis minėta LRKT išvada (matyti joje „prejudicinę galią“) ir privalo pats viską atlikti iš naujo (lyg nieko nebūtų buvę), vadovavosi elementaria logika: jei bendrosios kompetencijos teismų teisėjai besąlygiškai priimtų LRKT išvadoje nustatytą juridinį („atskleidė“) faktą ir patys pagal savo vidinį įsitikinimą iš naujo išsamiai nevertintų tą patį faktą patvirtinančių įrodymų, tai teisingumo vykdymas Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies požiūriu būtų fikcija, nes tokį teisingumą baudžiamosioje byloje esmine dalimi (tiek, kiek dar nepaskirta kriminalinė bausmė, bet jau nustatyta nusikalstamos veikos sudėtis, taigi ir kaltė) būtų įvykdžiusi institucija, kuri nenagrinėjo baudžiamosios bylos (sprendė tik konstitucinės atsakomybės klausimą) ir nepriėmė nuosprendžio Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalies požiūriu (priėmė tik išvadą, kurios prašė Seimas). Tai, kad LRKT išvadoje juridiniai faktai nustatyti laikantis BPK principų, dar (savaiame) nereiškia, kad šis teismas veikė kaip baudžiamasis teismas. **LRKT išimtinu apkaltos proceso atveju negali būti vertinamas kaip „baudžiamasis teismas“**, nes jis **sprendžia išimtinai konstitucinės atsakomybės (galima pabrėžti, kad dar siauriau – tik šios atsakomybės prielaidų, teisinių pagrindų, kaltės) klausimą**. Be to, LR Konstitucija LRKT nesuteikia

⁸⁹ Šileikis E. „Aukščiausiasis Teismas prieš Konstitucinį Teismą? Galvosūkis dėl juridinio fakto“ // Justitia, 2006 m. Nr. 1 (59). P. 14.

teisės priimti galutinį nutarimą (ne išvada, kurios prašo Seimas) pašalinti pareigūną iš pareigų, tuo labiau individualizuoti kitą alternatyvią bausmę iš kelių galimų. Baudžiamojo teismo funkcija visais atvejais negali būti pradėta vykdyti nuo vidurio ar pabaigos, antraip nereikėtų nei advokatų, nei prokurorų, nei kaltinamojo paskutinio žodžio – iš karto būtų galima pereiti prie kriminalinės bausmės individualizavimo.

Pasak E. Šileikio, konstitucinės justicijos atliktas R. Pakso veiksmų tyrimas būtų gerokai mažiau diskutuotinas ir palankesnis bendrosios kompetencijos (baudžiamiesiems) teismams, jei pirmiau veikęs LRKT nebūtų tyręs ir nustatęs šiurkštumo, kaip konstitucinio delikto subjektyvaus, t. y. kaltę įrodančio, elemento, be to, nebūtų vartojęs žodžių, kurie vartojami BK (125 str.), t. y. nebūtų užsiminęs apie valstybės paslapties atskleidimą.

Taigi jeigu asmuo pašalinamas iš pareigų ar panaikinamas jo Seimo nario mandatas apkaltos proceso tvarka dėl nusikaltimo padarymo, tai dar nereiškia, kad jis bus automatiškai pripažintas kaltu ir baudžiamojame byloje. Kita vertus, jeigu jo atžvilgiu priimamas apkaltinamasis nuosprendis, tai taip pat dar nereiškia, jog jis privalo būti pašalintas iš pareigų (arba panaikintas jo Seimo nario mandatas) apkaltos proceso tvarka.

IŠVADOS

1) Išskiriamos dvi konstitucinės atsakomybės formos – konstitucinė politinė ir konstitucinė teisinė. Pagrindiniai konstitucinę atsakomybę išskiriantys požymiai: 1) tikslas – ne nubausti subjektą, o atimti arba apriboti jo įgaliojimus; 2) objektas – tiesiogiai išreikštos Konstitucijos normos ir principai; 3) subjektas – Konstitucijoje numatyti, specialius (valdingus) įgaliojimus turintys asmenys; 4) konstitucinę atsakomybę taiko politinė valdžios institucija – Seimas arba LR Prezidentas; 5) nebūdingas tam tikro subjekto kaltės įrodinėjimas ir jos buvimo fakto nustatymas (išskyrus apkaltos procesą); 6) numatyta speciali poveikio priemonių sistema, konstitucinės atsakomybės taikymo būdų ir formų visuma; 7) formalus pagrindas – Konstitucijos pažeidimas; 8) ribota teisminės savigynos galimybė. Be to, galime kalbėti tiek apie individualią, tiek apie „grupinę“ konstitucinę politinę atsakomybę – skirtingai nei konstitucinės teisinės atsakomybės atveju, kuri gali būti taikoma tik individualiam subjektui.

2) Nuo 2004 m. konstitucinė atsakomybė tapo akivaizdžiai formaliai pripažinta **savarankiška teisinės atsakomybės rūšimi** (tiek oficialioje baudžiamosios ir konstitucinės justicijos doktrinoje, tiek Seimo teisėkūroje) mažiausiai vienu aspektu: vertinant (aiškinant) konstitucinę sankciją - pašalinimą iš pareigų ar mandato panaikinimą apkaltos proceso tvarka (Konstitucijos 74 str.; 86 str. 2 d.). **Konstitucinė teisinė atsakomybė** savita ir skiriasi nuo politinės tuo, kad dvi jos **formos**: 1) konstitucinių įgaliojimų atėmimas apkaltos proceso tvarka (Konstitucijos 74 straipsnis); 2) atleidimas už teisėjo vardo pažeminimą (Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktas) teisėjus, kuriems netaikomas apkaltos procesas – grindžiamos formaliais teisiniais pagrindais ir jų faktiškumo depolitizuoto profesionalaus nustatymo garantijomis (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 112 straipsnio 5 dalis).

3) Nors įvairiose valstybėse konstitucinis apkaltos instituto reguliavimas skiriasi, tačiau demokratinėje teisinėje valstybėje (ir Lietuvoje) apkaltos institutas apima šiuos elementus: 1) apkalta gali būti taikoma tik tam tikriems pareigūnams, kurie paprastai išvardijami Konstitucijoje; 2) apkalta galima tik specialiai nustatytais pagrindais, kurie įtvirtinti Konstitucijoje; 3) apkaltos procesas dažniausia vyksta parlamente, laikantis taisyklių, būdingų teisminiam nagrinėjimui: sprendimui priimti reikalinga kvalifikuota balsų dauguma; 4) rezultatyvaus apkaltos proceso padarinys yra specifinė konstitucinė sankcija - asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas, - kurios sudėtine dalimi laikomas draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką. Lietuvoje apkalta – ypatingas politinis-teisinis procesas, kai sprendžiamas pareigūno (LR Prezidento, LRKT pirmininko ar teisėjo, Aukščiausiojo

Teismo pirmininko ar teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ar teisėjo bei Seimo nario) konstitucinės teisinės atsakomybės klausimas, už Konstitucijoje numatytų, diskredituojančių valdžių autoritetą teisės pažeidimų padarymą. Apkaltos proceso tikslas – objektyvus tyrimas ir kvalifikuotas teisinis valstybės pareigūnų tiriamų veiksmų įvertinimas.

4) Apkaltos subjektais gali būti **tik Konstitucijoje ir Seimo statute išvardyti pavieniai asmenys**, jokiū būdu apkalta negali būti taikoma kolegialiai. Šie subjektai **Seimui nėra atskaitingi**, Konstitucijoje jiems nustatytas ir kituose įstatymuose detalizuotas imunitetas, t. y. asmens neliečiamumas. LR Konstitucijos 74 straipsnyje numatytas **baigtinis subjektų**, kuriems gali būti taikomas apkaltos procesas, **sąrašas** – tai LR Prezidentas, LRKT pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai, Seimo nariai. Konstitucija LR Prezidentui pareigų vykdymo laikotarpiu suteikia ypatingą statusą, kuris skiriasi nuo kitų valstybės pareigūnų ir piliečių teisinio statuso. LR Prezidentas, kol eina savo pareigas, negali būti suimtas, patrauktas administracinėn ar baudžiamojon atsakomybėn (LR Konstitucijos 86 straipsnis). Tad sąlyginai, *de facto* neįmanomas ir LR Prezidento patraukimas konstitucinėn atsakomybėn remiantis trečiuoju pagrindu – nusikaltimo padarymu.

5) LR Konstitucija (74 straipsnyje) ir Seimo statutas (228 straipsnio 2 dalyje) numato griežtą ir **baigtinį pagrindų pradėti apkaltos procesą sąrašą**. Pagrindas pradėti apkaltos procesą atsiranda, kai Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo: 1) **šiurkščiai pažeidžia Konstituciją**; 2) **sulaužo duotą priesaiką**; 3) **padaro nusikaltimą**. Pradėti apkaltos procesą užtenka vieno iš nurodytų pagrindų. Visi jie yra lygiaverčiai ir nepriklausomi vienas nuo kito. Priesaikos sulaužymas apima kitus du pagrindus apkaltos procesui inicijuoti: 1) šiurkštų Konstitucijos pažeidimą; 2) nusikaltimo padarymą. Todėl priesaikos sulaužymas yra universalesnis reiškinys ir bendresnis pagrindas apkaltos procesui inicijuoti. Apkalta iš principo galima tik už tuos apkaltos proceso subjektų veiksmus, kurie **padaryti einant jų pareigas (ar siekiant šias pareigas užimti)**. Apkaltos proceso metu dėl tų pačių konkretaus asmens veiksmų **negalima keisti apkaltos proceso pagrindo**.

6) Pagal vykdomas procedūras, apkaltos procesas Lietuvoje vyksta tokia eiga: 1) **apkaltos inicijavimas** (siūlymas ją pradėti) Seime. Tai daryti gali tik ne mažesnė kaip $\frac{1}{4}$ Seimo narių grupė; 2) **parengiamasis** apkaltos proceso **etapas** (išankstinis tyrimas Seime) – specialiosios tyrimo komisijos (tik iš Seimo narių) sudarymas, pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą pagrįstumui ištirti bei išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti; 3) konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimas ir **išvados**, ar apkaltos subjekto veiksmais buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika **pateikimas**; 4) viešas **apkaltos procesas**, vykstantis **Seime**, gavus LRKT išvadą, kad asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; 5) **nutarimo** pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti jo Seimo nario mandatą **priėmimas**. Galima teigti, kad reikėtų atsisakyti senesnių apibrėžimų

(arba išplėsti juos), kad apkaltos procesas yra parlamentinis procesas. Kaip beveik viskas LR konstitucinėje teisėje yra „mišraus varianto“ (ir valdymo forma, ir Seimo rinkimų sistema ar teismų sistema), taip ir **apkaltos procesas iš esmės yra mišrus: „pusiau parlamentinis, pusiau teisminis“**, vykstantis Seime, LRKT ir vėl Seime.

7) Buvo atskleistas naujas apkaltos proceso etapas, kuris „netelpa“ į įprastus parlamentinio darbo ar proceso rėmus: tai faktinių aplinkybių galutinio teismo tyrimo, nustatymo ir kvalifikavimo etapas, vykstantis LRKT. Šiuo požiūriu LRKT, rengdamas ir surašydamas išvadą, kurios prašo Seimas, ne tik nagrinėja konstitucinę bylą pagal savo (teismo) proceso taisykles, bet ir sprendžia juridinių faktų nustatymo bei jų kvalifikavimo klausimą. LRKT sprendžia ar asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir teikia išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja arba neprieštarauja Konstitucijai. Seimas negali tęsti apkaltos proceso pareigūnui, jei LRKT konstatavo, kad šis pareigūnas nesulaužė priesaikos ar šiurkščiai nepažeidė Konstitucijos. Taigi LRKT savo jurisprudencijoje suformulavo šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo nustatymo doktriną. LRKT išvada, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją yra galutinė ir neskundžiama. Šios išvados konstatuojamosios dalies, kurioje formuojama oficialioji konstitucinė doktrina, negali pakeisti ar panaikinti jokia valstybės institucija, pareigūnas ar kitas subjektas. Šioje išvadoje fiksuoti teisiniai faktai laikomi visiškai nustatytais, jų niekas negali paneigti, pakeisti, kvestionuoti (konstitucinės atsakomybės požiūriu).

8) Apkaltos padariniai siauroju požiūriu – pašalinimas iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimas ir po to sekanti galimybė patraukti asmenį kiton teisine atsakomybėn. Apkaltos padariniai plačiuoju požiūriu – apkaltos subjektų įgaliojimų suspendavimas/apribojimas prasidėjus apkaltos procesui ir apima apkaltos padarinius siauroju požiūriu. Atsižvelgiant į besiformuojančią apkaltos proceso konstitucinę praktiką, draudimas asmeniui eiti tam tikras pareigas vertintinas kaip pagrindinės konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš pareigų sudedamasis elementas. LR konstitucinėje teisėje nenumatytas apkaltos subjektų konstitucinių įgaliojimų suspendavimas/apribojimas vykstant apkaltos procesui.

Darbo baigimo data: 2009 m. gruodžio 14 d.

KAROLINA STAŽYTĖ
karolinastazyte@yahoo.co.uk

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.
- 2) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios. 1993. Nr. 6-120.
- 3) Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas // Valstybės žinios. 1993. Nr. 5-89.
- 4) Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5122.
- 5) Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. kovo 16 d. nutarimas „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Respublikos Prezidento dekretas „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 41-1325.
- 6) Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. vasario 19 d. nutarimas „Dėl apkaltos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui proceso Seime pradžios“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 28-882.
- 7) Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. vasario 19 d. nutarimas „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 28-883.
- 8) Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992. Nr. I-2721.
- 9) Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 5-97.
- 10) Lietuvos Respublikos Seimo statutas „Dėl statuto pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 165-6025.
- 11) Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, 46-851.

Teismų praktika:

- 12) Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-99/2005 (R. Pakso byla).
- 13) Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-544/2005 (R. Pakso byla).
- 14) Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 11d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-200/1999 m. (A. Butkevičiaus byla).

15) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1999. Nr. 42-1345.

16) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. sprendimo atmeti Seimo nutarimo „Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo” projektą ir Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. nutarimo „Dėl Seimo narių grupės 1998 m. rugšėjo 28 d. teikimo „Dėl apkaltos proceso Seimo nariui Audriui Butkevičiui inicijavimo” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 24 straipsnio 1 daliai, 238 straipsniui, 239 straipsnio 1 bei 3 dalims, 241 ir 243 straipsniams” // Valstybės žinios. 2000, Nr. 28–784.

17) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka” ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai” // Valstybės žinios. 2003. Nr. 124-5643.

18) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui” atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004. Nr. 56-1948.

19) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004. Nr. 85-3094.

20) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004. Nr. 49-1600.

21) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas - teisminė institucija” ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2006, Nr. 65-2400.

22) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija),

96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292.

Nenorminė literatūra:

- 23) Bacevičius V. „Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai” // Jurisprudencija, 2008. Nr. 9(111). P. 94 – 104. - ISSN 1392-6195.
- 24) Birmontienė T., Jankauskas K., Jarašiūnas E. ir kt. „Lietuvos Konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda”. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2007. - ISBN 9789955190615.
- 25) Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. „Lietuvos konstitucinė teisė”. – Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. - P. 459 – 460; 726 – 730. - ISBN 9955442611.
- 26) Ganusauskas E. „Taikiny Nr.1”. – Vilnius: Lietuvių tauta, 2004. - ISBN 9986795281.
- 27) Jarašiūnas E. „Apie konstitucinės justicijos funkcijas” // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. P. 139 - 156. - ISBN 9986909430.
- 28) Jarašiūnas E. „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta: kelios aktualios problemos” // Jurisprudencija, 2006. T. (80). P. 34 – 49. – ISSN 1392-6195.
- 29) Jarašiūnas E. „Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos” // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. - P. 141 – 174. - ISBN 9955688017.
- 30) Jovaišas K. „Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras”/ 2 dalis. Teisės institutas, 2002. - Vilnius. - P. 108 – 118. - ISBN 995593462X.
- 31) Kūris E. „Teisės ir faktų tyrimo persipynimas konstitucinės justicijos bylose” // Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 41 – 51. - ISBN 9955688017.
- 32) Skaistys A. „Priesaikos institutas ir jo įgyvendinimo problemos” // Jurisprudencija, 2004. T. 54(46). P. 16 – 28. – ISSN 1392-6195.
- 33) Statkevičius M. „Apkaltos padariniai” // Teisė, 2005. Nr. 56. P. 50 – 63. - ISSN 1392-1274.
- 34) Šedbaras S. „Administracinė atsakomybė”. - Vilnius: Justitia, 2005. - ISBN 9986567947.
- 35) Šileikis E. „Alternatyvi Konstitucinė teisė” // Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - P. 581 – 586. - ISBN 9955557729.
- 36) Šileikis E. „Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje” // Konstituciniai valdžių sandaros principai: tarptautinės konferencijos medžiaga / Parlamentinio bendradarbiavimo centras. - Vilnius: Valstybės žinios, 2008 m. - P. 94 – 111. - ISBN 9789986181774.

- 37) Šileikis E. „Aukščiausiasis Teismas prieš Konstitucinį Teismą? Galvosūkis dėl juridinio fakto” // *Justitia*, 2006 m. Nr. 1(59). P. 13 – 31. - ISSN 1392-5709.
- 38) Šileikis E. „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo”) ir sampratos klausimas // *Justitia*, 2006 m. Nr. 2(60). P. 2 – 18. – ISSN 1392-5709.
- 39) Vaičaitis V. A. „Prezidento apkalta, 2003 – 2004” // *Dokumentų rinkinys*. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005 m. - ISBN 9955557605.
- 40) Vaišvila A. „Teisės teorija” // *Vadovėlis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas*. - Vilnius: *Justitia*, 2004. - ISBN 9955616075.
- 41) Vaitkevičiūtė V. „Tarptautinių žodžių žodynas”. - Vilnius: *Alma Litera*, 2004. - P. 314. - ISBN 9955081007.

Stažytė K. Apkaltos institutas Lietuvos konstitucinėje teisėje / Teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovė lekt. I. Pukanasytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2009.

SANTRAUKA

Darbe „Apkaltos institutas Lietuvos konstitucinėje teisėje“ analizuojamos šio Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatyto instituto ištakos, tikslas, forma, įgyvendinimo problemos, sampratos plėtojimas. Bandoma atskleisti apkaltos sąvoką, reglamentuotą Lietuvos Respublikos teisės aktuose, ir jos reikšmę modernioje visuomenėje. Nagrinėjama konstitucinės atsakomybės samprata, jos santykis su teisine, politine ir kitomis teisinės atsakomybės rūšimis. Teorinė analizė paremta Lietuvos Respublikoje vykusiais apkaltos procesais.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnyje teigiama, kad Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas. Atskleidžiamos pagrindinės Lietuvos Respublikos Seimo, kaip politinės institucijos, kurioje inicijuojama ir vykdoma apkaltos procedūra, funkcijos. Darbe apžvelgiamas apkaltos proceso subjektų, pagrindų sąrašas, eiga, išskiriant parengiamojoje stadijoje atliekamus veiksmus, specialiosios tyrimo komisijos sudarymą, jos vaidmenį ir įgaliojimų ribas. Nagrinėjamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, kaip teisminės institucijos apkaltos procese, vaidmuo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas teikia išvadą dėl Seimo nario ar kito apkaltos subjekto veiksmų atitikties Konstitucijai ir ši išvada yra galutinė. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kuriamoje oficialioje konstitucinėje doktrinoje išryškėja tikrosios konstitucinės atsakomybės taikymo ribos bei pagrindai, t. y. tikrieji apkaltos instituto bruožai atskleidžiami ne Konstitucijos nuostatose, bet konstitucinėje jurisprudencijoje. Taip pat analizuojamas teisės ir fakto santykis bei rezultatyvus apkaltos proceso teisiniai padariniai. Taigi apkaltos procese dalyvauja dvi – Seimas, kaip politinė ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kaip teisminė – valstybės institucijos. Tai suponuoja mišrų apkaltos procesą Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje.

Stažytė K. An institution of the impeachment in the Constitutional law of the Republic of Lithuania / Master's Work in Law. Supervisor lector I. Pukanasytė. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2009.

SUMMARY

The present work „An institution of the impeachment in the Constitutional law of the Republic of Lithuania” is a brief review of the origin, purpose, form, the problems of implementation and meaning development of the impeachment institute that is established in Constitution of the Republic of Lithuania. The paper presents the attempt to reveal the concept of the impeachment in legal acts of Lithuania and the meaning of this procedure in modern society. The conception of the constitutional responsibility and it's interrelation with juridical and political liability and other kinds of legal liability is revealed. The theoretical analysis is based on the practice of the impeachment cases that were carried out in Lithuania.

By 74th article of Constitution for gross violation of the Constitution, breach of oath, or upon the disclosure of the commitment of felony, the Seimas may, by three fifths majority vote of all the Seimas members, remove from office the President of the Republic, the Chairman and judges of the Constitutional Court, the Chairman and judges of the Court of Appeals, as well Seimas members, or may revoke their mandate of Seimas member. Such impeachment proceedings are established by the Statute of the Seimas. The main functions of the Seimas of the Republic of Lithuania - an authority of political nature, wherein the impeachment procedure is initiated and applied - in the impeachment procedure are revealed. A review of the list of subjects, against whom the impeachment procedure may be applied, the grounds of the impeachment application, the preparatory actions of the impeachment procedure, as well as forming of the special investigation committees of the Seimas, their role and limits of their power in the impeachment procedure, the main stages of an impeachment procedure is made in the paper. The role of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania – an institution of judicial authority – is analyzed in the thesis. The Constitutional Court shall present conclusions concerning the compliance with the Constitution of concrete action of Seimas members or other State officers against whom impeachment proceedings have been instituted and this conclusions shall be final. Constitutional jurisprudence, not the Constitution provisions shows actual features of impeachment institution. The ratio between the law and the fact in the impeachment procedure is analyzed. The present article discusses the question of legal consequences originated from the useful impeachment procedure application to persons. So in impeachment process participates political institution - Seimas and judicial institution - Constitutional

Court. It means that there is mixed procedure of impeachment in the Constitutional law of the Republic of Lithuania.